

Zeineb Dakhel
Maria Kovacs
Andra Stoian

Învăț să înțeleg

Ghid pedagogic

Asociația Cu Alte Cuvinte

www.cualtecuvinte.com

Învăț să înțeleg. Ghid pedagogic

Autoare: Zeineb Dakhel, Maria Kovacs, Andra Stoian

Autoare capitole 2 - 5, 7: Zeineb Dakhel și Andra Stoian

Autoare capitole 6, 8: Maria Kovacs

Text © 2026 Zeineb Dakhel, Maria Kovacs, Andra Stoian

Ilustrații © 2026 Roma Gavrilă

Această publicație a fost realizată în cadrul proiectului Învăț să înțeleg, inițiat de Asociația Cu Alte Cuvinte și cofinanțat de AFCN, Administrația Fondului Cultural Național.

Copyright © 2026 Asociația Cu Alte Cuvinte

ISBN 978-973-0-44530-5

Parteneri: EduPedu și Inspectoratele școlare din județele Bistrița-Năsăud, Caraș-Severin, Dâmbovița, Dolj și Teleorman.

PROIECT CO-FINANȚAT DE:

Proiectul nu reprezintă în mod necesar poziția Administrației Fondului Cultural Național. AFCN nu este responsabilă de conținutul proiectului sau de modul în care rezultatele proiectului pot fi folosite. Acestea sunt în întregime responsabilitatea beneficiarului finanțării.

Zeineb Dakhel
Maria Kovacs
Andra Stoian

Învăț să înțeleg

Ghid pedagogic

București
2026

Cuprins

Capitolul 1

Despre proiectul „Învăț să înțeleg”.....6

Capitolul 2

Cum se formează stereotipurile la copii.....10

Capitolul 3

Ce facem concret: intervenție, reglare emoțională
și cuvintele potrivite.....24

Capitolul 4

Cum recunoaștem excluderea din timp: factori de risc,
factori declanșatori și studii de caz.....38

Capitolul 5

Tehnici de gestionare a situațiilor sensibile.....52

Capitolul 6

Cărțile incluzive ca instrumente de prevenire a
prejudcăților.....68

Capitolul 7

Scenarii de răspuns pentru situații dificile.....80

Capitolul 8

Lecții pe baza cărților CUAC.....108

Bibliografie.....170

Capitolul 1

Despre proiectul „Învăț să înțeleg”

Ce îți propune, cui i se adresează și cum să folosești acest ghid

Bine ai venit

Dacă ai deschis acest ghid, înseamnă că îți pasă de ceea ce se întâmplă între copiii din clasa ta — nu doar de ce învață, ci și de felul în care se privesc, se ascultă și se acceptă unii pe alții. Este exact locul potrivit pentru a începe.

În fiecare clasă de ciclu primar există momente care nu așteaptă un răspuns perfect: un copil spune ceva care doare, altul pune o întrebare la care nu te-ai gândit, iar tensiunea crește tocmai când ai cel mai puțin timp de gândit. Acest ghid a fost scris pentru acele momente. Nu îți oferă rețete rigide, ci o hartă și o trusă de instrumente pe care le poți adapta la copiii tăi, la stilul tău și la ceea ce se întâmplă, concret, în clasă.

Ce este „Învăț să înțeleg”

„Învăț să înțeleg” este un program dedicat prevenirii prejudecăților și construirii unei clase incluzive în ciclul primar. Se adresează copiilor de 8–10 ani și abordează temele care apar cel mai des în viața reală a claselor din România: etnia și cultura romă, inegalitatea economică, neurodiversitatea și cerințele educaționale speciale, diversitatea familială și stereotipurile de gen.

Programul nu pornește de la ideea că profesorii ar trebui să „predea toleranța” ca pe o lecție în plus. Pornește de la ceva mai simplu și mai puternic: copiii ajung să înțeleagă atunci când au ocazia să vadă, să simtă și să exerseze — nu doar să audă. De aceea, tot ce vei găsi aici este ancorat în cercetare din psihologia dezvoltării și tradus în pași concreți, aplicabili chiar de luni dimineța.

De ce ciclul primar

Vârsta de 8–10 ani nu este o alegere întâmplătoare. Este perioada în care copiii categorizează lumea intens și în care stereotipurile se formează activ. Este, în același timp, momentul în care încep să poată privi lucrurile și din perspectiva celuilalt — dar au nevoie de ghidajul unui adult pentru a exersa această capacitate.

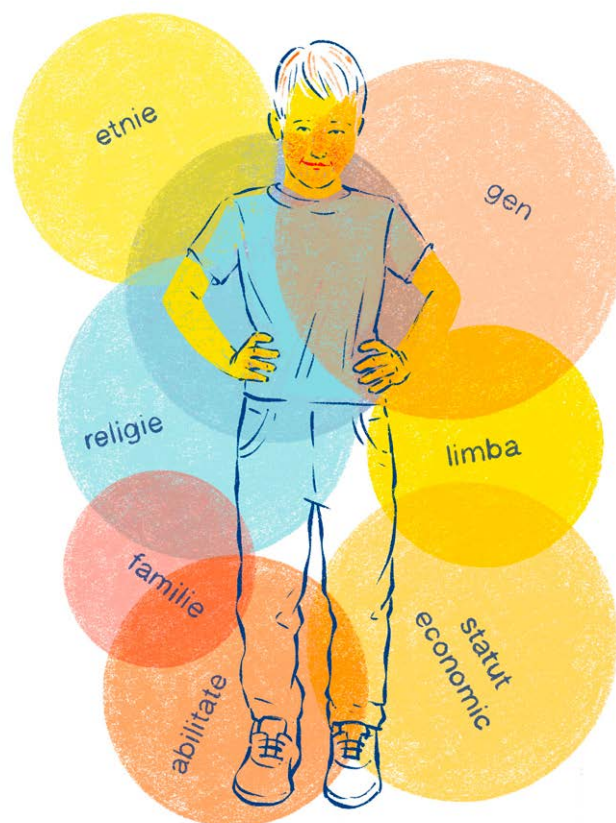
Cu alte cuvinte, aceasta este fereastra în care intervenția ta contează cel mai mult. O nedreptate numită la timp, o carte citită împreună, o regulă reamintită cu blândețe — toate lasă urme.

Cărțile CUAC — inima programului

În centrul programului stau cinci cărți pentru copii, alese cu grijă (cărțile CUAC). Fiecare are personaje care sunt protagoniști cu demnitate și viață interioară, nu decoruri sau exemple negative. Pentru unii copii, ele sunt o oglindă în care se recunosc; pentru alții, o fereastră către experiențe diferite de ale lor. Citite împreună și însoțite de discuție, aceste cărți fac ceea ce simpla lor prezență pe raft nu poate face.

Pe ce principii se sprijină ghidul

- **De la concret la abstract.** Copiii de această vârstă înțeleg nedreptatea când o văd demonstrată, nu când le este explicată teoretic. Ghidul propune jocuri, metafore și obiecte, nu doar cuvinte.
- **Vorbim despre comportament, nu despre persoană.** Descriem ce s-a întâmplat, fără să etichetăm copilul. Aceasta deschide spațiu pentru reparare, nu pentru rușine.
- **Primul pas ești tu.** O clasă reglată emoțional are nevoie, mai întâi, de un adult reglat emoțional. De aceea ghidul acordă un loc aparte și grijii față de tine.
- **Nu ai nevoie de răspunsul perfect.** Ceea ce contează este consecvența: de fiecare dată când o normă este încălcată, o numim. Tăcerea, în schimb, transmite mereu un mesaj.

Cum este organizat ghidul

Capitol	Ce vei găsi
2 • Cum se formează stereotipurile la copii	Fundamentele psihologice: bias, stereotip, discriminare, microagresiuni — și cei patru piloni care le întrețin.
3 • Ce facem concret: intervenție, reglare emoțională și cuvinte potrivite	Autoreglarea adultului și modelul de intervenție pas cu pas pentru momentele dificile.
4 • Cum recunoaștem excluderea din timp	Factori de risc, factori declanșatori și studii de caz reale din clasele participante.
5 • Tehnici de gestionare a situațiilor sensibile	De la abstract la concret, comunicare asertivă și practici reparatorii pentru reconectarea grupului.
6 • Cărțile incluzive ca instrumente de prevenire a prejudecăților	Cum alegi o carte ofertantă și cum o folosești prin metode de învățare prin cooperare.
7 • Scenarii de răspuns pentru situații dificile	Formulări concrete pentru cele mai delicate întrebări și momente din clasă.
8 • Lecții pe baza cărților CUAC	Planuri de lecție gata de aplicat, aliniate la curriculumul de ciclu primar.

Cum să folosești acest ghid

Ghidul urmează un drum firesc: de la a înțelege de ce apar prejudecățile, la a ști exact ce faci când apar, până la instrumentele de zi cu zi — cărțile și lecțiile gata de folosit.

Nu trebuie să îl citești din scoarță în scoarță, în ordine. Poți începe cu tema care te preocupă acum sau cu cartea pe care urmează să o citești cu clasa. Poți alege o singură strategie și să o aplici consecvent — chiar și atât poate schimba, în timp, cultura clasei.

Un ultim gând, poate cel mai important: nu trebuie să faci totul perfect. Trebuie doar să fii acolo, cu atenție, și să revii atunci când un moment merită. Copiii nu au nevoie de un adult care le știe pe toate, ci de unul care rămâne alături de ei și repară atunci când e nevoie.

Îți mulțumim că faci această muncă. Ea contează mai mult decât se vede.

Capitolul 2

Cum se formează stereotipurile la copii

Fundamente psihologice și strategii practice pentru clasa de ciclu primar

autoare: **Zeineb Dakhel** și **Andra Stoian**

Clasa de ciclu primar este un spațiu în care stereotipurile nu doar există, ci se formează activ. Copiii de 8-10 ani nu preiau stereotipuri gata formate dintr-un singur loc, ci le construiesc treptat, din mesaje primite acasă, din rețelele sociale, din reacțiile adulților din jur. Vestea bună este că același mediu școlar care poate amplifica stereotipurile, le poate și reduce. Înțelegerea mecanismelor din spatele excluderii este primul pas.

De la bias la discriminare: o hartă a termenilor

Pentru a putea preveni eficient excluziunea, e util să avem un limbaj comun. Patru concepte structurează întreg teritoriul: bias-ul implicit, stereotipul, prejudecata și discriminarea.

Bias-ul implicit

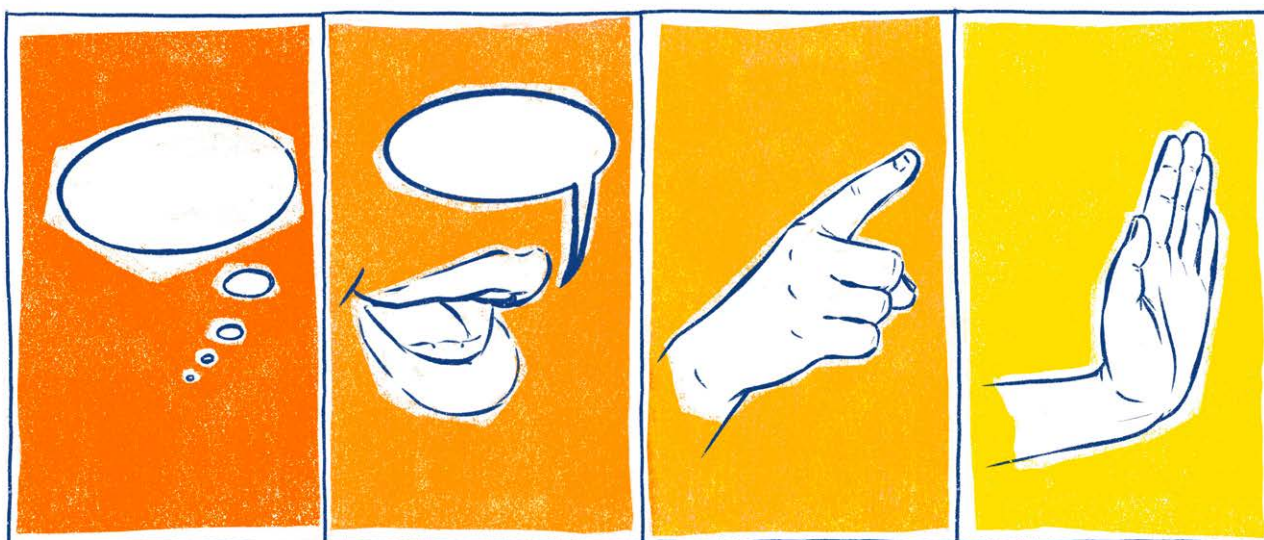
Bias-ul implicit este poate cel mai greu de recunoscut, tocmai pentru că nu este o atitudine conștientă, ci o asociere automată pe care mintea o face fără ca noi să ne dăm seama. A avea bias-uri nu ne face neapărat rău intenționați, ci ne face oameni. Cercetările arată că toți facem astfel de asocieri automate, formate din mesajele directe și indirecte pe care le-am preluat din societate și din cultura în care am crescut. Bias-ul implicit este, dacă vrei, o pereche de ochelari pe care îi purtăm de multe ori fără să ne dăm seama și care ne fac să vedem lumea și oamenii într-o anumită nuanță.

Bias-ul este problematic atâta vreme cât rămâne invizibil fiindcă ne poate predis pune să credem și să perpetuăm mai ușor stereotipuri sau să ne angajăm în comportamente discriminatorii. Problema nu este atât de mult ce gândim, ci ce exprimăm în comportament și cuvinte fără a filtra și chestiona înainte.

Cu cât muncim mai mult pentru a ne conștientiza bias-urile, cu atât setăm un exemplu mai sănătos pentru copii în ceea ce privește construirea unui climat incluziv. Un mod concret prin care putem avea impact atunci când lucrăm în educație, este prin exemplele pe care le folosim în timpul predării. Conștientizarea bias-urilor ne poate ajuta să alegem mult mai asumat să folosim exemple diverse în lecțiile pe care le ținem/poveștile pe care le citim sau în activitățile pe care le desfășurăm- astfel încât fiecare copil să aibă ocazia de a se vedea reprezentat.

Exemplu

Un părinte așteaptă la poarta școlii și observă o elevă de etnie romă vorbind tare în timp ce se joacă. O etichetează mental drept gălăgioasă sau needucată. Dacă ar fi văzut același comportament la o elevă neromă, același părinte ar fi putut gândi despre ea că este îndrăzneță, extrovertită, sociabilă. Acesta este bias-ul implicit în acțiune: aceleași date, lecturi diferite, fără intenție rău-voitoare.

bias implicit

stereotip

microagresiune

discriminare

Stereotipul

Stereotipul este o generalizare legată de caracteristicile membrilor unui grup. Are câteva trăsături constante: este suprasimplificat, adesea exagerat, mai degrabă negativ decât pozitiv și rezistent la revizuire. Minții noastre îi place să opereze cu scurtături, cu categorisiri simple, cu riscul că uneori putem simplifica excesiv de mult și putem avea idei greșite despre lume și despre ceilalți.

Odată format un stereotip, chiar și întâlnirile cu persoane care îl contrazic nu îl modifică automat. De aceea, expunerea repetată la exemple contra-stereotipice este atât de importantă pentru copii. O singură întâlnire nu e suficientă.

Persoanele române sunt periculoase, băieții nu plâng, copiii cu autism nu-și doresc prieteni, copiii cu CES sunt agresivi, copiii romi fură – sunt doar câteva dintre cele mai comune stereotipuri pe care cadrele didactice le pot descoperi în discursul copiilor.

Discriminarea și microagresiunile

Discriminarea este tratarea diferită și nedreaptă a unei persoane în funcție de grupul din care face parte - gen, etnie, religie, abilități, statut economic etc. Discriminarea este practic rezultatul tradus în acțiuni al stereotipurilor și bias-urilor. Formele evidente sunt, de obicei, mai ușor de recunoscut: copii care nu vor să se joace cu cei de etnie romă, elevul cu autism ales ultimul în echipă sau glume răutăcioase pe seama celor cu posibilități financiare reduse.

Mai dificil de sesizat, dar la fel de important de abordat, sunt microagresiunile: gesturi, comentarii și comportamente adesea neintenționate, care se cumulează în timp și au un efect negativ real asupra copilului care le trăiește. Problema nu este intenția, ci impactul.

Adeseori sunt dificil de recunoscut chiar și de către persoanele care le experimentează, dar în timp se adună și pot avea un efect negativ în starea emoțională a persoanei respective.

Stresul minoritar este o formă de stres suplimentar față de stresul obișnuit, experimentat de persoanele care fac parte din diferite categorii minoritare (gen, sexualitate, religie, etnie, abilitate, status socioeconomic etc.).

Stresul minoritar poate duce la o serie de probleme din sfera emoțională și psihică (lipsă de stimă de sine, perfecționism care se traduce prin impulsul constant de a munci „de zece ori mai mult” ca un nerom, tendința de a „demonstra” constant că „merită”), care sunt mai frecvente în cadrul persoanelor din categorii vulnerabile, dar poate genera și un nivel ridicat de reziliență, solidaritate și o serie de modalități sănătoase de a face față experiențelor nefaste.

Studiu de caz: Andrei

Andrei este un băiețel de 10 ani cu dislexie, dintr-o familie monoparentală cu posibilități financiare reduse. În excursia de 1 lunie, este supus la trei microagresiuni în câteva ore:

1. Andrei ridică mâna să citească programul de la intrarea în muzeu. Colegul său îi spune: „Nu te duce tu, că ție îți ia mult timp să citești”.
2. Când copiii vor să cumpere înghețată, colega sa îi spune: „Andrei, tu așteaptă-ne aici, că poate nu îți permiți înghețata asta”.
3. Când Andrei vrea să joace rolul tatălui într-o scenetă, câțiva copii încep să chicotească.

Fiecare incident, izolat, pare minor. În mod cumulat, toate îi transmit lui Andrei un mesaj clar: nu ești ca noi. Ești inferior. Nu aparții acestui grup.

Alte exemple de microagresiuni cu care se pot întâlni copiii:

- Nu arăți ca cineva care ar trebui să aibă CES (către un coleg cu o dizabilitate invizibilă);
- Minimizarea dificultății unui coleg cu cerințe educaționale speciale: nu e așa de greu, trebuie doar să muncești mai mult;
- Toate imaginile/videoclipurile/exemplele folosite în scop didactic ilustrează categorii limitate de copii- albi, abili, cu mamă și tată, cu posibilități financiare bune, astfel încât nu toți copiii au șansa să se vadă reprezentați;
- Excluderea copiilor cu posibilități financiare reduse din anumite activități (ex: excursii);
- Copiii exclud un coleg/ă dintr-un joc pe motiv că e un joc de fete/băieți;
- Copiii fac glume legate de normele de gen: de ce ai părul lung dacă ești băiat/ nu ar trebui să te îmbraci doar în pantaloni ca fată;
- Copiii neurodivergenți sunt aleși ultimii în activitățile de grup sau în echipele sportive;
- Adulții laudă exagerat de mult un copil cu nevoi speciale pentru un lucru simplu;
- Adulții vor să ajute excesiv un copil care are o dizabilitate făcând în locul său lucruri pe care nivelul său de dezvoltare îi permite să le facă singur- erodează în timp stima de sine;
- Copiii fac glume pe seama celor care nu-și permit: tabletă/calculator/vacanță etc.;
- Nici nu pari romă- spus către o elevă de etnie romă ca și cum ar fi un compliment;
- Pronunți greșit în mod repetat numele cuiva de o altă etnie chiar dacă persoana respectivă te-a corectat și te-a ajutat să-l înțelegi.
- Wow, ce bine vorbești română - către un coleg de altă etnie a cărui limbă maternă este româna.

Exercițiu de reflecție personală

Reflecția asupra propriilor atitudini, reacții și practici nu este întotdeauna un proces confortabil. A ne analiza cu onestitate, a recunoaște zonele de vulnerabilitate sau posibilele bias-uri implicite poate genera disconfort. Totuși, acest demers este esențial pentru dezvoltarea noastră profesională și pentru construirea unui mediu educațional echitabil și incluziv. Disconfortul poate fi un semn al creșterii.

1. Ce teme legate de echitate și justiție socială abordez cu ușurință? Pe care le evit sau care îmi provoacă disconfort?
2. Cu ce tipuri de elevi mă simt cel mai confortabil? Cu care dintre ei mă simt mai puțin confortabil?
3. În relație cu ce elevi simt că sunt cel/cea mai eficient(ă)? Unde simt că întâmpin dificultăți?
4. Cum îmi influențează identitățile sociale și poziționarea mea (gen, etnie, statut socio-economic, religie, experiență personală etc.) stilul de predare și relația cu elevii?
5. Ce comportamente sau situații din clasă îmi trezesc emoții?
6. Cum abordez conflictul în clasă? Cât de bine îmi gestionez reacțiile în situații tensionate?
7. Ofer tuturor elevilor oportunități egale de participare și afirmare? Pe cine ascult mai des? Pe cine mai puțin?
8. Ce stereotipuri sau bias-uri implicite aș putea avea și cum îmi pot da seama când acestea îmi influențează deciziile?
9. Cum reacționez când un elev exprimă o opinie discriminatorie?
10. Creez spațiu sigur pentru ca elevii să vorbească despre experiențe de excludere sau nedreptate?
11. Ce mesaje (explicite sau implicite) transmit despre valoare, normalitate și succes?
12. Cum implic familiile în mod echitabil, inclusiv pe cele din medii vulnerabile?
13. Ce aș putea face diferit pentru ca fiecare elev să se simtă văzut, auzit și respectat?
14. Cum am grijă de mine (emoțional și profesional) atunci când abordez teme sensibile sau situații dificile legate de discriminare și incluziune?

Exercițiu de introspecție

Acest exercițiu invită la o reflecție mai profundă asupra modului în care propriile noastre experiențe de viață ne-au influențat percepțiile despre „normalitate”, diversitate și apartenență. Este un demers personal, care poate genera disconfort. Vă invităm să vă luați timpul necesar pentru a-l parcurge și să vă permiteți să observați cu deschidere ce gânduri și emoții apar.

- Alege o categorie socială din care nu faci parte (poate fi legată de etnie, gen, clasă economică, religie, abilitate etc). Fă o listă cu toate bias-urile și stereotipurile pe care le-ai auzit de-a lungul vieții despre această categorie. Nu te cenzura. Scrie-le, chiar dacă nu le crezi.
- Alege 2-3 lucruri de pe listă și încearcă să-ți dai seama de unde provin.
- Cât de mult contact ai avut de-a lungul timpului cu persoane din respectiva categorie?
- Cât de vizibile erau familia ta și familiile similare în școala în care ai crescut? Cât de vorbită era limba ta nativă?
- Dar persoanele pe care le vedeai ilustrate în manuale/postere și alte materiale de școală erau de aceeași etnie/religie/clasă economică ca cele cu care tu te identificai?
- Sărbătorile care contau în familia ta erau celebrate și de ceilalți din școală? Dacă nu, cum te simțeai în legătură cu asta?
- Persoanele care te-au îngrijit se simțeau confortabil să vină la școală și să discute cu cadrele didactice?
- Pe măsură ce creșteai, care dintre identitățile tale sociale erau vizibile în jur? Care erau șterse, invizibile?
- Când erai copil cum ai fi descris o persoană „normală”? Ce culoare avea? Cum trăia? Ce limbă vorbea? Cum era familia din care făcea parte?
- Care a fost primul moment în care ai realizat că unii oameni sunt diferiți de tine și de familia ta? Ce simțeai despre ei? Ce simțeai despre tine în raport cu ei?
- Ce spunea familia ta despre persoanele diferite (ca etnie/religie/abilitate etc)?
- În ce moduri ai experimentat discriminare sau microagresiuni pe pielea ta? Dar stereotipuri?
- Ce părți din identitatea ta sunt cele mai importante? Care îți trezesc mândrie?

De ce apar și cum se întrețin prejudecățile: cei patru piloni

Prejudecățile la vârsta școlii primare nu apar în vid. Ele se formează în relație cu mediul, cu grupul și cu normele care circulă în clasă. Cercetările din psihologia dezvoltării indică patru mecanisme care le susțin și le perpetuează.

1. Clasificare

Creierul uman categorizează în mod natural. Este un mecanism de economisire a energiei cognitive. Copiii încep să categorizeze devreme și o fac intens la 8–10 ani. Problema nu este categorizarea în sine, ci momentul în care aplicăm acest mecanism persoanelor.

Categorizarea este un mecanism adaptativ fiindcă ne ajută să economisim foarte multă energie, să grupăm obiecte similare și să deducem tot felul de informații despre lucruri pe care nu le-am văzut până atunci. Fără această proprietate, ar însemna ca de fiecare dată când ne întâlnim cu o pisică nouă să o luăm de la 0 în încercarea de a învăța despre ea. Categorizarea ne ajută să o plasăm rapid într-o categorie și să-i punem o etichetă.

Acest proces poate avea însă și dezavantaje pentru că îl aplicăm nu doar obiectelor, ci și persoanelor. Astfel, putem cu ușurință să tragem concluzii despre un individ pe care îl întâlnim pentru prima dată, doar bazat pe apartenența sa la un anumit grup social și pe baza a ceea ce am auzit/învățat despre acel grup până atunci -precursorul perfect pentru dezvoltarea prejudecăților.

Copiii încep să pună lucrurile pe categorii de la vârste foarte fragede. Din primele luni de viață începem să filtrăm cu ajutorul categoriilor, această abilitate devenind tot mai fină pe măsură ce creierul se dezvoltă. Un copil de 2-3 ani deja clasifică bazat pe aspect: culoare, formă, iar un copil de 3-4 ani bazat pe criterii mai complexe, precum funcția.

E important să fim conștienți de aceste mecanisme pentru a încerca să îi tratăm individual pe oamenii pe care îi întâlnim și să fim curioși despre ei. Practic să încercăm să nu judecăm cartea doar după copertă.

Dacă nu avem grijă să le oferim copiilor acces la explicații nuanțate și modele diverse, își vor construi categoriile pe baze stereotipice din media, familie și societate.

Întrebarea nu este dacă să umplem aceste „cutii”, ci cu ce.

Instrument practic: Detectivii comentariilor

Oferiți copiilor cartonașe cu situații reale, scurte. Exemplu: Vorbești foarte bine românește, spus unui copil rom născut în România.

Întrebați-i: Ce a vrut să spună? Poate a vrut să facă un compliment. Ce mesaj a transmis de fapt? Că nu se aștepta ca el să vorbească bine românește. De ce s-ar putea simți rău? Ce putem spune diferit?

Important: nu îi judecăm pe copii pentru gândurile automate. Cu toții le avem. Însă îi învățăm să le observe și să aleagă diferit.

2. Mesajele nonverbale

Copiii sunt observatori extrem de fini ai adulților. Nu ascultă doar ce cuvinte spunem, ci cum ne schimbăm tonul, cum ne întoarcem corpul, cum ne modificăm expresia față de anumite persoane. Mesajele nonverbale pot consolida stereotipuri chiar și atunci când cuvintele noastre sunt corecte.

Reacțiile noastre transmit mereu un mesaj implicit. Dacă reacția la o greșeală este iritarea, mesajul poate fi că a greși este rușinos. Dacă normalizăm și încurajăm, transmitem că greșeala este parte din procesul de învățare. Copiii văd cum reacționează oamenii la colegii lor de etnie sau religie diferită, cu CES sau din familii cu posibilități financiare reduse— o privire, un gest, un anume ton al vocii.

Imaginează-ți: o familie cu un copil neurotipic și un copil neurodivergent care intră împreună într-un magazin. Cum credeți că reacționează adulții din jur atunci când copilul neurodivergent începe să-și fluture mânuțele sau să se învârtă în cerc? Oare ce am putea vedea pe fețele lor dacă acel copil se simte suprastimulat de la zgomote și începe să țipe?

Ce **implicații** are acest lucru? Uneori copiii primesc verbal în familie și societate mesajul „**Toți suntem egali**”, dar din comunicarea nonverbală primesc multe alte mesaje care transmit altceva.

Instrument practic: Auto-observarea

O dată pe săptămână, timp de 5 minute, observă-ți propriul comportament nonverbal: Cu cine faci contact vizual mai des? Pe cine strigi mai des pe nume? Lângă cine te oprești mai mult în timp ce circuli prin clasă?

Simpla conștientizare poate contribui semnificativ la schimbarea comportamentului.

3. Noi versus ei

La 8–10 ani, apartenența la grup este o nevoie psihologică fundamentală. Copiii tind să favorizeze grupul din care fac parte și să-i privească pe cei din afară cu mai multă suspiciune. Această dinamică este normală din punct de vedere al dezvoltării umane, dar fără intervenția adultului, devine sursa principală a excluderii.

Dintr-o perspectivă evolutivă acest lucru este iarăși adaptativ- asigură protecție, stabilitate, cooperare.

Pe de altă parte, tendința copiilor va fi să îi catalogheze pe cei din alte grupuri ca fiind mai puțin buni. Astfel, în funcție de mesajele directe și indirecte pe care le primesc despre ceilalți, copiii își vor seta repere în funcție de care aleg cu cine se joacă, cine se potrivește, pe cine invită și pe cine exclude din grup.

De multe ori, grupurile deja formate ajung să se mențină în pauze, pe terenul de sport, în parc după ore sau la aniversări.

Cercetările lui Gaertner și Dovidio arată că atunci când redefinim granițele grupului astfel încât să îi includem pe toți într-un „noi” comun, bias-urile de grup tind să scadă. Rămânem un „noi” și ne eliberăm de „noi versus ei”. Uneori copiii au nevoie de contexte controlate prin care să poată crea conexiuni noi și să-și lărgască perspectivele despre alți colegi.

Instrumente practice

Reconfigurarea periodică a grupurilor de lucru cu criterii creative: luna nașterii, culoarea preferată, numărul de frați. Nu după etnie, performanță sau gen.

Identitatea clasei: în prima săptămână din an, creați împreună mascota clasei. Fiecare copil contribuie cu o caracteristică: Vulpea noastră e curioasă ca Andrei, prietenoasă ca Sara, curajoasă ca Mihai. Fiecare copil este inclus.

Misiuni comune: obiective care nu pot fi atinse individual. De exemplu, 100 de cărți citite împreună într-un trimestru. Fiecare carte contează, orice carte este binevenită.

Norme vizibile: nu comentăm despre cum arată cineva. Nu excludem pe cineva pentru că e diferit. Când greșim, reparăm. Important: să fie alese împreună cu copiii, nu impuse.

4. Tăcerea adulților

Poate cel mai important mecanism: când nu intervenim, copiii înțeleg că ceea ce s-a spus sau făcut este acceptabil. Tăcerea nu este neutră, are întotdeauna un mesaj.

Nu trebuie să avem răspunsul perfect. Dacă nu putem să avem o reacție rapidă în timpul momentului, transmitem doar că regula este încălcată și o reiterăm pe loc. După câteva zile, putem reveni cu activități și explicații. Cheia este consecvența: de fiecare dată când o normă este încălcată, o numim.

Reține

Cei patru piloni acționează simultan. Un copil care categorizează rigid, care a preluat mesaje nonverbale de excludere, care simte presiunea grupului și care nu a văzut adulți intervenind are toate ingredientele pentru comportamente discriminatorii.

Inversul este și el adevărat: fiecare pilon pe care îl contracarezi contează.

Cinci strategii pentru o clasă incluzivă

Strategiile de mai jos nu cer activități noi obligatorii, ci mai degrabă mici ajustări în ceea ce faci deja. Chiar dacă alegi o singură strategie și o aplici consecvent, poți schimba cultura clasei în timp.

1. Învățăm să numim

Nu putem schimba ceva ce nu recunoaștem. Cercetările arată că simpla conștientizare și etichetare a comportamentelor reduce probabilitatea repetării lor. Învățăm copiii să vadă și să numească aceste momente, fără să îi judecăm pentru gândurile automate.

- Activitatea Detectivii comentariilor (descrișă mai sus) — cartonașe cu situații reale, discuție despre intenție versus impact.

2. Observăm perspective multiple

Atunci când copiii exersează activ să vadă lumea din perspectiva altcuiva, nivelul de empatie crește și stereotipurile scad. Empatia apare când, pe lângă explicații, îi ajutăm pe copii să trăiască experiența.

- Miercurea poveștilor: o dată pe săptămână, un copil își spune povestea. Ceva ce nu știți despre mine. Un moment în care m-am simțit diferit. Familia mea înseamnă pentru mine...
- Ziua fără cuvinte: o perioadă în care comunicăm doar nonverbal, pentru a înțelege experiența comunicării inaccesibile.
- Literele dansează: copiii primesc un text cu litere inversate și spațiere inegală și îl citesc într-un timp limitat, pentru a înțelege experiența dislexiei.

3. Expunere contra-stereotipică

Dacă stereotipurile se formează prin repetarea unor imagini și mesaje, ele pot fi slăbite prin expunerea repetată la exemple care le contrazic. Contează mult la ce sunt expuși copiii și ce văd.

- Cărți cu personaje diverse în care protagonistul — nu personajul secundar — face parte dintr-o minoritate, o etnie diferită, o familie diversă.
- Invitați surpriză: tatăl care este asistent medical, inginerul rom, mama în scaun rulant care lucrează în IT — invitat real, videoclip sau poveste.
- Expertul săptămânii: fiecare copil prezintă un talent sau un hobby. Identitatea cuiva nu se reduce la o singură caracteristică.

4. Identitate comună

Activitățile precum mascota clasei, descrisă mai sus, misiunile comune, și proiectele colective au scopul de a le întări copiilor ideea că în clasă sunt un întreg. Le arătăm că suntem împreună în fața provocărilor, nu unii împotriva celorlalți.

Activități tip „Best buddy” - Un sistem de sprijin între colegi, în care copiii lucrează în perechi sau mici grupuri pentru a se susține academic, emoțional și social. Aceste grupuri facilitează interacțiuni între copii cu experiențe, abilități și personalități diferite, reducând izolarea și excluderea.

Ghemul de ață, bârfa pozitivă, cercul incluziunii contribuie de asemenea la creșterea sentimentului de apartenență și la dezvoltarea empatiei și relațiilor bune dintre elevi.

5. Norme vizibile și explicite

Normele de grup influențează puternic comportamentul copiilor. Ei nu reacționează doar în funcție de ce cred ei, ci și în funcție de ce cred că este acceptat în grup. De aceea nu e suficient să spunem „fiți buni”, e prea vag. Au nevoie de norme explicite, aplicate consecvent.

Regulile clasei funcționează cu adevărat dacă sunt alese împreună cu copiii, nu impuse de adult. Când o normă este încălcată, o numim și facem referire la ea: Aceasta este regula noastră, pe care am ales-o împreună.

Sugestii de reguli formulate împreună cu copiii:

- În clasa noastră, nimeni nu rămâne pe din afară.
- Ne asigurăm că fiecare coleg are cu cine să lucreze și cu cine să se joace.
- Ascultăm ideile fiecăruia și nu râdem de ele.
- Vorbim cu respect, chiar și când suntem supărați.
- Ajutăm colegii care au nevoie de sprijin.
- Diferențele dintre noi sunt normale și valoroase.
- Nu comentăm despre cum arată cineva sau despre familia sa.
- Când greșim, reparăm.

Regulile pot fi scrise pe o coală mare de flipchart și afișate vizibil în clasă, pentru a putea face constant referire la ele.

Cu siguranță nu vom putea preveni fiecare comentariu sau situație de excludere. Ceea ce putem face este să construim un cadru în care excluderea să fie mai puțin probabilă, iar intervenția să fie mai clară și mai ușor de realizat.

Capitolul 3

Ce facem concret: intervenție, reglare emoțională și cuvintele potrivite

Instrumente practice pentru situațiile
dificile din clasă

autoare: **Zeineb Dakhel** și **Andra Stoian**

Recunoașterea bias-urilor, stereotipurilor și microagresiunilor, tema capitolului anterior, este primul pas necesar. Dar nu este suficient. În clasă, momentele dificile nu așteaptă un răspuns perfect: un copil spune ceva dureros, un altul pune o întrebare la care nu te-ai gândit, tensiunea crește și trebuie să reacționezi pe loc. Acest capitol propune instrumente concrete pentru exact aceste momente: cum te calibrezi pe tine mai întâi, cum intervii pas cu pas și cum răspunzi la întrebările dificile ale copiilor.

Primul pas ești tu: autoreglarea emoțională a adultului

Atunci când asistăm la situații de excludere sau când primim întrebări neașteptate putem simți la rândul nostru emoții puternice: furie, frustrare, jenă, teamă. În funcție de situație putem avea gânduri de tipul: „Aoleu, nu mă descurc să răspund....”, „Sigur nu voi avea o reacție potrivită” sau „Copilul ăsta e răutăcios și needucat”. Corpurile noastre reacționează în acord: uneori respirăm mai greu sau ni se face cald, ritmul cardiac crește, gândurile se îngheșuie și reacția riscă să fie impulsivă. Într-un astfel de moment, copiii nu beneficiază de intervenția noastră, dacă nu avem grijă să ne liniștim emoțiile intense întâi.

Primul pas pentru o clasă de elevi reglați emoțional este un adult autoreglat emoțional. Copiii dezvoltă în timp abilitatea de a alina și scădea în intensitate emoții dificile, dar mai întâi au nevoie de un adult care poate face asta cu propriile emoții.

Principiu de bază

Înainte să putem liniști emoțiile copiilor, avem nevoie să ne autoreglăm noi.

Întrebarea pe care merită să o avem mereu în minte: Ce vreau eu să-i învăț pe copii acum?

Emoțiile dificile nu trebuie evitate. Ele sunt o oportunitate de învățare și creștere. Scopul nu este să nu le simțim, ci să câștigăm o pauză între stimul și reacție: acel mic spațiu în care putem răspunde conștient, nu impulsiv. Copiii se liniștesc mai puțin când le spunem să se liniștească și mai mult când stăm liniștiți alături de ei. Sistemul nostru nervos calm ajută sistemul lor nervos aflat în dezvoltare.

Propria noastră reglare emoțională ne ajută de fapt să atingem acest pas deosebit de important în relație cu copiii - coreglarea emoțională. Prin tonul calm și blând al vocii, prin contact vizual, expresie prietenoasă, respirație rară și profundă, adultul îl ajută pe copil să se simtă în siguranță. Toate aceste mesaje nonverbale și paraverbale îi transmit mesajul că poate avea încredere și că se poate relaxa.

Tehnica STOP

O tehnică de autoreglare aplicabilă invizibil, în câteva secunde, chiar în fața clasei:

Litera	Ce faci
S — Stai	Oprește-te din ce faci.
T — Trage aer	O respirație profundă, lentă.
O — Observă	Ce se întâmplă cu tine? Ce emoții simți în corp?
P — Poți continua	Acum răspunzi conștient, din cel mai înțelept loc.

Tehnici de reglare emoțională înaintea discuțiilor dificile

Unele discuții pot fi anticipate: o lecție despre familie, o activitate la care un copil vulnerabil participă, un moment în care știi că subiectul e sensibil. În aceste cazuri, pregătește spațiul împreună cu copiii, înainte să intri în subiect:

- 2-3 respirații lente împreună cu clasa. Respirația abdominală stimulează nervul vag și activează un anxiolitic natural al corpului - există un mecanism biologic real în spate, nu e doar un exercițiu simbolic.
- Scurtă scanare corporală: Cum ne simțim acum? E vreo zonă tensionată? Ne e cald, frig? Nu ne propunem să schimbăm nimic, doar să observăm.
- Ritm calm: intră în subiect vorbind rar, cu pauze. Tonul tău calm este cel mai puternic semnal pe care copiii îl citesc.

Reglarea emoțională cu copii — tehnici practice

Le poți introduce ca rutine de clasă, nu doar ca intervenții de urgență:

- 5-4-3-2-1 ancorare senzorială (funcționează de la 5 ani): 5 lucruri pe care le văd, 4 pe care le pot atinge, 3 pe care le aud, 2 pe care le miros, 1 pe care îl gustăm. Atenția revine în momentul prezent.
- Respirația burticii: Pune mâna pe burtică și simte cum se ridică cu fiecare inspir.
- Termometrul emoțional: Cât de supărat ești acum, de la 1 la 10? Copiii învață să-și numească emoția, să îi dea o notă și, la o nouă măsurare după câteva minute, să observe că emoțiile vin și pleacă.

Exercițiu de ancorare: Scanarea corpului

Inspiră de 5 ori profund pe nas și expiră prin buzele ușor strânse.

Pune ambele picioare pe podea. Mișcă degetele de la picioare. Strânge-le și relaxează-le de câteva ori.

Lovește ușor podeaua cu picioarele. Observă senzațiile din gambe.

Strânge mâinile în pumni, apoi relaxează-le. Repetă.

Apasă palmele una de cealaltă 15 secunde. Observă tensiunea din brațe.

Freacă palmele rapid. Observă căldura și sunetul.

Ridică brațele deasupra capului, întinde-le 5 secunde, apoi coboară-le relaxate.

Inspiră adânc de încă 5 ori și observă senzația de calm.

Funcționează atât pentru adulți cât și pentru copii, în oricare moment de tensiune.

Cum intervenim: planul în 6 pași

Când apare un incident de discriminare sau un comentariu care rănește, avem nevoie de un cadru clar. Nu de replicile perfecte, ci de o direcție. Cei 6 pași de mai jos se pot succeda natural într-o conversație scurtă. Nu e nevoie să îi parcurgem pe toți pe loc; uneori oprim comportamentul și revenim cu restul mai târziu. Ce contează este să intervenim.

Regula de bază

Nu trebuie să fie perfect, dar trebuie să intervin. Este mai important să oprim comportamentul decât să formulăm un răspuns impecabil. Copiii au nevoie să știe că se pot baza pe noi.

Primul pas este să oprim pur și simplu comportamentul sau comentariul. Semnalăm astfel că acel moment merită atenție și că nu trecem mai departe ca și cum nimic nu s-ar fi întâmplat. Aici putem face și trimitere la regula clasei. De exemplu, Stop puțin - în clasa noastră vorbim cu respect unii cu alții.

Apoi, ne activăm curiozitatea. Uneori, copiii doar repetă lucruri pe care le-au auzit, fără să se gândească prea mult la ele. Așadar, dacă le punem întrebări, îi ajutăm să reflecteze și să clarifice de unde vine ideea respectivă. De exemplu, de unde ai auzit ideea asta/sunt curioasă: la ce te-ai gândit când ai spus asta.

Al treilea pas este să le explicăm impactul cuvintelor pe care le spun. Copiii nu își dau mereu seama cum pot afecta pe cineva anumite remarci. De aceea, e nevoie să-i ajutăm să vadă cum s-ar putea simți celălalt și ce efect pot avea astfel de cuvinte asupra relațiilor dintre noi. De exemplu, când spunem asta, colegul nostru poate să se simtă rănit sau exclus.

Al patrulea pas este să corectăm generalizarea. Copiii, dar și adulții, tind să tragă concluzii despre un grup pe baza unui singur exemplu sau a unei povești auzite. Rolul nostru este să le arătăm că nu putem judeca un grup de oameni după acțiunile unor persoane, și să ne concentrăm pe fapte, nu pe etichete. De exemplu, nu putem spune asta despre toți oamenii dintr-un grup.

Ce mai ajută este să aducem un pic de context. Multe din ideile pe care copiii le au despre anumite grupuri vin din stereotipuri. Putem folosi momentul pentru a explica pe scurt de unde au apărut aceste idei și pentru a aduce mai multă claritate. De exemplu, Uneori oamenii spun lucruri despre un grup fără să-l cunoască cu adevărat.

Și, în final, un pas important este grija față de copilul care a fost ținta comportamentului discriminatoriu. Chiar dacă uneori nu spune nimic, poate rămâne rănit sau poate să se retragă. De aceea, e important să transmitem clar că este văzut, respectat și că face parte din grupul nostru. De exemplu, Mihai, vreau să știi că ești important pentru clasa noastră.

Studiu de caz — situația de referință

La pauză, Andrei, un băiețel rom de 9 ani, încearcă să se alăture unui joc. Darius îl respinge, spunând că romii fură și argumentează că așa a auzit de la tatăl său și din știri. Andrei se apără, este profund rănit. Ceilalți copii sunt în dilemă: ar vrea să-l includă pe Andrei, dar se tem să nu fie și ei excluși. Andrei începe să se retragă la pauze.

Această situație implică trei persoane: Andrei, care este rănit; Darius, care repetă un stereotip învățat; și martorii, care sunt prinși într-o dilemă de grup. Intervenția ta este importantă pentru toți.

#	Pasul	Variante de replică
1	Oprim comportamentul	Hai-deți să ne oprim un moment. / Darius, ce ai spus poate răni. / Stop. Nu folosim astfel de cuvinte în clasa noastră.
2	Întrebăm-activăm curiozitatea	Când spui asta, la ce te referi? / Poți să ne spui mai multe despre ideea asta? / Ce știi exact despre Andrei, l-ai văzut făcând asta?
3	Explicăm impactul	Când spui asta, Andrei poate simți că nu este dorit. Tu cum te-ai simți dacă colegii nu te-ar lăsa să te joci din cauza culorii ochilor tăi?
4	Corectăm generalizarea	Nu poți trage o concluzie despre toți romii dintr-un singur caz. Sunt oameni care fură din toate etniile, la fel cum sunt romi care nu fură. La noi în clasă, nimeni nu a furat nimic.
5	Aducem context	Există tot felul de idei despre persoanele de etnie romă. Ele se numesc stereotipuri. Hai-deți să vedem dacă știți ce e acela un stereotip.
6	Grija față de victimă	Andrei, sigur că familia ta lucrează cinstit. Îmi pare rău că ai auzit asta. Cum te simți? Vreau să știi că în clasa noastră toți sunteți importanți și mă voi asigura că fiecare este inclus.

Un al doilea caz — stereotipuri de gen

Andrei primește rezultatele la un test dezamăgitor și începe să plângă. Un coleg spune cu voce tare: la uitați unde era fetița, băieții nu plâng. Copiii râd. Andrei se duce rușinat în bancă, încercând să-și oprească lacrimile.

- Oprim: Haideți să ne oprim un moment. Comentariul acesta poate răni.
- Întrebăm: Când spui că băieții nu plâng, la ce te referi? De unde ai auzit ideea asta?
- Explicăm impactul: Când spunem astfel de lucruri, ceilalți se pot simți rușinați sau răniți. Cum v-ați simți dacă ați fi în locul lui Andrei?
- Corectăm generalizarea: Emoțiile sunt pentru toți oamenii, nu doar pentru fete. Și băieții, și fetele, se pot simți triști sau dezamăgiți. A plânge nu ține de genul tău.
- Aducem context: Uneori oamenii spun că băieții nu plâng pentru că așa au auzit când erau mici. Plânsul este normal, e un mod prin care corpul nostru se liniștește.
- Grijă față de victimă: Andrei, este în regulă să fii trist când un rezultat nu este cum ai sperat. Nu ești mai puțin băiat dacă plângi. Hai să vedem împreună ce te-ar ajuta data viitoare.

Ce facem după incident: follow-up

Uneori intervenția din momentul acut este suficientă. Alteori însă, ne simțim luați prin surprindere sau simțim că ar ajuta să revenim. Procesul de învățare continuă și după incident.

Cu cine	Cum și de ce
Cu elevul afectat	Revenim în pauză sau a doua zi: M-am gândit la ce s-a întâmplat. Cum te simți? Sunt aici oricând. Vrem să știe că a fost auzit.
Cu elevul care a discriminat	Feedback la rece, într-un moment calm. Te-ai gândit la ce am discutat? Uneori: Vrei să fii asistentul meu pentru asta? Mă poți ajuta să ne asigurăm că nimeni nu e exclus.
Cu familia	Descriem ce s-a întâmplat simplu, fără ton acuzator. Rolul nostru nu este să corectăm familia, ci să menținem spațiul de siguranță în clasă. Explorăm cu curiozitate fricile lor.
Cu întreaga clasă	Momentele dificile devin oportunitate de învățare. O carte, o lecție în Săptămâna Altfel, un spectacol pe tema diversității. Creăm un spațiu de învățare, nu de pedeapsă.
Cu consilierul școlar	Nu gestionăm singuri situațiile complexe. Consilierul poate evalua semne de stres minoritar și factori de vulnerabilitate. O abordare consecventă la nivel de școală este mai eficientă decât una izolată.

Capcane frecvente — ce să evităm

Pe lângă ce e bine să facem, există și câteva tendințe care pot avea exact efectul opus celui dorit.

Capcana	De ce e o problemă
Invalidarea experienței: Hai că a fost o glumă. Ignoră, treci peste.	Chiar dacă intenția e să liniștim situația, transmitem că experiența copilului nu este luată în serios.
Moralizarea fără explicație: Nu mai spune prostii!	Reacția oprește momentul, dar nu îl ajută pe copil să înțeleagă de ce rănește. Comportamentul va reveni.
Evitarea: Hai să ne concentrăm pe lecție.	Tăcerea e interpretată ca acceptare. Chiar dacă un elev spune „nu am vrut să rănesc”, rolul nostru nu e să judecăm intenția, ci să explicăm impactul.

Copiii au nevoie de aceleași lucruri de care avem și noi nevoie în momentele dificile: să fie văzuți, să fie ascultați și să fie luați în serios.

Cuvintele potrivite: răspunsuri la întrebările dificile

Nu doar momentele de discriminare sunt provocatoare. La fel de dificile sunt întrebările pe care copiii le adresează și la care nu avem răspunsul pregătit. Ele pot apărea brusc, fără context, în mijlocul unei lecții sau în pauze.

Modelul în 3 pași

Pasul	Ce faci	Exemplu de formulare
1. Validez emoția	Recunosc că întrebarea e importantă și legitimez curiozitatea copilului.	Mă bucur că ai curaj să pui această întrebare. E bine că ai adus-o la mine.
2. Clarific	Pun întrebări suplimentare pentru a înțelege contextul și de unde vine întrebarea.	Poți să-mi spui mai multe? De unde vine această întrebare?
3. Răspund simplu	Ofer un răspuns clar, concret, la nivelul de înțelegere al copilului de 8-10 ani.	Sunt mulți oameni diferiți în lume și asta e frumos. Nimeni nu e mai valoros decât altul.

Un detaliu important la pasul de clarificare: câștigăm timp să ne gândim cum să răspundem. Descoperim dacă în spate este un incident între copii, un stereotip familial sau o teamă mai veche. Deseori copiii nu spun exact ce i-ar tulbura — clarificăm ca să răspundem la întrebarea reală.

Exemple practice pe situații reale

Exemplul 1 — Elev cu CES

Situația

De ce vine la școala noastră dacă nu poate face aceleași lucruri ca noi? N-ar fi mai bine la o școală specială?

La clarificare, merită înțeles ce anume a observat copilul care întreabă: colegul primește mai mult timp la teste, stă în prima bancă, uneori reacționează diferit? Copiii de această vârstă au un simț al dreptății foarte dezvoltat și pot simți că e vorba de nedreptate. Răspunsul trebuie să adreseze acest aspect.

- Validez: Ce întrebare interesantă. Mulțumesc că ai curaj să vii să o pui.
- Clarific: Poți să-mi spui mai mult? Ce ai observat că face diferit colegul vostru?
- Răspund: Copiii au abilități diferite și nevoi diferite pentru a învăța. Părinții, învățătorii și medicii discută pentru a alege cea mai potrivită clasă pentru fiecare. Fiecare elev are locul lui aici și învățăm unii de la alții. Hai să ne gândim împreună la superputerile lui.

Notă despre egalitate vs. echitate

O imagine utilă pentru copii: trei copii de înălțimi diferite încearcă să se uite peste un gard. Dacă toți primesc aceeași scară (egalitate), doar cel mai înalt ajunge să vadă. Dacă fiecare primește scara potrivită pentru înălțimea lui (echitate), toți văd.

Principiul abordează direct simțul de dreptate al copilului: nu unii primesc mai mult, ci fiecare primește ce are nevoie.

Exemplul 2 — Diferențe financiare

Situația

Tata zice că familia Mihaelei trăiește din ajutoare sociale și că asta e furt. E adevărat?

- Validez: Mulțumesc că ai adus această nedumerire la mine.
- Clarific: Tu la ce te gândești când auzi asta?
- Răspund: Furtul înseamnă să iei ceva pe ascuns, fără să ai voie. Ajutoarele sociale sunt un sprijin pentru oamenii care trec prin greutăți. Există reguli clare pentru asta, deci familia Mihaelei nu fură.

Exemplul 3 — Absența unui părinte

Situația

Eu de ce nu am tată? Unde e el și de ce nu m-a vrut?

Aceasta este una dintre cele mai dificile întrebări, pentru că în spatele ei se poate ascunde o temere că tata a plecat din cauza lui. Merită să verificăm la clarificare dacă există această încărcătură de vină asumată.

- Validez: Mi se pare firesc să te întrebi despre asta. Mă bucur că ai venit să vorbim.
- Clarific: De unde vine această întrebare? Tu ți-ai dat până acum vreo explicație? (Dacă copilul crede că tata a plecat din cauza lui, profităm de ocazie să corectăm această convingere.)
- Răspund: Îmi pare rău că te doare. Fiecare familie arată diferit. Unii copii cresc cu mama și tata, alții cu un singur părinte, alții cu bunicii sau au părinți adoptivi. O familie nu e mai bună sau mai rea în funcție de câte persoane are în ea. Important e să simți că în familia ta primești iubire și protecție.

Atenție la...

Nu oferi explicații despre tatăl specific al copilului - nu știi ce s-a întâmplat și nu este rolul tău.

Dacă răspunsul deschide o suferință mai profundă, implică consilierul școlar.

Tema familiei diverse merită dusă mai departe: cum vorbim despre 8 Martie, cum proiectăm activitățile despre familie, ce cărți alegem. Această întrebare este o notiță mentală pentru noi.

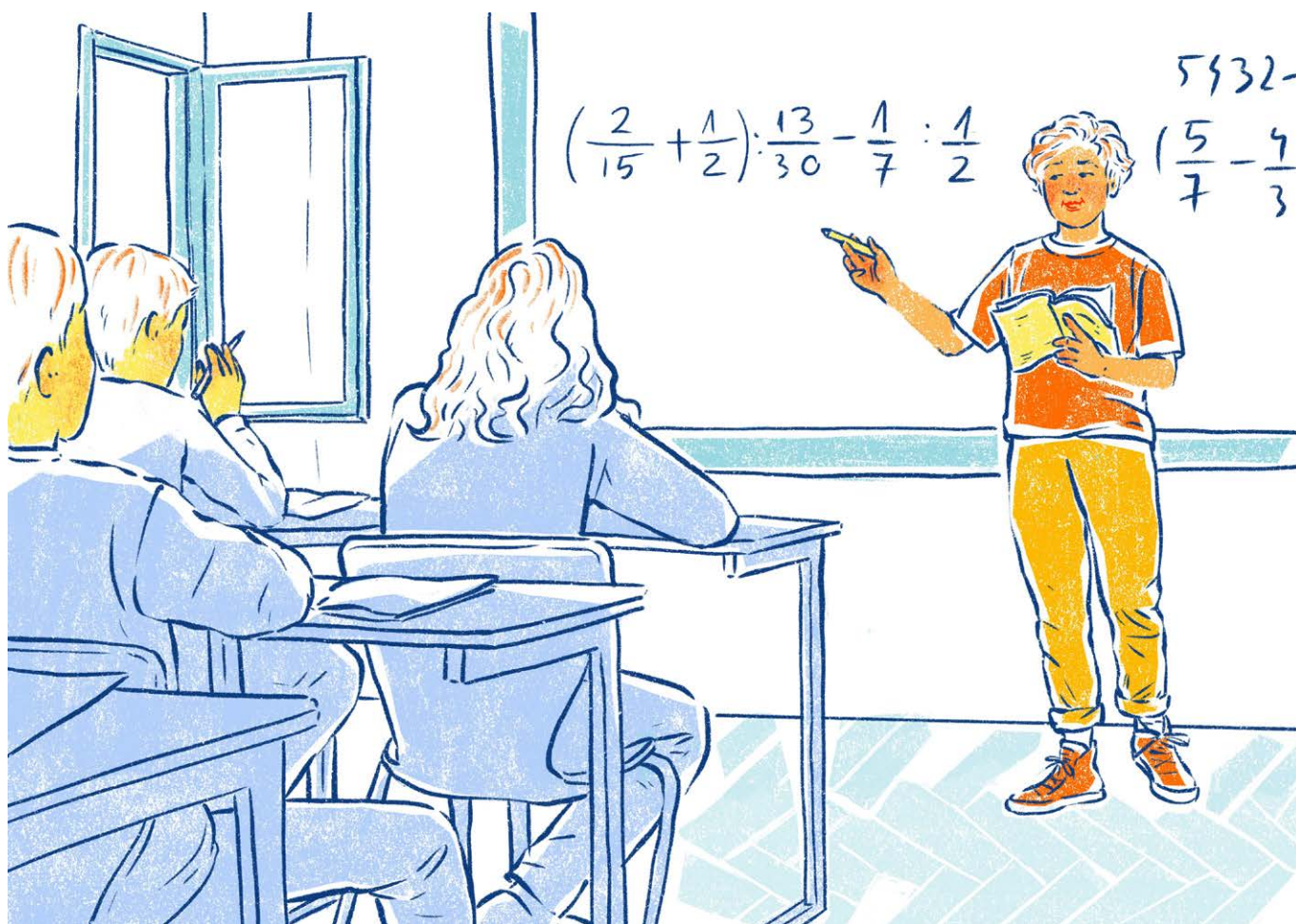
Exemplul 4 — Stereotipuri despre etnie

Situația

De ce se spune că romii fură?

În aceste întrebări, nu criticăm părintele care a transmis stereotipul, dar aducem o perspectivă nouă, cu exemple concrete:

- Validez: E o întrebare la care mulți copii se gândesc.
- Clarific: De unde ai auzit asta? Ai întâlnit vreodată persoane de etnie romă?
- Răspund: Stereotipurile sunt idei despre un grup întreg care nu sunt adevărate pentru fiecare persoană. Maria este de etnie romă și nu a furat niciodată, nu a încălcat niciodată regulile clasei. Părinții își doresc să fiți în siguranță și de asta vă spun uneori lucruri care vă sperie. Dar nu judecăm oamenii după etnie, ci după fapte.

Prezență, nu perfecțiune

Momentele dificile din clasă nu cer perfecțiune. Cer prezență. Cer ca un adult să observe, să numească și să spună clar care sunt valorile care guvernează acest spațiu. Chiar dacă replica nu este cea ideală, chiar dacă nu parcurgem toți cei 6 pași pe loc, intervenția contează pentru copilul rănit, pentru cel care a discriminat și pentru toți martorii care învață din ceea ce văd.

5 lucruri mici, concrete, de încercat de săptămâna viitoare

1. Exersează tehnica STOP o dată pe zi, într-un moment de tensiune minoră — nu neapărat în clasă.
2. Intervino data viitoare când aud un stereotip sau o microagresiune, chiar dacă doar opresc și spun că revenim.
3. Revino a doua zi dacă simt că nu am gestionat bine un moment.
4. Introdu o respirație comună cu clasa înainte de o discuție despre un subiect sensibil.
5. Oferă un context vizual pentru egalitate vs. echitate — imaginea cu cei trei copii și gardul.

Continuare în **Capitolul 4: Cum recunoaștem excluderea din timp** →

Capitolul 4

Cum recunoaștem excluderea din timp: factori de risc, factori declanșatori și studii de caz

Instrumente de observare timpurie
pentru cadre didactice

autoare: **Zeineb Dakhel** și **Andra Stoian**

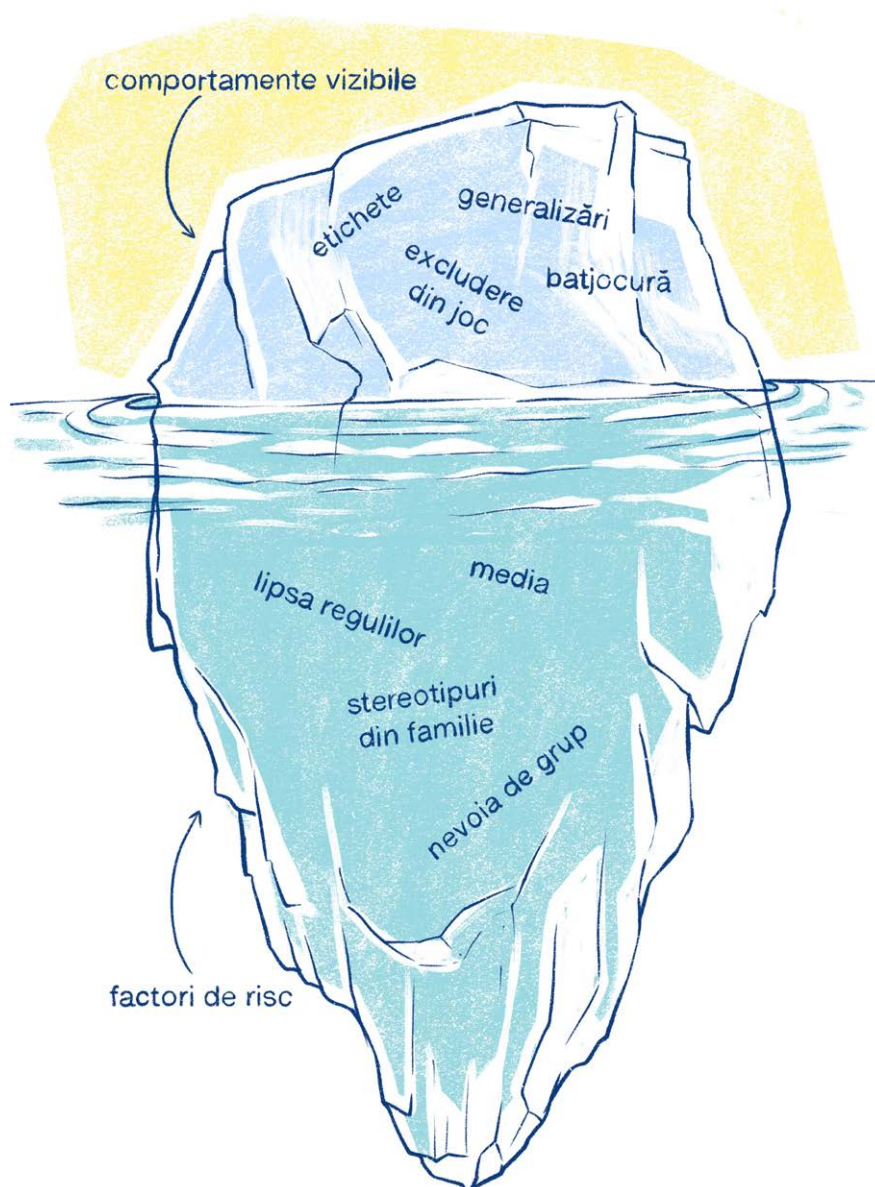
Comportamentele de excludere nu apar brusc. Ele se construiesc treptat, din micro-incidente repetate, din limbaj aparent minor, din dinamici de grup care trec neobservate. Capacitatea de a le recunoaște devreme, înainte să se înrădăcineze sau să afecteze profund un copil, este una dintre abilitățile cele mai valoroase pe care le poți dezvolta în calitate de cadru didactic.

Acest capitol introduce un instrument de gândire care te ajută să faci distincția dintre factorii declanșatori și factorii de risc. Primul nivel — ce vedem și auzim — este vizibil. Al doilea nivel — ce stă în spate — este invizibil, dar esențial pentru a înțelege de ce se întâmplă ceea ce se întâmplă și cum putem preveni, nu doar reacționa.

Deasupra apei și sub apă: un cadru de observare

Imaginea icebergului este utilă pentru a înțelege discriminarea. Deasupra apei, vedem comportamentele vizibile: un copil exclus din joc, o remarcă dură, o glumă care rănește, o grupare care lasă pe cineva afară. Sub apă, invizibil, se află o întreagă arhitectură de factori: mesaje primite acasă, stereotipuri preluate din media, norme de grup nerostite, absența regulilor clare, lipsă de modele diverse etc.

Intervenția eficientă nu se oprește la corectarea comportamentului vizibil, ci necesită lucru la nivelul factorilor de risc, acolo unde este posibil.

DEASUPRA APEI — Factori declanșatori	SUB APĂ — Factori de risc
Ce vedem și auzim: • Excludere din jocuri sau echipe • Etichete și porecle • Batjocură • Refuzul de a sta lângă cineva • Izolarea unui copil • Generalizări ofensatoare	Ce stă în spate: • Stereotipuri și prejudecăți învățate acasă • Limbaj depreciativ în familie sau în media • Lipsa intervenției adulților în a corecta prejudecata • Absența regulilor clare • Lipsă de activități de învățare despre diversitate • Empatie insuficient dezvoltată

Instrument de autoevaluare

Data viitoare când observi un comportament de excludere, întreabă-te:

1. Ce văd și aud exact? (fără interpretare, numai comportamentul concret)
2. Ce ar putea fi în spate? (familie, grup de prieteni, media, experiențe anterioare, absența regulilor)
3. În ce măsură pot acționa eu asupra factorilor de risc, nu doar asupra celor declanșatori?

Studii de caz: ce vedem și ce stă în spate

Următoarele situații au fost colectate de la cadre didactice din școlile participante la program. Ele nu sunt scenarii ipotetice, ci sunt realități din clase. Le-am împărțit în 5 categorii pentru a fi analizate: etnie, neurodiversitate și CES, diversitate familială, statut socio-economic și stereotipuri de gen. Analiza fiecăreia urmărește cadrul de mai sus: ce vedem/auzim (factori declanșatori) și ce stă în spate (factori de risc), urmat de direcții de acțiune.

Cazul 1 — Etnie

Situațiile raportate

1. Într-o pauză, un băiat rom nu este lăsat să intre în jocul de fotbal. Un coleg îi spune: „Nu te vrem, voi, țigani, trișați mereu”.
2. Copiii nu voiau să se joace cu o fetiță, zicând că este prea neagră.
3. Un coleg îi înapoiază scârbit bomboana cu care a fost servit de un copil rom.
4. La ora de educație civică: Doamna, de ce sunt romii diferiți de noi și de ce lumea spune că ei fură?

Factori declanșatori — Ce vedem/auzim?	Factori de risc — Ce stă în spate?
• Excludere explicită din joc pe criterii etnice • Limbaj depreciativ, colorism - „este prea neagră” • Insultă etnică-cuvântul cu ț* • Gest de respingere fizică (bomboana înapoiată scârbit) • Întrebare directă despre stereotip etnic în fața clasei	• Stereotipuri etnice preluate din familie (tata a spus) • Portretizări negative în media și în conversațiile de acasă • Absența reprezentărilor pozitive despre cultura romă în manuale și cărți • Lipsă de contact personal real și pozitiv cu persoane de etnie romă • Absența unor norme de grup care să sancționeze astfel de comportamente

Ce spun cercetătorii

Cercetările arată că la vârsta de 8-10 ani, copiii au deja forme consolidate de categorizare etnică. Studiile lui Nesdale (2004) despre dezvoltarea identității etnice arată că prejudecata etnică este mai frecventă și mai intensă când copiii percep o amenințare la adresa identității propriului grup. De aceea, replica adresată lui Darius nu trebuie să conteste identitatea grupului său, ci să ofere informații care să conteste stereotipul (vezi studiul de caz din Cap. 3).

Ce poți face

- Pe termen scurt: intervenția în momentul acut cu modelul în 6 pași (descriș în Cap. 3).
- Pe termen mediu: introduceți cărți cu personaje române în calitate de protagoniști pozitivi (nu personaje secundare sau negative). Cărțile CUAC din acest program sunt un punct de pornire.
- La nivel de clasă: expertul săptămânii, invitați surpriză, activitatea detectivii comentariilor — descrise în Cap. 2 — sunt toate instrumente directe pentru reducerea prejudecății etnice.
- Cu familia: dacă stereotipul vine explicit de acasă, o discuție cu părintele axată pe regulile clasei (nu pe corectarea valorilor familiale) poate fi mai eficientă decât una frontală.

Cazul 2 — Neurodiversitate și CES

Situațiile raportate

1. Un elev cu CES, care are dificultăți de concentrare și învățare, a fost repartizat într-un grup de lucru cu alți trei colegi. După câteva minute, unul dintre copii a spus: „Cu el nu terminăm nimic, mai bine lucrăm noi și el să stea.” Un alt coleg a râs și a adăugat: „Da, el oricum nu înțelege.”
2. Nu vreau să stau lângă el pentru că nu vorbește.
3. Fetiță autistă marginalizată: mama a spus să nu o bag în seamă.
4. Nu voiau să se joace cu ea pentru că ciupește, scuipă și nu știe să se joace.
5. De ce el are voie să facă lucruri pe care noi nu avem voie să le facem?

Factori declanșatori — Ce vedem/auzăm?	Factori de risc — Ce stă în spate?
• Excludere din activitățile de grup pe criteriul randamentului • Refuzul proximității fizice • Comportamente de ignorare • Reacții de teamă sau confuzie față de comportamente atipice	• Teamă de „diferit”: comportamentele atipice sunt interpretate ca pericol • Stereotipuri despre CES transmise de părinți („este periculos/imprevizibil”) • Sensibilitate la nedreptatea percepută: impresia că un coleg special „primește mai mult” • Norme de grup absente sau insuficiente privind respectul diferenței • Lipsă de vocabular și înțelegere a neurodiversității

Ce spun cercetătorii

Cercetările privind incluziunea copiilor cu autism în clase tipice (Ochs et al., 2001; Humphrey & Symes, 2011) arată că principalul predictor al acceptării nu este diagnosticul în sine, ci măsura în care adultul creează contexte de interdependență pozitivă — situații în care copilul cu CES are un rol valorizat, nu unul de simplu beneficiar. Grupurile în care copiii au nevoie unul de altul pentru a reuși reduc semnificativ excluderea.

Ce poți face

- Explicați neurodiversitatea concret, prin exemple senzoriale: Închideți ochii și imaginați-vă că sunetul din clasă ar fi de 10 ori mai tare. Asta simte uneori colegul vostru.
- Dacă un părinte a dat instrucțiunea să nu intre în contact cu colegul cu CES, o conversație directă (calmă, non-acuzatoare) este necesară. Rolul tău nu este să corectezi părintele, ci să explici normele clasei: În clasa noastră nu excludem niciun copil.
- Creați roluri clare și vizibile pentru copilul cu CES în activitățile de grup, în funcție de abilitățile sale. Ex: rolul de „time-keeper”
- Implicați consilierul școlar dacă observați că un copil cu autism trăiește excludere persistentă și semne de stres: izolare crescută, comportamente de coping intensificate, refuzul de a veni la școală.

Cazul 3 — Diversitate familială

Situațiile raportate

1. La o lecție despre familie, un copil cu părinți divorțați se simte stânjenit când colegii spun că o familie adevărată are mamă și tată împreună. Copilul s-a retras și nu a mai vrut să participe.
2. Copiii cu un singur părinte se simt frustrați, triști și nu știu ce să răspundă la întrebările despre familie, în săptămâna cu tema Familia mea / 8 Martie.
3. O fetiță se simte vinovată de separarea părinților.
4. Elev abandonat de mamă, bunicii o vorbesc pe mamă de rău în fața copilului.

Factori declanșatori — Ce vedem/auzăm?	Factori de risc — Ce stă în spate?
• Remarca despre familia adevărată ca standard de normalitate; • Teme școlare care nu includ diversitatea familială. • Emoții intense în timpul activităților de 8 martie; • Retragera copilului și refuzul de a participa; • Tristețe și izolare persistentă la activitățile despre familie.	• Modelul familial „standard” perpetuat în curriculum și în activitățile școlare • Mesaje negative despre părintele absent în sistemul familial extins • Lipsă de cărți și materiale cu familii diverse în clasă • Sentimentul de vinovăție al copilului (frecvent la 7-10 ani după divorț sau abandon) • Absența limbajului incluziv în discuțiile despre familie la clasă

Ce spun cercetătorii

Copiii între 7-10 ani înregistrează o frecvență ridicată a gândurilor de auto-responsabilizare după divorț sau abandon parental (Hetherington, 2003). Acest lucru înseamnă că o fetiță care „se simte vinovată” de separarea părinților nu are o percepție distorsionată atipică — este un răspuns cognitiv frecvent la această vârstă, care merită adresat explicit, nu minimizat.

Ce poți face

- Reformulează temele despre familie în limbaj incluziv: în loc de „Desenează-i pe mama și pe tata”, „Desenează-i pe cei care au grijă de tine” sau „Desenează familia ta, așa cum este ea”. Diferența este mică ca efort, enormă ca impact pentru copiii cu familii atipice.
- 8 Martie și alte sărbători ale familiei: în loc de „Hai să facem o felicitare pentru mamă”, folosește „pentru o persoană dragă, care are grijă de tine”.
- Copilul care se simte vinovat de divorț are nevoie de o conversație individuală. Spune clar: „Nu tu ai cauzat asta. Adulții iau uneori decizii dificile. Asta nu are legătură cu nimic din ce ai făcut tu”. Implică consilierul dacă sentimentul de vinovăție este persistent.
- Exercițiul rețelei de suport: fiecare copil se desenează în mijlocul unei foi și trage linii către cerculețele cu persoanele care au grijă de el. Vizualizează diversitatea naturală și normalizează faptul că rețelele sunt diferite.

Cazul 4 — Statut socio-economic

Situațiile raportate

1. Copiii râd de o fetiță: Iar ai venit cu hainele alea? / Nu ai și tu alte haine?
2. Într-o discuție despre jucării, unul dintre copii a spus că el nu are multe jucării și că se joacă mai ales cu ce găsește acasă. Un alt copil a spus: „El nu are jucării pentru că este sărac.” Alți copii au început să râdă și au spus că ei au multe jucării și că nu ar vrea să fie în locul lui. Copilul vizat s-a retras și nu a mai dorit să participe la discuție. Copiii cu un statut socio-economic bun îi pot eticheta pe ceilalți ca fiind „săraci”. Copiii cu un statut socio-economic precar se pot simți inferiori față de ceilalți, prin diferențierea în ceea ce privește vestimentația, rechizitele, etc.
3. Copiii se simt jenați dacă părinții nu le pot cumpăra produsele pe care le au colegii.
4. Părinții influențează alegerea prietenilor după criterii socio-economice.

Factori declanșatori — Ce vedem/auzim?	Factori de risc — Ce stă în spate?
• Comentarii despre îmbrăcăminte și obiecte personale • Etichetarea explicită ca sărac • Râsul colectiv ca formă de excludere • Retragera și autoexcluderea copilului vizat • Alegerea prietenilor pe baza statutului material	• Statutul socio-economic văzut ca valoare umană • Diferențe mari între clasele sociale • Sărăcia persistentă și transmiterea ei de-a lungul generațiilor • Stigmatizarea sărăciei • Prejudecata că sărac = leneș • Sprijin social redus • Standarde de consum greu de atins • Părinții care transmit explicit criteriul socio-economic în alegerea prietenilor • Absența activităților care valorifică contribuții ne-materiale • Lipsă de vocabular pentru a vorbi despre inegalitate fără rușine

Ce spun cercetătorii

Rușinea socială legată de sărăcie este un predictor puternic al retragerii școlare și al performanței educaționale scăzute (Bolger et al., 1995; Shonkoff & Phillips, 2000). Copilul care se autoexclde dintr-o discuție despre jucării nu manifestă o lipsa de interes — manifestă un mecanism de protecție față de o rușine anticipată. Acesta este un semn de alarmă pe care merită să-l observăm devreme.

Ce poți face

- Evită activitățile care vizibilizează inegalitățile materiale: Aduceți o jucărie preferată de acasă sau povestiți despre ultima voastră vacanță. Înlocuieste cu alternative care nu presupun acces egal la resurse materiale.
- Introduceți activități care valorifică talente și contribuții ne-materiale: cine știe să cânte, cine știe să gătească ceva simplu, cine știe să spună glume, cine cunoaște o poveste de la bunici. Identitatea unui copil nu se reduce la ce are.
- Explicați inegalitatea prin conceptul de echitate (descriș în Cap. 3), nu doar prin mesaje de tipul „sărăcia nu este rușinoasă”.

Cazul 5 — Stereotipuri de gen — studiu de caz demonstrativ

Situațiile demonstrative

1. Nu mă joc cu băieții, eu mă joc doar cu fetele.
2. Băieții îi spun unei fete că centrul de construcții este joc de băieți și că ar trebui să meargă la colțul cu păpuși. Fetița se retrage.
3. Fetele sunt excluse de la fotbal: tații lor au zis că fetele nu sunt bune la acest joc.
4. Doar băieții pot face asta. Această culoare este pentru fetițe. Plângi ca o fetiță.

Factori declanșatori — Ce vedem/auzăm?	Factori de risc — Ce stă în spate?
• Băiat îmbrăcat în roz exclus de la anumite activități • Fete excluse de la jocuri fizice sau de construcții • Băieți cărora nu li se permite exprimarea emoțiilor (plâns) • Culori, jucării și ocupații înregistrate ca aparținând unui gen	• Mesaje familiale rigide despre roluri de gen • Sexism în media și în cultura populară (băieții sunt puternici, fetele sunt sensibile) • Perspectiva alb-negru (sau băiat sau fată, fără nuanțe) • Absența modelelor contra-stereotipice în cărți, jocuri și activități • Stereotipuri transmise explicit de părinți („tata a zis că fetele nu sunt bune la fotbal”)

Cercetările din psihologia dezvoltării arată că stereotipurile de gen sunt internalizate devreme, încă din primii ani de școală (Martin & Ruble, 2004). Copiii folosesc aceste categorii pentru a înțelege lumea, dar devin rigizi când mediul le întărește constant („asta e pentru fete / băieți”). Studiile arată că expunerea la modele contra-stereotipice și la contexte în care copiii pot experimenta roluri variate poate reduce rigiditatea acestor credințe (Bigler & Liben, 2007).

De asemenea, sancționarea socială (ex: „plângi ca o fată”) are un impact asupra exprimării emoționale, mai ales la băieți, fiind asociată cu dificultăți ulterioare de reglare emoțională.

Ce poți face

- **Intervenție pe moment (scurt și clar).** „În clasa noastră, jocurile nu sunt pentru fete sau băieți, sunt pentru copii.”
- **Normalizează diversitatea intereselor.** Arată constant exemple: fete la construcții, băieți la desen/păpuși, fără să le faci „excepții”.
- **Expune copiii la modele variate:** cărți, povești, exemple reale cu oameni care fac lucruri „în afara” stereotipurilor (femei în sport, bărbați care au grijă de copii etc.)
- **Lucrează pe limbajul clasei.** Oprește etichetele de tip „ca o fată / ca un băiat” și reformulează („plânsul e un mod în care oamenii arată că le e greu”)
- **Creează contexte de participare mixtă:** încurajează rotația în centre/jocuri
- **Validează emoțiile băieților explicit:** mai ales când plâng sau se retrag - e o intervenție preventivă importantă
- **Cu familia:** dacă apar mesaje rigide („tata a zis...”), revino la cadrul clasei: „În clasa noastră, toți copiii au acces la toate activitățile.”

Recunoașterea și prevenția timpurie: semne de alarmă

Factorii declanșatori sunt vizibili. Factorii de risc nu. Însă există semnale timpurii, comportamente și dinamici de grup, care pot indica că un copil este pe cale să fie exclus sau că un tipar de excludere se instalează. Acestea merită observate și adresate proactiv, înainte de incident.

Semn de alarmă	Ce ar putea indica
Copil care stă singur la pauze, tot mai des	Excludere activă sau autoizolare ca mecanism de protecție
Copil care nu este ales în echipe, nici măcar ultimul	Excludere sistematică, posibil cu componentă de ridiculare
Copil care evită temele despre familie, vacanțe, cadouri	Rușine socială legată de statut socio-economic sau structură familială
Copil care râde de el însuși („oricum eu nu știu nimic”)	Etichete interiorizate — risc ridicat pentru stimă de sine scăzută

Reține

Nu ne putem lupta cu tot icebergul. Factorii de risc structurali — inegalitățile socio-economice, stereotipurile transmise generațional, reprezentarea în media — depășesc sfera de control a unui singur cadru didactic.

Ceea ce este în controlul tău: factorii declanșatori (pe care îi poți opri imediat), normele clasei (pe care le construiești tu), expunerea la exemple diverse (cărțile, invitații, anecdotele și situațiile pe care le aduci), și evitarea tăcerii (care transmite mereu un mesaj).

Fiecare pilon pe care îl contracarezi contează.

Continuare în **Capitolul 5: Tehnici de gestionare a situațiilor sensibile** →

Capitolul 5

Tehnici de gestionare a situațiilor sensibile

De la concret la abstract, comunicare asertivă și practici reparatorii

autoare: **Zeineb Dakhel** și **Andra Stoian**

Intervenția în situațiile dificile nu înseamnă a aplica rețete fixe. Înseamnă a înțelege de ce anumite abordări funcționează la vârsta de 8-10 ani și de ce altele nu, și a alege în consecință. Acest capitol introduce trei straturi de instrumente: cum gestionez conceptele abstracte, cum vorbesc despre comportament fără să etichetez, și ce fac după incident pentru a reconecta grupul.

De la abstract la concret: cum învață copiii

Temele sensibile pe care le abordează acest ghid – etnie, inegalitate economică, neurodiversitate, diversitate familială și stereotipuri de gen au ceva în comun – sunt toate, concepte abstracte. Copiii de 7-11 ani învață prin exemple concrete și experiențe directe, nu prin raționament abstract.

Înțelegerea Dezvoltării Copilului prin Prisma lui Jean Piaget

Jean Piaget (cercetător elvețian) ne oferă o hartă a modului în care evoluează gândirea copiilor. **De ce este important să cunoaștem aceste etape?** Pentru a ne putea adapta răspunsurile și pentru a înțelege logica din spatele comportamentelor. Un răspuns pedagogic poate fi excelent în sine, dar total ineficient dacă nu este calibrat la stadiul de dezvoltare al copilului.

Notă importantă privind trauma: Dezvoltarea nu este întotdeauna liniară. Un copil care trece printr-un eveniment traumatic, un stres major sau o pierdere poate regresa temporar la un stadiu de dezvoltare anterior. Este important ca profesorii să înțeleagă că **această regresie este un mecanism de a face față**, nu o problemă de disciplină, și necesită o abordare empatică și blândă.

Jean Piaget descrie patru stadii ale dezvoltării cognitive. Copiii din ciclul primar se află în stadiul operațional concret (7-11 ani), iar înțelegerea acestuia este esențială pentru a calibra modul în care explicăm sau răspundem la situațiile dificile din clasă.

Stadiu	Ce înseamnă în practică
Senzorio-motor (0-2 ani)	Învățare prin simțuri și acțiuni directe.
Preoperațional (2-7 ani)	Învățare prin imaginație, limbaj și joc simbolic. Gândire egocentrică.
Operațional concret (7-11 ani)	Învățare prin exemple concrete și experiențe directe. Se dezvoltă descentrarea — capacitatea de a vedea din perspectiva celuilalt. Au nevoie de ghidajul adultului pentru a dezvolta empatie.
Operațional formal (11+ ani)	Învățare prin raționament logic, ipoteze și concepte abstracte.

1. Stadiul Senzorio-motor (0–2 ani): Învățarea prin Simțuri

În această fază, copiii descoperă lumea exclusiv prin **simțuri și acțiuni** (atingere, miros, apucare, mișcare).

- **Punct cheie:** Dezvoltarea **permanenței obiectului** – înțelegerea faptului că lucrurile continuă să existe chiar și atunci când nu mai sunt vizibile.
- **Exemplul magnetului:** Un copil în acest stadiu, dacă ar primi un magnet, l-ar explora cu ajutorul simțurilor: îl va duce la gură (va simți gustul), îi va simți temperatura și textura cu mâinile sau va asculta sunetul pe care îl face când este scăpat pe jos.

2. Stadiul Preoperațional (2–7 ani): Imaginație și Egocentrism

Copilul începe să folosească reprezentări mentale, dar gândirea sa nu urmează încă reguli logice stricte („operații”).

- **Gândirea Magică și Jocul Simbolic:** Magnetul primit nu este doar un obiect, el poate deveni un telefon sau o bărcuță. Jocul de rol și poveștile sunt esențiale pentru stimularea imaginației în această etapă.
- **Capcana Aparențelor și „Centrarea”:** Copiii pot fi „păcăliți” ușor de aspectul vizual. În celebrul test al lichidului descris de Piaget, ei vor crede că un pahar înalt conține mai multă apă decât unul scund. De ce? Pentru că se „centrează” pe o singură dimensiune (înălțimea) și o ignoră pe cealaltă (lățimea).

Pentru profesor: Elevul nu este neatent, ci procesează informația limitat la un singur aspect vizual.

- **Egocentrismul:** Copilul crede că toată lumea vede și simte exact ceea ce vede și simte el. Va „ține cu dinții” de o idee falsă doar pentru că își dorește ca ea să fie adevărată.
- **Impact emoțional:** În cazul unui divorț sau al unui abandon, copilul se poate auto-învinovăți („S-a întâmplat pentru că am fost rău”), considerându-se centrul universului.

3. Stadiul Operațiilor Concrete (7–11 ani): Logica Aplicată

Gândirea devine logică, dar rămâne strâns legată de realitatea concretă.

- **Învățarea prin experiment:** Nu vor înțelege teoria abstractă a magnetismului, dar prin **încercare și eroare** (acționând asupra obiectului) vor descoperi legile lui: că se lipește doar de anumite obiecte și că distanța contează.
- **Dificultatea abstractizării:** Concepte precum „echitatea” sau „justiția” sunt greu de înțeles teoretic. Au nevoie de exemple concrete (ex: rolul polițistului sau al judecătorului) și de reguli clare, cu consecințe aplicate consecvent.
- **Decentrarea, Empatia și „Teoria Minții”:** Acesta este momentul în care copiii încep să vadă lucrurile și din perspectiva celorlalți, depășind egocentrismul. Se dezvoltă **„Teoria Minții”** – capacitatea de a înțelege că ceilalți au gânduri, intenții și emoții diferite de ale noastre.
- Pentru profesor: Acest proces este puternic susținut de **interacțiunea socială și lucrul în echipă**. Este un moment critic care necesită ghidaj atent pentru a preveni bullying-ul, a dezvolta empatia și a promova incluziunea (o grijă specială trebuie acordată elevilor neurodivergenți, care pot avea nevoie de sprijin suplimentar în dezvoltarea Teoriei Minții).

4. Stadiul Operațiilor Formale (11+ ani): Gândirea Abstractă

Apare capacitatea de a gândi ipotetic și de a reflecta asupra ideilor, fără a avea nevoie de o referință fizică directă.

- **Gândirea ipotetico-deductivă:** Apare întrebarea „Ce-ar fi dacă?”. Copiii încep să înțeleagă în profunzime consecințele acțiunilor ipotetice.
- **Exemplul magnetului:** Acum pot înțelege fenomenul magnetismului teoretic, analizând variabile care nu se văd cu ochiul liber, precum polii magnetici sau ecuațiile intensității câmpului.
- **Concepte înalte:** Gândirea nu mai este limitată la concret. Adolescenții pot reflecta profund și critic asupra ideilor de iubire, dreptate, sistem de justiție sau discriminare la nivel societal.

Concluzii pentru cadrul didactic: De la Abstract la Concret

Multe dintre momentele de confuzie din clasă, frustrările de învățare sau înțelegere a ideilor complicate ale copiilor derivă din aceeași eroare: prezentăm concepte abstracte unor copii care se află într-o etapă în care procesează doar informații concrete.

Regula de aur: Ori de câte ori un elev nu înțelege o explicație sau un concept, merită să ne oprim și să ne întrebăm: „**L-am explicat într-un mod suficient de concret? Am oferit materiale, experiențe reale sau imagini pentru a ancora această idee?**” Găsirea modurilor de a traduce abstractul în concret este cea mai puternică unealtă a unui profesor adaptat la nevoile elevilor săi.

Atenție la...

Copiii de 7-11 ani sunt mai logici decât cei mai mici, dar logica lor funcționează numai cu lucruri CONCRETE. Ei înțeleg nedreptatea dacă o văd demonstrată, nu dacă le este explicată teoretic.

Se dezvoltă descentrarea — pot începe să vadă lucrurile și din perspectiva celuilalt — dar au nevoie de ghidaj activ pentru a o exersa.

Copiii învață mai ușor dacă le oferi materiale concrete, reale sau imagini. Un joc, o metaforă vizibilă, un obiect fizic — toate sunt mai eficiente decât o explicație verbală abstractă.

Ce spun cercetătorii

Vygotsky (1978) completează teoria lui Piaget cu conceptul de Zonă a Dezvoltării Proxime: copilul poate ajunge mai departe decât ar putea singur dacă este ghidat de un adult sau un coleg mai avansat. Asta înseamnă că nu este suficient să așteptăm ca un copil de 8 ani să înțeleagă singur conceptul de discriminare — dar cu sprijinul tău, prin exemple concrete, poate ajunge la o înțelegere funcțională.

De la abstract la concret: cinci domenii, instrumente variate

Următoarele cinci secțiuni prezintă cum traducem conceptele abstracte în limbajul operațional al vârstei de 7-11 ani. Pentru fiecare domeniu: care este conceptul abstract, cum îl explicăm adaptat vârstei și ce metaforă, joc sau obiect concret poate ancora înțelegerea.

1. Inegalitate economică

Situațiile dificile raportate

Un profesor spune: Nu voi ști să le explic de ce unii au mai mulți bani și alții nimic.

Copiii întreabă:

De ce nu merg părinții tăi la lucru să aibă mai mulți bani?

Cum au ajuns unii oameni foarte bogați?

Concepte abstracte	Explicație adaptată (7-11 ani)	Obiect/joc/metaforă
Bani, inechitate economică, oportunități diferite	Famiiliile pot avea mai mulți sau mai puțini bani din multe motive. Oamenii au meserii diferite și nu toți câștigă la fel. Uneori contează și unde locuiește o familie sau ce șanse a avut în viață. Dar câți bani are o familie nu spune nimic despre cât de bun sau de inteligent este un copil.	Vezi instrumente

Instrumente concrete recomandate:

- Jocul cu cărți: Profesorul împarte cărți aleatoriu — unii copii primesc multe, alții puține. Întrebarea către copii: A fost alegerea voastră câte cărți ați primit? Descoperă astfel concret că punctul de pornire al cuiva nu depinde de voința lui.

- Monopoly modificat: Unii copii încep jocul cu mai mulți bani, alții cu mai puțini, unii cu o limitare (ex: încep din închisoare). Discuție după: Cum a fost jocul pentru fiecare? A fost corect? De ce nu?
- Metafora maratonului: Doi copii aleargă — unul cu rucsac plin cu pene, altul cu rucsac plin cu pietre. Întrebare: Cine va alerga mai ușor? Metafora vizualizează că șansa de start nu este egală pentru toată lumea.

2. Identitate etnică și stereotipuri

Situațiile dificile raportate

Cum le explicăm copiilor ce înseamnă identitate etnică?

De ce spun oamenii că romii fură? De ce unii copii s-au născut romi?

Concepte abstracte	Explicație adaptată (7-11 ani)	Obiect/joc/metaforă
Identitate etnică, stereotip, prejudecată, discriminare	Fiecare om are o etnie, ca o cutie cu bijuterii în care găsim o limbă, tradiții, obiceiuri, mâncarea și muzica pe care o ascultă la sărbători, port popular etc. Nicio etnie nu e mai bună decât alta, fiecare are lucruri speciale și e minunat când putem să învățăm mai multe despre ele. Fiecare copil moștenește etnia familiei în care se naște, la fel cum moștenim culoarea ochilor sau a părului de la părinții și bunicii noștri.	Vezi instrumente

Instrumente concrete recomandate:

- Cercurile de apartenență: Fiecare copil desenează mai multe cercuri concentrice — eu, familia, orașul, cultura, țara. Copiii descoperă că toți aparțin mai multor grupuri și că identitatea este stratificată, nu simplă.
- Tricoul identității - elevii desenează conturul unui tricou pe hârtie, iar în interiorul său creionează lucrurile care îi definesc. Identitatea devine astfel o imagine concretă și ușor de înțeles. Fiecare copil face apoi parada modei prezentând propriul tricou și elevii au ocazia să observe diversitatea.

- Rucsacul moștenit - profesorul scoate dintr-un rucsac real obiecte simbolice, sugestive pentru etnia sa (dacă e român ar putea fi o ie, un vas pictat, o carte românească etc.) pentru a reprezenta etnia într-un mod palpabil. Elevii sunt provocați să identifice propriile „comori” culturale primite de la familie, evitând explicațiile abstracte care i-ar putea induce în eroare. Această metodă bazată pe obiecte reale îi ajută să înțeleagă că diversitatea este un cadou valoros, nu o barieră.
- Ochelarii prăfuiți: Purtând ochelari cu lentile murdare, copiii sunt invitați să se uite la colegii lor și întrebați cum arată aceștia prin sticla necurățată. Apoi lentila se curăță și se repetă experimentul. Astfel, au ocazia să observe cum prejudecățile ne fac să îi vedem greșit pe ceilalți, crezând că ei sunt problema. Ștergând lentilele, ei înțeleg că trebuie să „curețe” vorbele rele pentru a vedea adevărata valoare a oamenilor din jurul lor.
- Detectivii comentariilor (descrie în Cap. 2): aplicație directă pe exemple de stereotipuri etnice — copiii învață să distingă între intenție și impact.
- Cărțile CUAC: Eugen Raportoru (pictor) și Alina Șerban (actriță) sunt personaje de etnie romă prezentate ca protagoniști pozitivi. Expunerea repetată la exemple care contrazic stereotipul reduce intensitatea acestuia.

Ce spun cercetătorii

Cercetarea privind identitatea etnică la copii (Quintana, 1998) arată că la 7-9 ani copiii încep să înțeleagă că apartenența etnică este o caracteristică stabilă și transmisă în familie — nu o alegere. Explicarea identității etnice ca un cerc de apartenență (nu ca o diferență de valoare) este adaptată acestei etape: concret și ușor de vizualizat.

3. Neurodiversitate și CES

Situațiile dificile raportate

Copiii erau speriați de reacțiile necontrolate ale copilului cu autism, stăteau mai departe de el.

De ce el are voie să facă mai puțin sau să primească mai mult timp decât noi?

De ce țipă, plânge și nu se mai oprește?

Concepte abstracte	Explicație adaptată (7-11 ani)	Obiect/joc/metaforă
Neurodiversitate, CES, echitate, diferite nevoi de învățare	Creierul funcționează diferit la oameni diferiți. Unele creiere primesc semnalele din jur mult mai intens — lumina, sunetul,	Vezi instrumente

	atingerea. Nu este un defect, este o diferență. La fel cum unii copii au nevoie de ochelari să vadă bine, unii au nevoie de mai mult timp sau de condiții diferite pentru a învăța.	
--	---	--

Instrumente concrete recomandate:

- **Literele dansează:** Copiii primesc un text cu litere inversate și spațiere inegală și îl citesc într-un timp limitat. Descoperă experiențial cât de solicitant poate fi procesul de citire în dislexie.
- **Ziua fără cuvinte:** O perioadă în care comunicăm doar nonverbal — pentru a înțelege ce înseamnă când comunicarea verbală nu este accesibilă.
- **Metafora volumului:** Închideți ochii și imaginați-vă că sunetul din clasă ar fi de 10 ori mai tare. Asta simte uneori colegul vostru. Experiența corporală este mai eficientă decât explicația abstractă la această vârstă.
- **Superputerile lui X:** În loc să discutați despre ce nu poate face colegul cu CES, identificați împreună cu clasa ce face bine. Rolurile valorizate în activitățile de grup reduc excluderea mai eficient decât explicațiile.

4. Diversitate familială

Situațiile dificile raportate

De ce colegul nostru este mereu trist și nu vine mama sau tata la școală?

De ce părinții mei nu sunt împreună? Oare mama mă mai iubește?

De ce unii copii nu au tată sau mamă și cresc doar cu bunicii?

Concepte abstracte	Explicație adaptată (7-11 ani)	Obiect/joc/metaforă
Tipuri de familie, divorț, abandon, rețea de suport	Famiiliile arată diferit. Unii copii trăiesc cu mama și tata, alții cu un singur părinte, alții cu bunicii sau cu părinți adoptivi. O familie nu este mai bună sau mai rea în funcție de numărul de persoane — ceea ce contează este ca în ea să simți iubire și protecție.	Vezi instrumente

Instrumente concrete recomandate:

- Rețeaua de suport (descrișă în Cap. 4): Fiecare copil se desenează pe sine în mijlocul unui cerc și trage linii către persoanele care au grijă de el. Normalizează diversitatea.
- Cartea Cea mai dragă familie din lume (CUAC): Miruna descoperă că familiile arată diferit și că toate pot fi iubitoare. Lectura este un instrument de expunere indirectă care reduce stigma.
- Reformularea temelor școlare (descrișă în Cap. 4): În loc de Desenează familia ta cu mamă, tată și frați — Desenează oamenii care au grijă de tine.

5. Stereotipuri de gen

Situațiile dificile raportate

De ce fetele/femeile sunt considerate mai slabe decât băieții?

De ce bărbații sunt egali cu femeile? Bărbații sunt puternici.

De ce băieții și fetele sunt diferiți și de ce fiecare face anumite lucruri mai ușor sau mai greu?

Concepte abstracte	Explicație adaptată (7-11 ani)	Obiect/joc/metaforă
Gen, stereotip de gen, egalitate, roluri sociale	Fetele și băieții pot face aproape orice. Unele diferențe biologice există, dar nu înseamnă că unii sunt mai valoroși decât alții. Ideea că anumite culori, jocuri sau profesii sunt doar pentru fete sau doar pentru băieți este un stereotip — o idee falsă care limitează pe toată lumea.	Vezi instrumente

Instrumente concrete recomandate:

- Activitate: Cine poate face asta? Aduceți cărți cu profesii sau activități și cereți copiilor să le sorteze. Apoi prezentați exemple reale care contrazic stereotipul (ingineră, asistent medical, pompieră).
- Expertul săptămânii (descrișă în Cap. 2): Fiecare copil prezintă un talent sau un hobby. Identitatea nu se reduce la gen.

Comunicarea asertivă: comportament, nu persoană

Felul în care vorbim în momentele dificile contează enorm. Există o diferență fundamentală între a eticheta un copil și a descrie comportamentul său. Prima abordare produce rușinare și nu schimbă comportamentul pe termen lung. A doua creează spațiu pentru înțelegere, responsabilizare și reparare.

Etichetare versus centrare pe comportament

Etichetare — ce evităm	Centrare pe comportament — ce facem
Ești obraznic. Ești rău. Ești agresiv. Andrei, ești neatent. Roxana, nu fi răutăcioasă.	Ai vorbit peste colegul tău. L-ai împins pe colegul tău. L-ai înjurat pe colegul tău. Văd că te uiți pe fereastră, ai reușit să auzi cerința? Regula clasei este că împărțim cărțile. Hai să vedem cum puteți împărți timpul din pauză.

Structura unei remarci asertive

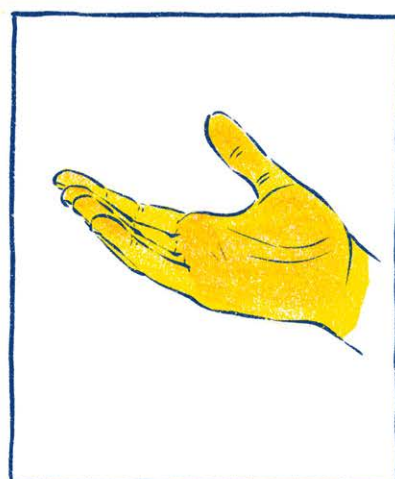
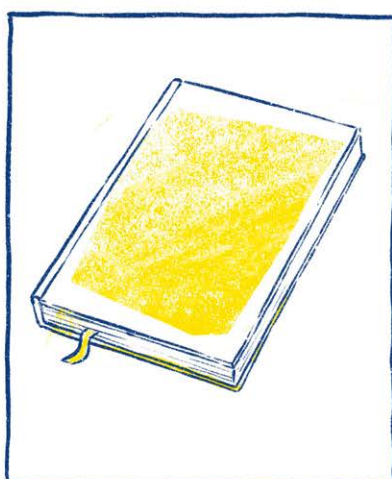
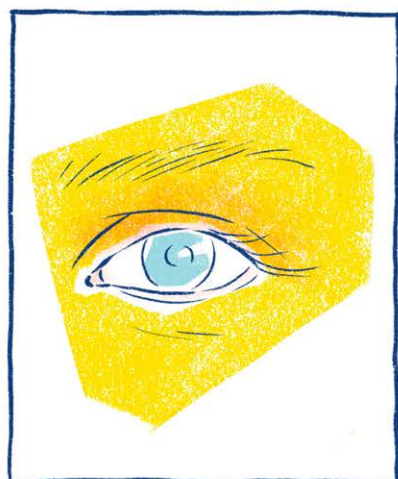
Un cadru util pentru a reformula etichetele în replici constructive:

Structura Observație — Regulă — Așteptare

Observație: Descrieți concret ce s-a întâmplat. Ai vorbit peste colegul tău.

Regulă/Responsabilitate: Amintiți regula clasei. Regula noastră este să ascultăm când cineva vorbește.

Așteptare: Formulați clar ce așteptați. Te rog să îl lași să termine și apoi îți dau cuvântul.

Alte exemple de transformare a etichetelor:

Eticheta de evitat	Reformularea constructivă
Dani, ești șeful clasei, fii mai responsabil.	Dani, una din misiunile tale ca șef al clasei este să te asiguri că avem markere care scriu. Poți să verifici?
Nu fi răutăcioasă cu colega ta.	Văd că vrei să citești cartea. Regula clasei este că împărțim. Hai să găsim împreună o soluție.
Nu fi agresiv pe terenul de sport.	Am observat că l-ai împins pe colegul tău. Regulile de la fotbal spun că nu-i atingem pe ceilalți. Ce poți face altfel?

Reconectarea grupului: practici reparatorii

Intervenția imediată în momentul incidentului este necesară, dar nu suficientă. După un conflict sau o situație de excludere, grupul are nevoie să se reconecteze. Practicile reparatorii oferă un cadru structurat pentru a face tocmai asta: a repara relațiile, a reconstrui încrederea și a transforma incidentul într-o oportunitate de învățare. Totodată, aceste practici sunt un mod de a construi și menține relațiile pozitive dintre elevi.

Ce spun cercetătorii

Practicile reparatorii (Restorative Practices) nu sunt o metodă unică, ci un continuum de intervenții — de la conversații scurte la cercuri de grup (Wachtel, 2016; IIRP). Programele de Restorative Practices în școli sunt asociate cu: reducerea suspendărilor, creșterea empatiei, climat școlar mai bun și mai multe comportamente prosociale. Un studiu al lui Gregory et al. (2014) arată că aceste practici au crescut respectul față de profesori și au redus numărul de incidente comportamentale, în special la elevii din medii minoritare.

În practică, majoritatea intervențiilor din clasă sunt informale și de scurtă durată, iar cele formale apar rar și implică sprijin extern.

Practicile reparatorii pot fi înțelese ca un continuum:

Afirmații centrate pe emoții	Întrebări de explorare	Conversații scurte, spontane	Cercuri de discuție	Conferințe formale
Exprimarea emoțiilor. Construirea empatiei și a relațiilor. Climat pozitiv în clasă.	Întrebări care ajută elevii să reflecteze asupra comportamentului. Încurajează responsabilitatea.	Observarea și punctarea micilor gesturi dintre elevi. Rezolvă rapid tensiuni minore.	Toată lumea are o voce. Siguranță și comunitate. Construirea relațiilor.	Întâlniri planificate între copiii implicați în incident și alte persoane relevante.

Practici informale: ce poți face

Acestea sunt cele mai accesibile intervenții, durează câteva minute și pot preveni escaladarea conflictelor.

Afirmații centrate pe emoții

În loc de „nu mai face asta”, exprimăm impactul comportamentului:

- „Mă îngrijorează când văd că nu o includeți pe Maria.”
- „Mă supără să văd că vă vorbiți așa.”

Aceste afirmații îi ajută pe elevi să înțeleagă legătura dintre acțiunile lor și efectul asupra celorlalți.

E important de menționat că funcționează mai bine în privat când corectează comportamente, dar pot fi folosite în public când sunt pozitive.

Întrebări de explorare

Mută accentul de la control la reflecție:

- „Ce s-a întâmplat?”
- „Cum crezi că s-a simțit?”
- „Ce putem face ca să fie mai bine?”

Înlocuiesc „Cine a făcut asta?” cu „Ce s-a întâmplat?”, o diferență esențială.

Conversații scurte

Discuții de 2–3 minute, la bancă sau în pauză:

- clarifică rapid situații
- reduc tensiuni
- construiesc relația cu elevii

Cercurile - nucleul reconectării de grup

Cercurile sunt una dintre cele mai puternice practici reparatorii. Elevii și profesorul stau în cerc, iar fiecare are ocazia să vorbească, fără a fi întrerupt.

De regulă:

- există un obiect care arată cine are cuvântul
- toți ascultă fără să întrerupă
- fiecare are șansa să fie auzit

Cercurile creează siguranță, apartenență și spațiu pentru exprimare.

Tipuri de cercuri

Cercuri proactive

Au rolul de a construi relații și de a preveni conflictele.

Exemple:

- „Cum vă simțiți azi?”
- „Ce vă propuneți pentru ziua de azi?”
- „Ce v-a plăcut la școală azi?”
- stabilirea normelor clasei

Aceste cercuri creează baza pentru siguranță și cooperare.

Cercuri reactive

Sunt folosite după conflicte sau tensiuni în grup.

Scopul lor este:

- exprimarea emoțiilor
- înțelegerea impactului
- repararea relațiilor

Dacă „ceva nu se simte bine” în clasă, merită adus în discuție.

De ce funcționează cercurile

- dau voce tuturor (inclusiv copiilor mai liniștiți)
- cresc empatia între elevi
- reduc tensiunile înainte să se intensifice
- creează un sentiment real de comunitate

Sfaturi practice

- începe cu cercuri scurte (5–10 minute)
- modelează tu primul răspuns
- normalizează disconfortul („e ok dacă e greu la început”)
- nu forța dezvăluiri personale
- consecvența este mai importantă decât perfecțiunea

Conferințe reparatorii

Conferințele sunt cel mai formal tip de practici reparatorii.

Sunt utilizate în situații:

- serioase
- repetitive
- cu impact mare asupra mai multor persoane

Implică:

- copiii afectați
- copiii implicați
- uneori familiile
- un facilitator instruit

Scopul este:

- înțelegerea completă a situației
- asumarea responsabilității
- stabilirea unor pași concreți de reparare

Nu sunt intervenții obișnuite de clasă, ci procese organizate la nivelul școlii.

Întrebările reparatorii

Pentru persoana care a greșit:

- Ce s-a întâmplat?
- Ce ai vrut să faci?
- Pe cine ai afectat?
- Ce putem face ca să fie mai bine?

Pentru persoana afectată:

- Ce s-a întâmplat din punctul tău de vedere?
- Cum te-ai simțit?
- Ce a fost cel mai greu?
- Ce ai vrea să se întâmple acum?

De ce funcționează

Întrebările pentru persoana care a greșit activează empatia și responsabilitatea, fără rușinare. Copilului i se cere să reflecteze, nu este acuzat.

Întrebările pentru persoana afectată o validează și îi dau voce. Nu sărim la soluții înainte de a înțelege impactul.

Ambele seturi de întrebări pot fi folosite informal, în pauze, și nu cer o structură elaborată.

Ideea-cheie

Practicile reparatorii nu înseamnă absența regulilor.

Înseamnă mutarea focusului de la pedeapsă la relație și responsabilitate.

Scopul nu este „cine e vinovat”, ci „ce s-a întâmplat și cum reparăm?”

Mai multe informații despre practicile reparatorii, mai ales despre diferitele moduri de a organiza cercurile cu elevii, se pot găsi aici:

Continuare în **Capitolul 6: Cărțile incluzive ca instrumente de prevenire a prejudecăților** →

Capitolul 6

Cărțile incluzive ca instrumente de prevenire a prejudecăților

Cum alegem literatura potrivită
și cum o folosim la clasă

autoare: **Maria Kovacs**

Cărțile pentru copii nu sunt doar povești. Sunt una dintre primele ferestre prin care un copil descoperă că lumea este mare, diversă și că există oameni diferiți de el — care pot fi, și ei, eroi. Această proprietate a literaturii pentru copii a fost descrisă sistematic de cercetători în educație și are implicații directe pentru prevenirea prejudecăților.

Capitolul acesta răspunde la două întrebări: ce face o carte ofertantă pentru a aborda diversitatea la clasă? Și cum o folosim eficient, prin metode de cooperare care adâncesc înțelegerea și exersează empatia?

Literatura pentru copii: oglină, fereastră și ușă

Cercetătoarea Rudine Sims Bishop (1990) descrie trei funcții ale literaturii pentru copii în raport cu identitatea și diversitatea. Metafora este simplă și utilă și pentru o discuție cu părinții sau cu profesorii:

Funcție	Ce înseamnă	Implicație practică
Oglindă	Copiii se recunosc în personaje — identitatea lor este reflectată în text și ilustrații.	Copiii din grupuri minoritare (etnie romă, familii atipice, CES) au nevoie de cărți în care se văd ca protagoniști, ca personaje pozitive. Altminteri, mesajul implicit pe care îl primesc este că ei nu contează în societate.

Fereastră	Copiii văd experiențele altor grupuri — diferite de ale lor.	Cărțile pot reduce distanța psihologică față de „ceilalți” și pot spori empatia prin expunere narativă la cultura altor grupuri.
Ușă	Copiii pot „intra” în experiențele altora — nu doar să le observe, ci să le simtă.	Întrebările critice de după lectură ajută copilul să treacă de la spectator la participant empatic.

Ce spun cercetătorii

Cercetările privind impactul lecturii de povești cu protagoniști din grupuri minoritare arată că expunerea structurată reduce prejudecățile și stereotipizarea la copiii de vârstă școlară mică (Cameron & Rutland, 2006; Vezzali et al., 2015), iar adăugarea de cărți diverse în clasă crește timpul petrecut citind și implicarea elevilor (First Book, 2023). Efectul asupra atitudinilor apare însă mai ales atunci când lectura este însoțită de discuții ghidate de adult, nu când este realizată individual (Cameron & Rutland, 2006; Vezzali et al., 2015). Simpla prezență a cărților în clasă nu este suficientă — contează și ce faci cu ele.

Ce face o carte ofertantă pentru diversitate

Nu orice carte cu personaje diverse este în mod automat un instrument bun de prevenire a prejudecăților. O carte ofertantă are următoarele caracteristici:

- Identitate pozitivă: personajele din grupuri minoritare sunt protagoniști cu viață interioară, nu decoruri sau exemple negative.
- Mesaj implicit sau explicit despre diversitate și acceptare — integrat în poveste, nu moralizator.
- Exemple de solidaritate, empatie sau intervenție: personaje care ajută, protejează sau includ.
- Reprezentare corectă și densă: cultura, limba, cotidianul grupului sunt prezentate cu acuratețe, din perspectiva comunității, nu din exterior.
- Ocazii de a gândi critic: cartea ridică întrebări, nu oferă doar răspunsuri comode.

Lectura cu înțelegere profundă: întrebările critice

Odată ce am ales o carte ofertantă, modul în care o citim cu clasa determină cât de departe ajunge impactul ei. Lectura cu înțelegere profundă invită copiii să pună întrebări critice:

- Din perspectiva cui se spune povestea?
- Cine este reprezentat? Cine lipsește?
- Ce stereotipuri apar în text sau ilustrații?
- Ce bias-uri s-ar putea activa?
- Ce relații de putere sunt implicate?

Nu este necesar ca toate aceste întrebări să fie discutate la fiecare lectură. Sunt puncte de acces către o discuție mai bogată și mai onestă despre ce transmite cartea.

Ce spun cercetătorii

În pedagogie, literația critică (critical literacy, Freire, 1970) privește textele ca produse sociale niciodată neutre, ci influențate de valorile și bias-urile autorului. La vârsta de 7-11 ani, copiii pot intui perspectiva narativă și pot discuta ghidați pe marginea unor întrebări simple despre reprezentare și relații de putere (Freebody & Luke, 2003, Vasquez et al., 2019).

Cărțile CUAC: un set ofertant

Programul „Învăț să înțeleg” include cinci cărți CUAC selectate tocmai pentru că îndeplinesc criteriile de mai sus. Fiecare carte abordează un tip de diversitate relevant pentru clasele de ciclu primar din România. Mai jos prezentăm cinci, cu detalii despre conținut.

Cartea	Tema principală	Ce o face ofertantă
Cu ochii curați și sufletul deschis	Identitate romă, mândrie culturală, artă	Poveste biografică despre pictorul rom Eugen Raportoru, scrisă în limba română și tradusă în romani. Eugen este protagonistul propriei vieți, prezentat cu demnitate și talent. Oglindă pentru copiii romi; fereastră spre cultură romă pentru ceilalți.
Puțin curaj	Identitate romă, discriminare, curaj, ambiție	Poveste despre actrița Alina Șerban. Abordează direct discriminarea și răspunsul la nedreptate prin perseverență și curaj. Excelentă pentru discutarea modelului în șase pași — cum intervii când cineva este tratat nedrept.
Unde e Sara?	Neurodiversitate, relația frate-soră, prietenie	Filip, fratele mai mare, învață să o înțeleagă și să o aprecieze pe sora sa, Sara, care „face terapie” și este diferită. Normalizează diferența și modelează empatia față de comportamente neobișnuite, fără a patologiza.
Bariș. De vorbă cu ploaia	Cultură romă, originile romilor	Într-o seară ploioasă, Bariș descoperă că ploaia poate vorbi și îi spune poveștile bunicilor și neamurilor de romi care s-au răspândit în lume. Ofertă extraordinară pentru a introduce istoria și cultura romă într-o manieră accesibilă.

Cea mai dragă familie din lume	Diversitate familială, divorț, echilibru emoțional	Miruna trăiește experiența copilului cu părinții divorțați și încearcă să-și găsească echilibrul în noua familie. Cartea normalizează diversitatea familială și oferă un limbaj emoțional cald pentru situații dificile. Potrivită direct pentru contextul descris în Cap. 4.
---------------------------------------	--	---

Cum se aliniază la curriculum

Recunoașterea și respectarea diversității etno-culturale, lingvistice, religioase (Profilul absolventului clasei a 4-a)

Formarea imaginii pozitive despre sine și despre ceilalți (Programa școlară, Istorie, clasa a 4-a)

Manifestarea unor deprinderi de comportament moral-civic în contexte de viață din mediul cunoscut (Programa școlară, Educație civică, clasele 3-4)

Cooperarea pentru rezolvarea unor sarcini simple de lucru (Programa școlară, Educație civică, clasele 3-4)

Învățarea prin cooperare: de ce și cum

Lectura nu este suficientă pentru a reduce prejudecățile. Contează și contextul social în care are loc. Învățarea prin cooperare — structurată astfel încât copiii să depindă unii de ceilalți pentru a reuși — este unul dintre cele mai bine documentate mecanisme de reducere a stereotipurilor și de construire a relațiilor pozitive între grupuri.

Principiu de bază

Cooperarea creează situații în care elevii depind unii de ceilalți pentru a reuși, ceea ce reduce stereotipurile și favorizează relațiile pozitive.

Nu orice activitate de grup este învățare prin cooperare. Caracteristicile definitorii: interdependență pozitivă, responsabilitate individuală, interacțiune directă și exersarea deprinderilor sociale.

Efectul de reducere a stereotipurilor prin cooperare a fost documentat inițial de Allport (1954) în Teoria Contactului și confirmat ulterior în sute de studii (Pettigrew & Tropp, 2006). Condiția esențială este ca membrii grupului să depindă unii de ceilalți pentru a atinge un scop comun — ceea ce este exact ce oferă structurile de învățare prin cooperare (Johnson & Johnson, 2009).

Aspectele definitorii ale învățării prin cooperare

Aspect	Ce înseamnă în practică
Interdependență pozitivă	Copiii au nevoie unii de ceilalți pentru a reuși. Succesul tău depinde de succesul colegului.
Responsabilitate individuală	Fiecare elev are un rol clar și contribuie cu ceva unic la grupul său.
Interacțiune directă	Copiii lucrează față în față, nu în paralel și comunică direct, nu prin medierea profesorului.
Deprinderi sociale	Ascultare activă, așteptarea rândului, dezacordul respectuos — toate se exersează explicit în activitățile cooperante.

Când și cum organizăm activitățile cooperative

Înainte de lectură	În timpul lecturii	După lectură
- Termeni în avans - Hârtia uriașă - Amestecați-vă — Opriți-vă — Comunicați!	- Citire ghidată în perechi - Predarea reciprocă - Gândiți — Lucrați în perechi — Comunicați!	- Cercul literar cu roluri - Interogarea autorului - Creioanele la mijloc

9 metode de învățare prin cooperare pentru cărțile CUAC

I. Termeni în avans (anticipare în grup)

Înainte de lectură, profesorul alege 4-5 termeni-cheie din textul care urmează să fie citit (substantive, verbe, adjective). Elevii lucrează în perechi sau grupuri de 3-4 pentru a-și imagina și nota pe scurt (3-4 propoziții) o schiță de povestire posibilă care ar include cuvintele date. Sensurile termenilor-cheie trebuie să fie cunoscute de elevi.

Când se folosește: Înainte de lectură. Activează cunoștințele anterioare și creează anticipare și curiozitate.

Sugestie pentru cărțile CUAC: Pentru „Unde e Sara?” termenii pot fi: terapie, fluturi, muzică, frate, diferit. Discuția prealabilă despre ce ar putea însemna aceste cuvinte într-o poveste pregătește empatia pentru Sara și pentru relația ei cu Filip.

II. Hârtia uriașă / Platoul cu idei

Elevii (grupuri de 3-4) primesc o coală mare (A3 sau A2) cu o întrebare deschisă scrisă în mijloc, legată de tema povestirii. Etapa 1: elevii scriu în liniște, fără a vorbi, citind și ceea ce notează colegii și trasând linii sau săgeți pentru a marca relațiile dintre ideile lor. Etapa 2: fiecare grupă vizitează colile celorlalte și adaugă comentarii. Etapa 3: se întorc la propria coală și discută oral.

Când se folosește: Înainte sau după lectură. Potrivit pentru teme abstracte (ce înseamnă o familie? ce înseamnă să fii diferit?).

Sugestie pentru cărțile CUAC: Pentru „Cea mai dragă familie din lume” întrebarea centrală poate fi — Cum ai defini „familie”? Ce face ca o familie să fie iubitoare? Elevii scriu înainte de lectură; după lectura cărții, pot reveni la foaie pentru a adauga ceea ce au descoperit din povestea Mirunei, dincolo de perspectiva lor.

III. Citirea ghidată în perechi / grup

Profesorul pregătește textul împărțit pe fragmente logice și formulează întrebări de diferite niveluri de complexitate pentru fiecare fragment. În perechi sau grupuri, elevii citesc întrebările, apoi - citind fiecare fragment pe rând - răspund împreună la întrebarea aferentă fragmentului înainte de a trece mai departe. Dacă nu cad de acord, marchează fragmentul pentru discuție în plen.

Când se folosește: În timpul lecturii. Menține atenția și adâncește înțelegerea pas cu pas.

Sugestie pentru cărțile CUAC: Pentru „Bariș. De vorbă cu ploaia” întrebările pot fi — În ce țară ajunge ploaia în această scenă? Ce îi spune ploaia lui Bariș despre familia lui? Despre ce meserii îi povestește ploaia? Lectura ghidată ajută la distilarea informațiilor despre cultura romă, fără a lăsa copiii să piardă firul.

IV. Predarea reciprocă / Citirea și rezumatul în perechi

Predarea reciprocă (grup de 4): elevii parcurg textul împărțit în fragmente. Fiecare elev are un rol specific: 1. cel care rezumă; 2. cel care clarifică (explică porțiunile dificile); 3. cel care formulează întrebări despre fragment; 4. predictorul (anticipează următorul fragment). Rolurile se mențin pe toată durata lecturii unui text, dar se schimbă de la o lecție la alta.

Versiunea simplificată, în perechi: unul citește cu voce tare, celălalt rezumă. Rolurile se schimbă la fiecare fragment.

Când se folosește: În timpul lecturii, mai ales pentru texte mai lungi.

Sugestie pentru cărțile CUAC: Pentru „Puțin curaj”: cel care clarifică poate atrage atenția și asupra ilustrațiilor pentru mai bună înțelegere a unor fragmente; predictorul este valoros — Ce crezi că urmează să facă Alina? Curajul nu apare dintr-o dată, copiii pot urmări evoluția Alinei și pot anticipa cum se consolidează identitatea ei.

V. Gândiți — Lucrați în perechi — Comunicați!

Profesorul adresează o întrebare deschisă. Elevii: (1) gândesc și notează individual; (2) se întorc către un coleg și schimbă ideile; (3) pregătesc împreună un răspuns comun pe care îl prezintă întregii clase.

Când se folosește: În orice moment al lecției. Eficient în demersuri frontale după o scenă dificilă din carte, când vrei să te asiguri că fiecare copil a procesat ce s-a întâmplat și are ocazia să-și exprime gândurile.

Sugestie pentru cărțile CUAC: Pentru „Unde e Sara?”- Scena în care Filip vrea să o „abandoneze” pe Sara la mătușa Silvia: De ce crezi că mătușa este surprinsă de vorbele lui Filip? După finalizarea lecturii: Ai simțit vreodată că cineva drag este greu de înțeles? Cum ai găsit o cale să rămâneți prieteni?

VI. Amestecați-vă — Opriți-vă — Comunicați!

Elevii se gândesc la răspunsul la o întrebare deschisă, apoi se ridică și se mișcă prin clasă. La un semnal al profesorului se opresc și discută cu colegul cel mai apropiat. La alt semnal, se mișcă din nou. Întrebarea poate fi aceeași,

doar că la următoarea întâlnire elevii vor comunica noii perechi nu doar răspunsul lor, ci și ceea ce au aflat de la primul coleg cu care au stat de vorbă. Alternativ, profesorul poate adresa o nouă întrebare la fiecare rundă.

Când se folosește: Când clasa are nevoie de mișcare sau la începutul lecției pentru conectare. Bun pentru întrebări simple cu multe răspunsuri posibile.

Sugestie pentru cărțile CUAC: Înainte de lectura oricărei cărți CUAC: Numește o persoană pe care o admiri și spune ce a făcut pentru a-ți câștiga admirația. Prin această activitate, copiii creează un context pozitiv și deschis pentru personajele cu identități diverse din carte.

VII. Creioanele la mijloc

Activitate de grup (6-7 elevi). Fiecare elev are un creion în mână. După ce și-a terminat contribuția la discuția de grup, pune creionul în mijlocul mesei. Niciun elev nu poate interveni a doua oară până ce nu au contribuit toți.

Când se folosește: După lectură, pentru discuții despre subiecte în care unii elevi tind să monopolizeze. Asigură ascultarea fiecărei voci.

Sugestie pentru cărțile CUAC: După lectura „Unde e Sara?”. Cum te-ai comporta tu cu Sara dacă ar fi în clasa ta? Regula creioanelor asigură că și copiii mai reticenți sau mai timizi își exprimă perspectiva — important mai ales atunci când tema atinge experiențe personale.

VIII. Cercul literar cu roluri

Grup de 4-5 elevi, fiecare cu un rol specific: cel care prezintă timpul și locul acțiunii; cel care caracterizează protagonistul; cel care caută citate importante; cel care face legături cu alte texte sau cu viața reală; cel care propune schimbarea de perspectivă (Cum ar arăta povestea din perspectiva altui personaj?). Rolurile pot fi adaptate în funcție de obiectiv.

Când se folosește: După lectură. Potrivit pentru texte narrative bogate. Rolul de „schimbător de perspectivă” este cel mai valoros pentru tema diversității.

Sugestie pentru cărțile CUAC: Rolul schimbătorului de perspectivă pentru „Unde e Sara?": Cum s-ar schimba povestea dacă ne-ar fi spusă din perspectiva Sarei? Pentru „Cu ochii curați”: Cum ar arăta povestea lui Eugen Raportoru dacă ar fi spusă din perspectiva lui Corneliu Baba? Dar dacă ar fi spusă din perspectiva mamei lui Eugen? Exercițiul îi ajută pe copii să înțeleagă cât de mult contează cine spune povestea.

IX. Interogarea autorului

După lectură: (1) în perechi sau grupuri, elevii formulează întrebări pe care le-ar adresa autorului sau ilustratorului — despre alegerea personajului,

despre bias-uri (De ce X, nu Y?), despre perspectiva narativă. (2) Un voluntar joacă rolul autorului și răspunde. Opțional: pentru răspunsuri complexe și nu doar imaginate, se caută informații despre autor înainte de etapa a doua.

Când se folosește: După lectură. Dezvoltă gândirea critică și conștiința faptului că textele sunt produse cu alegeri deliberate.

Sugestie pentru cărțile CUAC: Pentru „Puțin curaj”: Cum ai cunoscut-o pe Alina Șerban? Ce ai vrut să simtă cititorul la scena din parc? De ce nu ai ales un băiat ca fiind cel care se împrietenește cu Alina? Dacă elevii pot căuta online informații despre Alina Șerban (articole, interviuri) înainte de a „o intervieva”, conexiunea devine și mai puternică.

Cadru de lucru: cum folosim cărțile CUAC pas cu pas

Lectura unei cărți CUAC nu înseamnă neapărat citirea integrală într-o oră. Poate fi împărțită în mai multe lecții, cu activități cooperative înainte, în timpul și după lectură.

Etapă	Ce facem	Metode potrivite
Înainte de lectură	Activăm cunoștințele anterioare despre temă. Creăm anticipare și curiozitate. Stabilim un scop al lecturii.	Termeni în avans, Hârtia uriașă, Amestecați-vă — Opriți-vă — Comunicați, Gândiți — Lucrați în perechi — Comunicați
În timpul lecturii	Citim cu atenție și înțelegere profundă. Punem întrebări critice pe parcurs. Menținem atenția activă.	Citare ghidată în perechi, Predarea reciprocă, Gândiți — Lucrați în perechi — Comunicați
După lectură	Procesăm ce am simțit și ce am înțeles. Exersăm empatia și gândirea critică. Facem conexiuni cu viața reală.	Cercul literar cu roluri, Interogarea autorului, Creioanele la mijloc

Întrebări critice aplicabile oricărei cărți CUAC

Din perspectiva cui se spune povestea? Cine are voce în această carte?

Există personaje prezentate în mod negativ sau stereotipic? De ce crezi că autorul a ales să le prezinte așa?

Dacă ai fi tu personajul principal, cum te-ai fi simțit în scena X?

Ce emoții crezi că vrea să stârnească autorul în cititor?

Ce ai fi făcut tu în locul personajului care a intervenit (sau nu a intervenit)?

Cum ne ajută personajele secundare să înțelegem mai bine personajul principal?

Cunoști oameni care seamănă cu personajele din carte? Ce ai vrea să știe ei despre această poveste?

Dacă ai fi autor de cărți pentru copii, despre cine - cunoscut ție - ai alege să scrii o povestire și de ce? Ce mesaj ai vrea să transmiți prin alegerea ta?

Ce ne comunică ilustrațiile din carte, dincolo de ceea ce ne comunică textul?

Capitolul 7

Scenarii de răspuns pentru situații dificile

Răspunsuri concrete pentru momentele
delicate din clasa de ciclu primar

autoare: **Zeineb Dakhel** și **Andra Stoian**

Acest capitol adună situații reale, culese de la cadre didactice din învățământul primar — momente de excludere, întrebări neașteptate sau comentarii care îi pot prinde pe profesori nepregătiți. Pentru fiecare dintre ele propunem un scenariu de răspuns: un punct de pornire pentru ce poți spune și face atunci când apar astfel de situații sau întrebări dificile.

Scenariile nu sunt formule fixe, de recitat cuvânt cu cuvânt, ci repere care pot fi adaptate la vârsta copiilor, la context și la stilul fiecărui cadru didactic. Fiecare situație este structurată în același mod: descrierea contextului, de ce este dificilă, o replică recomandată, pași de urmărire și capcanele frecvente de evitat.

A. Familie

Situația 1

Un copil cu părinți divorțați a devenit vizibil stânjenit atunci când colegii au început să spună că „o familie adevărată are mamă și tată împreună”. Copilul s-a retras și nu a mai vrut să participe.

Vârstă recomandată: 8–10 ani

De ce e dificilă

Cadrul didactic se confruntă cu situația în care trebuie să discute despre ce înseamnă o „familie”, fără a critica mesajele învățate de copii acasă. Este de așteptat să fie nevoie de timp și de mesaje consecvente, repetate, pentru a putea combate acest stereotip.

Replică recomandată

Hai deți să discutăm puțin despre ce înseamnă familia adevărată. Când spunem că doar o familie cu mamă și tată este bună, copiii cu părinți care nu mai locuiesc împreună pentru că s-au separat, s-ar putea simți răniți. Familiile pot să arate tare diferit, și nu e una mai bună decât alta. Unii copii cresc în familii cu un singur părinte, alții au părinți separați, alții sunt crescuți de bunici sau de o mătușă sau de familii adoptive. Niciuna dintre aceste variante nu este mai bună decât celelalte, important este ca fiecare copil să primească sprijin și iubire.

Urmărire

- Verifică discret cum se simte copilul care s-a retras și găsește o modalitate creativă de a-l reintegra în activitate (vezi „noi versus ei”, instrumente practice cap. 2).
- Folosește-te de prima ocazie pentru a explica mai multe despre divorț — poate ajuta o metaforă vizuală pentru a explica că părinții copiilor rămân părinți pentru totdeauna, chiar și după divorț. Gândește-te în avans la activitățile din programă și la cum le-ai putea ajusta în așa fel încât să susțină ideea de diversitate familială și să prezinte modele variate care normalizează acest concept pentru copii.
- Ex.: fă o listă de variante incluzive pe care le poți folosi prin rotație, la nevoie: „persoanele care au grijă de mine”, „oamenii care mă iubesc”. În loc de „Serbarea de 8 Martie”, „Serbarea persoanelor dragi” / „Sărbătorirea unei femei pe care o îndrăgești”.

Capcane frecvente

- Nu ignora comentariul: întărește stereotipul.
- Nu critica copilul care a verbalizat stereotipul: o să se simtă rușinat și va fi mai puțin disponibil pentru a învăța ceva nou. În loc de „Ce urât e ce ai spus”, poți folosi „Cred că nu ți-ai dat seama, dar ce ai spus poate răni pe cineva”.
- Nu critica familia care perpetuează aceste mesaje: pentru copil este foarte importantă relația cu familia la această vârstă și nu ar fi sănătos să-l întoarcem împotriva ei.
- Nu individualiza copilul în aceste discuții — e important să nu îl transformăm în „studiu de caz”, iar discuțiile să rămână la nivel teoretic.

Situația 2

Copil abandonat de mamă, crescut de tată și bunică paternă. La serbarea de 8 Martie, din partea lui nu a venit nimeni. Când a trebuit să spună poezia, a început să plângă. Cadrul didactic i-a spus că poezia este pentru bunica lui și că o va filma.

Vârstă recomandată: 8–10 ani

De ce e dificilă

Cadrul didactic se confruntă cu o situație în care un copil simte emoții intense și are nevoie de ajutor pentru a se liniști. De asemenea, este genul de situație în care copilul se poate simți diferit/inferior.

Replică recomandată

Este minunată referirea la bunica și ideea de a filma pentru persoana dragă care îl îngrijește. Aceasta este genul de situație în care nu cuvintele primează, ci metodele de liniștire — voce blândă, apropiere fizică.

Vrei o îmbrățișare sau preferi să stăm doar aproape?

(Validăm emoția:) Îmi pot imagina că ți-e tare dor de mama. E normal să plângem când suntem triști / ne e dor de cineva drag.

Dacă nu este prea târziu, vezi dacă poți adapta pe loc poezia, dacă poți schimba cuvântul „mama”. Îi putem oferi copilului câteva variante din care să aleagă: 1) putem adapta poezia ca să fie pentru bunica și tata, dacă vrei să o spui acum; 2) poți să nu o spui acum și să o filmăm noi doi mai târziu; 3) putem face altceva — ce ai vrea tu?

Urmărire

- Verifică starea emoțională a copilului, încearcă să-i rămâi aproape și să te asiguri că nu se izolează. Când s-au liniștit lucrurile și emoțiile au scăzut în intensitate, poți aborda mai detaliat subiectul familiilor diverse (vezi situația anterioară).

- Încearcă să pui la curent familia copilului despre acest moment, ca ei să-i poată oferi suport emoțional în afara orelor de școală. Vezi dacă sunt detalii specifice despre abandon pe care te-ar ajuta să le afli de la ei.
- Intervenția consilierului școlar — dacă există această resursă, copilul ar putea beneficia de câteva ore de consiliere în care să exploreze mai în profunzime trăirile sale și povestea pe care și-a spus-o despre plecarea mamei. În plus, există varianta solicitării unui consilier la Inspectoratul Școlar Județean.

Capcane frecvente

- Nu invalida emoțiile: evită replici din categoria „Nu mai plânge” — copilul are nevoie să se exprime și să înțeleagă că tristețea sa este normală.
- Nu spune lucruri critice la adresa mamei: copilul ar putea simți foarte multă loialitate, chiar dacă a fost abandonat.
- Pe viitor, ia în calcul să schimbi felul în care se desfășoară serbarea de 8 Martie — poate în loc de „Serbarea de ziua mamei” o poți numi „Ziua persoanelor care mă iubesc”.

Situația 3

Copil cu părinții plecați la muncă în străinătate, crescut de bunici. Plânge des, refuză uneori să participe la activități, devine retras față de colegi.

Vârstă recomandată: 8–10 ani

De ce e dificilă

Situația implică o suferință recurentă, nu doar un incident punctual. Pentru copil e o suferință mare, care poate veni în valuri și poate afecta capacitatea de concentrare și de conectare. La această vârstă, deși au o înțelegere mai clară a absenței și a relațiilor de familie, copiii încă au nevoie de siguranță emoțională și de prezența figurilor de atașament, ceea ce face despărțirea și mai greu de gestionat. Pentru cadrul didactic poate apărea presiunea de a „repara” ceva ce nu poate fi schimbat și riscul de epuizare emoțională în fața unei nevoi constante de sprijin.

Replică recomandată

Îmi imaginez că îți e tare dor de mama și de tata. Este absolut firesc să simți și dor, și tristețe, când te gândești la ei. S-a întâmplat ceva acum care ți-a adus aminte de ei? Chiar dacă nu sunt fizic cu tine aici, ei cu siguranță te iubesc și se gândesc la tine. Eu sunt aici cu tine. Ce te-ar ajuta acum — ai vrea o îmbrățișare sau vrei să stăm puțin împreună? Când te simți pregătit, putem merge împreună spre colegi.

Urmărire

- Putem reveni în pauză sau a doua zi la copil și să verificăm cum i-a fost ziua. Poate ajuta să creăm ocazii de conectare cu ceilalți copii, poate în echipe mai mici inițial. Menținerea legăturii cu bunicii, încurajarea ritualurilor de conectare cu părinții prin mesaje, desene, apeluri video etc. Implicarea consilierului școlar pentru a-l sprijini emoțional pe copil.
- Oricât ne-am dori uneori, nu putem „rezolva” dorul, însă putem să îi oferim copilului un loc sigur unde să își poată simți emoțiile fără rușine. Nu putem fi terapeutul copilului, ci un profesor empatic și prezent — și asta e deja extraordinar.

Capcane frecvente

- Replici precum „nu mai plânge, o să fie bine”, „hai că nu e așa grav” minimizează și invalidează emoțiile de tristețe și de dor; copilul se va simți neînțeles și riscăm să își ascundă emoțiile. Emoțiile neexprimate riscă să-și găsească căi nesănătoase de ieșire la suprafață.
- Distragerea imediată („hai, mergi la joacă”) poate grăbi copilul către ceva ce nu se simte pregătit să facă și îl poate face să se retragă și mai mult.
- Promisiunile nerealiste („o să vină curând”) — nu știm care este realitatea și ne dorim să păstrăm relația de încredere.
- Nevoia de a proteja copilul, deși bine intenționată, trebuie gestionată matur. E important să avem grijă să nu îl ținem doar lângă noi, ci să îl susținem să se implice la nivelul grupului, pentru integrare și dezvoltare armonioasă.
- Ai grijă și de propriul univers interior. În astfel de situații ne putem epuiza emoțional, așa că e valoros să apelăm la servicii de sprijin, la nevoie — colegi, consilier școlar, propriul terapeut etc.

Situația 4

Un copil întreabă: „De ce sunt adoptat?”

Vârstă recomandată: 8–10 ani

De ce e dificilă

Experiența de a fi adoptat poate veni la pachet cu sentimente de rușine și inferioritate.

Replică recomandată

Ce bine că ai venit să vorbim despre asta! Tu cum te gândești la asta de obicei? (Validăm întrebarea și verificăm contextul — a fost vreo replică jignitoare pe care a auzit-o? Crede că e ceva în neregulă cu el fiindcă este adoptat?) Sunt copii adoptați care simt curiozitate, alții care simt tristețe, alții furie sau confuzie. Toate sunt firești. Tu ce simți?

(Răspundem simplu:) Nu știu toate detaliile poveștii tale, dar știu că familia ta de acum te-a ales și că adopția e o formă de iubire, care cere multă pregătire și dorință. Faptul că ești adoptat înseamnă că părinții tăi adoptivi și-au dorit un copil pe care să-l iubească și să-l îngrijească și te-au ales pe tine pentru asta. Sunt multe motive pentru care un copil ajunge să fie adoptat: uneori părinții biologici nu pot avea grijă, alteori sunt situații foarte grele. Atât părinții biologici, cât și cei adoptivi pot îngriji și iubi un copil la fel de mult. Niciuna dintre aceste situații nu spune ceva despre tine sau despre cât de bun ești.

Urmărire

- Încurajează copilul să adreseze întrebarea și acasă.
- Discută cu familia sa despre faptul că a ieșit la iveală această frământare.

Capcane frecvente

- Nu evita subiectul și încurajează familia să îl abordeze direct. Uneori adulții ascund acest gen de informații crezând că protejează sentimentele copilului, dar în realitate aceste secrete pot face mai mult rău decât bine, sedimentând rușinea și neîncrederea.
- Evită să dai răspunsuri în public; cel mai bine, astfel de discuții sunt redirecționate către conversații private.

Situația 5

Un copil întreabă: „De ce X stă ba la mamă, ba la tată, o săptămână la unul, o săptămână la celălalt?”

Vârstă recomandată: 8–10 ani

De ce e dificilă

Deși e o întrebare care poate veni din pură curiozitate, copilul vizat se poate simți „greșit”, diferit de colegii săi. Astfel, cadrul didactic are de normalizat diversitatea familială, fără să intre în detalii personale despre copil și fără să transmită că divorțul este o tragedie.

Replică recomandată

Ce întrebare bună, mulțumesc că ai adresat-o! Unele familii locuiesc împreună, în aceeași casă, iar alte familii locuiesc în case diferite. Când un cuplu se separă, ei rămân în continuare părinții copilului lor și îl pot îngriji în moduri și din locuri diferite. Așadar, uneori copilul stă un timp la mama și un timp la tata, ca să poată petrece timp cu amândoi. Familiile arată în multe feluri și un copil cu părinți care locuiesc separat poate fi la fel de iubit ca un copil cu părinți care locuiesc împreună.

Urmărire

- Dacă elevul vizat a fost de față, putem verifica la pauză: „Cum a fost pentru tine discuția de azi despre familii?”.
- Într-o activitate ulterioară, putem discuta despre tipuri diferite de familii, folosind formulări incluzive: „persoanele care au grijă de mine”, „persoanele importante din viața mea”, „cei care mă iubesc și mă protejează” etc.

Capcane frecvente

- Nu intra în detalii despre viața copilului și nu expune informații personale despre el, părinți sau divorț — situațiile de familie sunt mult mai complexe decât avem timp și spațiu să le prezentăm copiilor și nu ne dorim să rămână cu idei simplificate, eronate.
- Evită formulările care sugerează că familia „normală” este cea în care părinții locuiesc împreună. Transmite că familiile arată diferit și că valoarea lor nu depinde de locuința părinților.
- Nu invita copilul vizat să explice clasei cum funcționează programul său între două case, decât dacă își dorește — nu transformăm copiii în studii de caz.

B. Etnie

Situația 1

O fetiță de etnie romă este exclusă sistematic din jocurile colegilor. Copiii întreabă de ce lipsește des și de ce nu are mereu lucrurile necesare pentru școală. Cadrul didactic explică contextul familial (mai mulți frați, are grijă de cei mici).

Vârstă recomandată: 8–10 ani

De ce e dificilă

E o situație care suprapune excluderea pe criterii de etnie, statut socio-economic, posibile dificultăți familiale și timiditate. Cadrul didactic are sarcina dificilă de a proteja copilul fără să-i expună viața de acasă și fără să transforme situația într-o lecție despre „sărăcia” ei în fața clasei.

Replică recomandată

În momentul excluderii: „Haideți să ne oprim puțin. Observ că X nu a fost inclusă în joc. În clasa noastră, fiecare copil are dreptul să participe la

activități. Dacă cineva e mai timid, nu îl lăsăm pe dinafară. Ce putem face acum ca jocul să includă pe toată lumea?”

Dacă vorbim despre excludere repetată, este nevoie de o abordare structurală, implementată prin regulile clasei sau prin alegerea echipelor de către cadrul didactic — numărători 1-2, 1-2 = echipa A/B, tragere la sorți, perechi rotative, echipe construite de profesor etc.

Când copiii întreabă de ce lipsește / de ce nu are pachet: „Mulțumesc pentru întrebare, înseamnă că vă pasă de colega voastră. Nu avem nevoie să știm detaliile personale; e nevoie să fim respectuoși, să nu râdem și să găsim moduri prin care să ne ajutăm fără să facem pe cineva să se simtă rușinat. Cum credeți că se simte cineva când e lăsat mereu pe dinafară?”

Urmărire

- Verificăm starea fetei când putem: „Am observat că ai fost lăsată pe dinafară. Cum a fost pentru tine? Te pot ajuta cu ceva? Am observat că ai lipsit și că uneori e greu să ții pasul — vrei să vedem împreună cum te pot ajuta?”
- Avem grijă la reamintirea regulilor clasei și le propunem copiilor moduri noi de alegere a echipelor, astfel încât să fie toți incluși. Putem propune activități în perechi sau în echipe mici.
- Dacă lipsurile materiale sunt recurente, discutăm separat cu familia și cu școala pentru sprijin.

Capcane frecvente

- Nu explica în fața clasei detalii despre situația familială a copilului: „are mulți frați”, „are grijă de cei mici”, „mama nu poate”. Aceste informații pot crește rușinea și stigmatizarea.
- Nu transforma fetița într-un „caz” care trebuie ajutat de ceilalți. Ajutorul trebuie organizat discret.
- Nu spune doar „fiți mai buni cu ea”; copiii au nevoie de reguli concrete și de contexte ghidate de includere.
- Fii mereu atentă la propriile bias-uri. Uneori putem interpreta „grija de frați” ca pe o trăsătură etnică — e de verificat înainte dacă chiar este așa. Familiile române nu sunt monolitice; fără să vrem, putem reproduce stereotipuri de tipul „familie romă mare cu copii parentificați”. Nu asocia etnia romă cu sărăcia, ca pe o caracteristică intrinsecă.

Situația 2

Copiii își strigau colega folosind un cuvânt jignitor care denumește, peiorativ, persoanele de etnie romă. Cadrul didactic intervine cu o lecție despre „faptul că toți suntem copii, indiferent de culoarea pielii”.

De ce e dificilă

Este genul de moment de discriminare evidentă care trebuie oprit imediat, dar care este în același timp atât de normalizat în societate.

Replică recomandată

„Haideți să ne oprim, nu este OK ce faceți. Dacă vreți să o strigați pe colega voastră, vă rog să-i folosiți numele.

Cuvintele sunt foarte importante: ele îi pot răni sau jigni pe ceilalți. Cuvântul cu „ț” este folosit de multe ori cu scop jignitor, de aceea nu îl folosim niciodată. Când vrem să ne adresăm unei persoane din comunitate, folosim termenul rom/romă. Indiferent de culoarea pielii și de etnie, toți merităm respect și prietenie.”

Dacă este potrivit vârstei, putem discuta despre etimologia acestui cuvânt și un pic de istorie.

Urmărire

- Verifică starea emoțională a fetei, transmite-i clar că e dreptul ei să fie respectată și încurajează-o să vină să-ți spună dacă evenimentul se repetă.
- Este minunată ideea pregătirii unei lecții ulterioare (vezi cap. 5 — identitate etnică și stereotipuri, instrumente concrete).
- Asigură-te că setezi un exemplu bun, creând contexte în care să folosești termenul rom/romă. Întreabă-te câtă diversitate etnică prezintă lecțiile și materialele pe care le folosești în general — copiii au nevoie să vadă constant exemple pozitive pentru a chestiona stereotipurile cu care au crescut.
- Asigură-te că ai un set de reguli ale clasei (dacă ele există deja, poți face trimitere la ele atunci când oprești incidentul).

Capcane frecvente

- Nu spune că toți copiii sunt la fel indiferent de culoarea pielii — adevărul este că suntem la fel în anumite aspecte și diferiți în altele. Identitatea etnică este o parte importantă din cine suntem și e important să celebrăm atât diferențele, cât și asemănările.
- Nu te opri la un singur moment de învățare — încearcă să creezi constant oportunități pentru a transmite mesaje sănătoase pe acest subiect.
- Nu folosi nici tu cuvântul, nici măcar pentru a-l explica. Putem formula „cuvântul cu ț”, explicăm de ce nu îl folosim și oferim varianta corectă de adresare.

Situația 3

Băiat rom exclus de la fotbal, cu o adresare jignitoare bazată pe etnie și pe acuzația generalizatoare că „romii trișează mereu”. Cadrul didactic intervine, oprește jocul, reface echipele.

Vârstă recomandată: 8–10 ani

De ce e dificilă

Este un caz de excludere evidentă și umilire publică, care îl poate rușina profund pe copilul exclus.

Replică recomandată

Este tare bine că momentul a fost oprit imediat și că a fost începută o conversație dintr-un loc de curiozitate și dorință de a explica impactul. A fost reamintită regula non-excluderii, iar cadrul didactic s-a asigurat imediat că elevul discriminat a fost integrat.

„Stop joc! De ce nu-l lăsați pe colegul vostru să se joace? Astfel de generalizări pot răni și nu sunt corecte. Putem să avem prieteni buni indiferent de etnia lor. Caracterul cuiva nu depinde de etnia sa.

La noi în clasă nu excludem pe nimeni și nu alegem echipele în funcție de etnie. Sunt oameni care trișează, dar asta nu are nicio legătură cu etnia lor. Dacă cineva trișează, puteți să veniți la mine să îmi spuneți, nu să-l jigniți.”

Urmărire

- Verifică starea emoțională a copilului exclus.
- Poți urmări jocul copiilor un timp pentru a înțelege mai bine la ce se referă prin „trișat”.
- În orele următoare poți crea un moment educativ în care să le explici copiilor despre stereotipuri (vezi metafora ochelarilor prăfuiți, cap. 5 — Identitate etnică și stereotipuri, instrumente concrete).
- Asigură-te că este inclus în activitățile ce urmează (vezi cap. 2 — strategii pentru o clasă incluzivă).
- Caută sau dă-le elevilor temă să cerceteze despre sportivi celebri de etnie romă — expunere la contra-stereotip. Te încurajăm însă să variezi discuțiile, astfel încât să nu ne folosim doar de stereotipuri, fie ele și pozitive, pentru a educa.

Capcane frecvente

- Nu le spune copiilor doar să-l integreze în joc fără să pornești o conversație. Altfel, cel mai probabil evenimentul se va repeta. Privește-o ca pe o ocazie de învățare despre stereotipuri și discriminare.

Situația 4

Un elev întreabă: „De ce spun unii oameni că romii fură? Dacă nu toți fac asta, de ce se spune despre ei așa?”

Vârstă recomandată: 8–10 ani

De ce e dificilă

Întrebarea adresează un stereotip foarte puternic și des întâlnit. Pentru copii poate fi confuzantă diferența dintre ce aud din atât de multe părți și realitate. Pentru cadrul didactic poate fi provocator să corecteze informația fără a invalida sursa — mai ales dacă este familia — și fără a simplifica un fenomen social atât de complex.

Replică recomandată

„E o întrebare foarte bună și mă bucur că ai adresat-o. Tu de unde ai auzit acest lucru? Ceea ce ai auzit se numește stereotip, adică o idee despre un grup întreg de oameni care nu este adevărată pentru fiecare persoană. Uneori, oamenii aud o poveste despre o persoană care a făcut ceva și cred că toți oamenii din acel grup sunt la fel, ceea ce nu e corect. Cum ar fi dacă, fiindcă cineva din clasa noastră ar lipsi la multe ore, profesorii ar spune că întreaga clasă este o clasă de chiulangii? În realitate, în orice grup există persoane care fac lucruri mai bune și persoane care fac lucruri mai rele. Nu putem spune că toți romii sunt într-un anumit fel. La noi în clasă ne uităm la fiecare om în parte și îl judecăm după faptele lui, nu după grupul din care face parte.”

Urmărire

- Dacă sunt copii romi în clasă, e important să revenim la ei într-o pauză și să-i întrebăm: „Cum a fost pentru tine discuția de azi?”.
- Într-o lecție ulterioară, putem continua discuția despre stereotipuri. Putem introduce și activități care activează empatia: „Cum s-ar simți cineva despre care s-ar spune asta?”.
- Avem grijă să reiterăm regulile clasei cu fiecare ocazie.

Capcane frecvente

- Replici precum „Nu e adevărat, nu mai spune așa ceva” — copilul se poate opri, dar nu va fi lămurit.
- Evită să critici persoanele care transmit aceste informații; vorbește la modul general.
- Evită explicațiile prea abstracte sau prea lungi, pentru a nu depăși nivelul de înțelegere al copilului.
- E mult mai bine să răspunzi ceva, oricât de puțin, și să revii cu completări dacă e nevoie, decât să eviți orice răspuns — altfel riscăm ca el să își ia informațiile din altă parte, fără să mai avem control asupra veridicității lor.

Situația 5

Întrebare: „De ce mama fetei de etnie romă are așa mulți copii, în fiecare an un copil, și de ce nu are grijă de ei?”

Vârstă recomandată: 8–10 ani

De ce e dificilă

Pare a fi o întrebare bazată pe comentarii negative auzite în conversațiile adulților. E nevoie să răspundem cu grijă, ca să nu rănim sentimentele fetei de etnie romă.

Replică recomandată

Uneori, orice e diferit de ce cunoaștem ne stârnește curiozitatea. Ce te face să crezi că mama lor nu are grijă de ei? (Vedem dacă în spate este de fapt o diferență de educație / statut socio-economic / o familie monoparentală.)

(Răspundem simplu, având grijă să nu perpetuăm stereotipuri): Faptul că o femeie are mulți copii nu înseamnă că părinții nu au grijă de ei. Numărul de copii nu spune nimic despre cât de bun e un părinte. Fiecare familie hotărăște câți copii își dorește, iar uneori mamele pot chiar să nască gemeni. Pentru colega ta, asta înseamnă că face parte dintr-o familie mare, mănâncă împreună, se joacă unii cu ceilalți și își poartă de grijă. Unele familii nu au copii, altele au unul sau mai mulți. Niciuna nu e mai bună decât alta.

Unele familii au mai puțini bani decât altele, deci își permit să cumpere mai puține lucruri. Dar asta nu este din vina lor.

Urmărire

- Dacă fetea de etnie romă a fost de față, oferă-i sprijin emoțional și transmite-i că unele familii au mai puțini membri, iar altele mai mulți, și că asta nu spune nimic despre câtă grijă sau iubire există. Dă-i ocazia să povestească despre frații și surorile sale, dacă își dorește.
- Poți face cu copiii „arborele familiei”, astfel încât să experimenteze vizual cât de mult diferă unele familii de altele.
- Dacă simți că în spate sunt și stereotipuri de statut socio-economic (de tipul „oamenii săraci sunt leneși și e vina lor”), vezi activitățile sugerate în cap. 5 — inegalitate economică, instrumente practice.

Capcane frecvente

- Nu spune că „așa e în familiile de etnie romă” — ar întări un stereotip negativ.
- Nu invalida întrebarea — deși poate părea o curiozitate intruzivă, este o șansă foarte bună să educăm.
- Nu folosi formulări precum „familiile care arată diferit de ale noastre” — creează un „noi” și un „ei”. Mai bine: „familiile arată în multe feluri”.

C. CES (Cerințe educaționale speciale)

Situația 1

Elev cu autism intră în criză senzorială (țipă, își acoperă urechile) într-o activitate de grup. Colegii râd, îl arată cu degetul, îi iau materialele și cer să fie scos din echipă. Cadrul didactic îl duce într-o zonă de liniștire, ține o discuție despre empatie, încearcă reintegrarea cu o sarcină individuală — fără succes.

Vârstă recomandată: 8–10 ani

De ce e dificilă

Un singur cadru didactic are de gestionat în același timp un grup de elevi nemulțumiți și un copil neurodivergent care pare a fi suprastimulat — poate fi copleșitor.

Replică recomandată

În momentul inițial, îi putem spune copilului: „Vino cu mine. Mergem la liniște.”. Nu îl atingem fără permisiune. Apoi ne adresăm clasei pe o voce calmă, fermă: „Restul clasei, vă așezați la locuri și deschideți manualul la pagina X. Vorbim când mă întorc.”. Astfel reducem expunerea copilului neurodivergent.

Pentru copilul neurodivergent (după ce s-a liniștit): „Îmi pare rău că ai trecut prin asta, îmi dau seama că a fost tare greu să stai în atâta zgomot. Cum ar fi pentru tine dacă pe viitor te-ai duce singur în zona de liniștire când simți că nu mai poți? Ai vrea să încerci niște căști care să te protejeze de sunetele puternice? Cum ar fi dacă am face un semnal între noi: când simți că devine prea mult, ridici două degete și pleci direct la zona de liniștire, fără să trebuiască să ceri voie?”

Pentru ceilalți copii: „Îmi imaginez că v-ați enervat pe colegul vostru și v-ați îngrijorat că proiectul ar putea fi afectat. De ce credeți că a reacționat așa? Copiii neurodivergenți pot simți sunetele, atingerile, luminile și mirosurile foarte diferit față de ceilalți. Imaginați-vă că într-o zi telecomanda televizorului s-ar strica și TV-ul ar rămâne blocat pe sunetul maxim. Cum ar fi dacă ar trebui să faceți lecțiile în acele condiții? Probabil ar fi tare obositor și copleșitor. Pentru colegul vostru, așa se simt multe momente din zi.”

Urmărire

- Cadrul didactic a intervenit cu promptitudine și a întrerupt situația de excludere — primul pas al intervenției. A știut să recunoască semnele de suprastimulare senzorială și nevoia din spate, conducând elevul într-o „zonă de liniștire”. Apoi a

Încercat reintegrarea după ce acesta s-a liniștit, oferindu-i o sarcină individuală adaptată (ex.: sortarea tăcută a unor materiale) — o modalitate creativă de a-l implica ținând cont de nevoile sale senzoriale.

- Implicarea familiei — e util să le povestim ce s-a întâmplat și să vedem ce modalități de liniștire funcționează acasă. Putem discuta despre achiziționarea unor căști speciale de blocare a sunetului, pe care copilul să le poarte când devine suprastimulat / în unele pauze / în timpul testelor scrise.
- Multidisciplinaritate — dacă există un profesor de sprijin / consilier școlar / psihoterapeut, îi putem invita să țină o lecție în care să explice neurodivergența pe înțelesul copiilor.
- Putem face o simulare pentru ceilalți copii: să asculte la căști sunete de sirenă câteva momente și să rezolve în același timp exerciții de matematică. „Cum a fost pentru voi? Ați simțit că vă concentrați mai greu, că e obositor?”
- Amintim că e o regulă importantă a clasei să nu rămână nimeni izolat și ne asigurăm că găsim mereu modalități de împărțire a copiilor care să îl includă și pe colegul neurodivergent.
- Vezi dacă poți implica familiile copiilor din clasă în această misiune — s-ar putea ca o parte din mesajele de excludere să vină de acasă.
- Reproiectează spațial clasa: zone de liniștire, loc fix pentru copil (departe de uși zgomotoase, aproape de profesor), reducerea decorului vizual.
- Pregătește un „plan de criză” cu copilul: „Când simți că vine, ce facem? Stabilim împreună 3 pași: 1) faci semn (două degete); 2) mergi la zona de liniștire; 3) stai cât ai nevoie. Nimeni nu te întreabă ce ai pățit.”

Capcane frecvente

- Nu te opri la o singură discuție — este nevoie de consecvență pentru o schimbare reală în înțelegerea colegilor.
- Nu-i pedepsi pe cei care râd — ar putea să-i întoarcă și mai mult împotriva lui.
- Nu ascunde diagnosticul de ceilalți copii: paradoxal, claritatea reduce stigma. „X are autism, asta înseamnă că auzul lui e mai sensibil” e mai puțin stigmatizant decât tăcerea.

Situația 2

O fetiță autistă este marginalizată de colegi pentru că „mama mi-a spus să nu o bag în seamă”. Cadrul didactic le explică elevilor ce este autismul și îi pune să se imagineze în locul ei.

Vârstă recomandată: 8–10 ani

De ce e dificilă

Cadrul didactic are de corectat o prejudecată venită din mediul familial, fără să critice familia în fața copilului.

Replică recomandată

„La noi în clasă e important să includem fiecare copil. În ce moduri ai observat că este diferită colega ta?”

Plecând de la răspunsul copilului care exclude, avem ocazia să educăm, să creăm context și să corectăm posibile generalizări despre neurodivergență. De exemplu, dacă fetița neurodivergentă are dificultăți de comunicare, putem spune: „Uneori adulții dau sfaturi când nu cunosc bine situația, pentru că nu sunt aici, în clasă, cu noi. Faptul că X comunică altfel nu este un motiv să o lăsăm deoparte. Imaginează-ți cum ar fi pentru tine dacă te-ai trezi într-o țară străină, unde nu cunoști deloc limba. Ai vrea ca cei de acolo să te excludă din cauza asta, sau să fie prietenoși și să găsească moduri de a te include? X este autistă. Asta înseamnă că creierul ei înțelege informația altfel; uneori îi e greu să vorbească, să privească în ochi sau să stea în zgomot.”

Urmărire

- Discuție cu familia copilului care exclude. Încercăm să fim curioși despre îngrijorările lor, să le răspundem la întrebări și să-i asigurăm că „diferit” nu înseamnă „inferior”. Transmitem politicos, dar ferm, că în clasa noastră nu permitem excluderea.
- Asigură-te că le dai copiilor sarcini specifice și clare când îi inviți să colaboreze cu fetița neurodivergentă. Transformă un mesaj general („Includeți-o și pe ea”) în sarcini concrete: „Maria, poți să mergi împreună cu X să aduceți markerele / să udați florile / să duceți mingea la sala de sport?”

Capcane frecvente

- Evită eticheta de „copil special”. Deși este larg utilizată și pornește din cele mai bune intenții, poate mări prăpastia dintre el și ceilalți și poate accentua, paradoxal, excluderea („El e special și noi nu?”). Spunem în loc: „copil neurodivergent” / „creierul lui înțelege informația diferit”.
- Evită infantilizarea copilului neurodivergent — uneori, din dorința de a stârni empatie, putem stârni de fapt milă. Înlocuiește „El nu poate și trebuie să-l ajutăm” cu „El are alte abilități; haideți să vedem ce putem învăța unii de la alții când lucrăm în echipă”.
- Nu vorbi despre copilul neurodivergent la persoana a treia atunci când este de față.

Situația 3

Elev fără competențe de citire (părinții nu doresc dosar CES). La citirea în ștafetă, un coleg îl numește să citească, câțiva râd, copilul plânge.

Vârstă recomandată: 8–10 ani

De ce e dificilă

Cititul în fața clasei poate fi o situație de expunere foarte activatoare pentru un copil cu dificultăți. Râsul colegilor poate transforma o dificultate de învățare într-o experiență de umilire, care să îngreuneze și mai mult procesul de învățare. Cadrul didactic are de protejat demnitatea copilului și de educat clasa despre ritmuri diferite de învățare, fără să rușineze pe nimeni și fără să dezvăluie detalii diagnostice.

Replică recomandată

„Stop! Ne oprim un pic. Nu râdem când unuia dintre noi îi este greu. Fiecare dintre noi are lucruri pe care le învață mai repede și lucruri la care are nevoie de mai mult timp. Cititul se învață pas cu pas, iar unii copii au nevoie de mai mult sprijin, la fel cum alții au nevoie de ochelari ca să vadă mai bine sau de mai mult antrenament ca să prindă mingea în poartă. Asta nu spune nimic despre cât de deștept sau valoros este cineva. Când cuiva îi e greu în clasă, îl ajutăm și îi dăm timp.”

Către copil: „E OK, ne putem opri aici și putem continua altă dată, dacă vrei.”

Urmărire

- Putem întreba la pauză copilul care a trecut prin această situație cum se simte și dacă ar avea nevoie de ceva.
- Putem discuta individual și cu copilul care a râs, ajutându-l să-și activeze empatia: cum ar fi pentru el dacă clasa ar râde când îi e greu la o activitate?
- O idee bună este alegerea cu precădere a activităților de citire în perechi, citire pregătită dinainte sau alte moduri prin care evităm să expunem copiii cu dificultăți.
- Putem organiza o lecție despre învățarea în ritmuri diferite, fără să numim copilul.

Capcane frecvente

- Nu spune „Va reuși el, dacă muncește”, pentru că poate pune presiune și poate sugera că dificultatea există din lipsă de efort.
- Nu îl forța să citească dacă îi este greu — e nevoie să ne simțim în siguranță pentru a putea învăța.
- Poate apărea și tendința de a proteja copilul prin evitarea implicării în activități de citire. Pe termen lung, asta poate întări sentimentul de diferență. Mai potrivit este să găsim forme adaptate și sigure de participare.

Situația 4

Copiii întreabă despre comportamentele unui coleg: nu copiază de la tablă, roade creioane, vorbește urât, jignește, scoate sunete în timpul orei. Uneori, cadrul didactic îl îndeamnă să le explice el colegilor.

Vârstă recomandată: 8–10 ani

De ce e dificilă

Întrebarea poate veni dintr-o curiozitate legitimă, dar conține și frustrare și respingere. Cadrul didactic trebuie să conțină două adevăruri simultan: copilul are nevoie de sprijin și înțelegere, iar ceilalți copii au dreptul la siguranță și respect. Trebuie totodată să explice diferențele fără să rușineze suplimentar copilul și fără să justifice comportamente care rănesc.

Replică recomandată

„Mulțumesc pentru întrebări, înțeleg că unele lucruri vă deranjează. Unii copii au nevoie de mai mult ajutor ca să stea liniștiți, să copieze de la tablă sau să-și controleze corpul. Uneori, când sunt tensionați, corpul lor face lucruri fără ca ei să-și dea seama, cum ar fi să scoată sunete sau să roadă obiecte. În același timp, când cineva ne jignește, asta nu e ok, indiferent de motiv. Dacă X v-a jignit, vă rog să-mi spuneți. Eu mă ocup. Voi nu răspundeți cu jigniri înapoi. Chiar dacă cuiva îi este greu, învățăm împreună să vorbim fără să rănim. Dacă cineva spune ceva urât, nu răspundem la fel, ci cerem ajutor. Cum credeți că e să vrei să te oprești din ceva și să nu reușești?”

Urmărire

- Discută cu copilul vizat și cu familia sa despre ce îl ajută să se liniștească și ce puteți face pentru a-i fi mai ușor la școală (pauze scurte, obiecte senzoriale, sarcini adaptate etc.).
- Organizează o lecție despre diferențe și moduri de exprimare.
- Reamintește copiilor, cu fiecare ocazie, că nu răspundem la jigniri cu jigniri și că, atunci când ceva ne deranjează, cerem ajutorul adulților.

Capcane frecvente

- Evită să pui copilul vizat să răspundă în fața clasei, fără să pregătești momentul înainte și să-l discuți și cu familia. Dacă nu va ști să răspundă, poate fi o expunere foarte dăunătoare, rușinoasă și copleșitoare. Transmite clasei mesajul că elevul încă învață moduri potrivite de exprimare.
- Nu spune doar „Așa e el, trebuie să-l acceptați” înainte de a valida și emoțiile celorlalți copii — și nevoile lor contează. Copiii au nevoie de explicații și de reguli.
- Evită interpretări de tipul „doar face asta intenționat”, „vrea atenție” — pot întări stereotipuri și pot crea confuzie în clasă.

Situația 5

Un copil întreabă: „Copilul ăsta se mai face bine, doamna?”. Cadrul didactic recunoaște că nu a știut ce să răspundă.

Vârstă recomandată: 8–10 ani

De ce e dificilă

Întrebarea pornește de la ideea că acel copil este „stricat” și trebuie reparat — o perspectivă care poate fi foarte dureroasă pentru copilul în cauză. Cadrul didactic trebuie să corecteze această viziune fără să rușineze curiozitatea elevului și fără să ofere informații confidențiale.

Replică recomandată

„Mulțumesc pentru întrebare. La ce te gândești când spui asta? Îmi sună ca și cum îți pasă de binele colegului tău. Cred că vrei să întrebi dacă o să-i fie mai ușor în timp. Unii copii învață și se descurcă diferit. Unele lucruri pot deveni mai ușoare cu ajutor și exercițiu, dar fiecare rămâne diferit în felul lui. Ce e important e să-l ajutăm și să-l respectăm, la fel ca pe oricine.”

Urmărire

- Dacă a fost de față, verificăm ulterior starea emoțională a copilului vizat.
- La clasă putem face o activitate despre puncte forte și nevoi: fiecare copil completează „un lucru la care mă pricep” și „un lucru la care am nevoie de ajutor”.
- La o lecție despre diversitate putem vorbi despre neurodivergență, copii cu nevoi diferite, copii care au nevoie de sprijin — în loc de copii „defecți, bolnavi, anormali”. Folosește cărți cu personaje neurodivergente, de exemplu „Unde e Sara?” de Asociația Cu Alte Cuvinte.

Capcane frecvente

- Nu combate întrebarea cu „Cum să spui așa ceva?”. Reformulează și răspunde-le copiilor la întrebarea „tradusă”.
- Nu răspunde vag, de tipul „Da, o să fie bine” — poate crea așteptări false și poate întări ideea că e ceva în neregulă cu el.
- Nu spune că „nu are nimic”, dacă ceilalți observă clar diferențe — e nevoie să le normalizăm și să le explicăm.
- Nu transforma copilul într-un obiect al discuției — vorbim general, cu respect și grijă față de intimitatea fiecăruia.
- Evită formularea „este special” — poate accentua distanța dintre el și ceilalți. Mai potrivit: un coleg cu puncte forte, dificultăți și nevoi de sprijin, ca fiecare alt copil.

D. Statut economic

Situația 1

Copiii râd de un coleg dintr-o familie cu posibilități financiare reduse pentru că vine cu pachet și nu cumpără de la magazin. Cadrul didactic spune că va veni și ea cu pachet și că trebuie să se respecte.

Vârstă recomandată: 8–10 ani

De ce e dificilă

Este un moment de excludere dureroasă, care necesită o intervenție pe loc.

Replică recomandată

Cadrul didactic a pus stop momentului și a transmis cu fermitate care este regula clasei. Completează cu următorul mesaj:

„Văd că pachetul de acasă vi se pare un motiv de amuzament. Eu îl văd ca pe o dovadă de grijă — cineva s-a trezit de dimineață și a pregătit pentru tine acest pachetel ca semn de iubire. În clasa noastră nu contează ce-și cumpără fiecare de la magazin; valoarea nu stă în asta.

Mi se pare o idee excelentă și, începând de mâine, voi aduce și eu pachetel.”
(Faptul că un cadru didactic îl ia drept exemplu este un gest foarte puternic și, făcut cu consecvență, poate schimba percepțiile.)

Urmărire

- Asigură-te că stai lângă copilul de care s-a râs și îl ajuți să își liniștească emoțiile.
- Observă dacă se repetă comentariile la adresa sa.
- Respectă promisiunea de a mânca împreună cu el.
- Gândește-te la un mod prin care ai putea educa copiii pe termen lung.

Capcane frecvente

- Nu interzice cumpăraturile de la magazin — ar fi tentant, dar nu ar rezolva problema din rădăcină.
- Nu transforma evenimentul într-o lecție publică despre sărăcie.

Situația 2

Un băiețel este jignit pentru că poartă aceeași geacă și aceleași încălțări în fiecare zi. Cadrul didactic discută despre bogăție/sărăcie, folosește ciorchinele și exemplul personal („m-ați văzut purtând de mai multe ori aceleași haine?“).

Vârstă recomandată: 8–10 ani

De ce e dificilă

Hainele sunt vizibile și pot deveni rapid motiv de rușinare. Pe acest subiect pot exista multe mesaje moștenite din familie și e important cum discutăm despre el. Pentru copilul vizat, aceste comentarii pot activa sentimentul că este inferior și că familia lui e „mai puțin bună“.

Replică recomandată

„Stop. Nu comentăm hainele sau încălțăminteale colegilor noștri. Nu toți copiii au același număr de haine sau aceleași posibilități. Fiecare familie e diferită. A purta aceeași geacă sau aceiași pantofi nu spune nimic despre cât de bun este cineva. Ce contează este cum ne comportăm unii cu alții, nu câte lucruri deținem.”

Le putem oferi un exemplu: „M-ați văzut pe mine purtând aceeași bluză de mai multe ori în luna aceasta? (Lasă-i să răspundă.) Înseamnă asta că sunt o profesoară mai puțin bună? Sau înseamnă că am o bluză pe care îmi place să o port des?”

Urmărire

- Verificăm cum se simte copilul afectat și îi transmitem că nu este în regulă ce s-a întâmplat și că nu este singur.
- Reamintim regulile clasei și organizăm activități în care copiii colaborează, astfel încât relațiile să se îmbunătățească.
- Pregătește o serie de 3-4 lecții despre statut economic, valoare și demnitate.

Capcane frecvente

- Nu spune „Nu e mare lucru” — pentru copil poate fi foarte dureros.
- Nu forța copilul să explice situația de acasă în fața clasei.

Situația 3

Întrebare: „Cum de mama are bani pentru țigări, iar colegul vine fără mâncare?”

Vârstă recomandată: 8–10 ani

De ce e dificilă

Întrebarea poate conține judecată, curiozitate sau chiar îngrijorare. Cadrul didactic trebuie să evite rușinarea familiei și să nu discute public despre comportamentele mamei. În același timp, nu trebuie să invalideze întrebarea copilului și are de avut grijă de colegul în cauză.

Replică recomandată

„Mulțumesc pentru întrebare. Nu o să vorbim despre familia unui coleg aici, pentru că e ceva personal. Dar, în general, uneori adulții fac alegeri pe care copiii nu le înțeleg. Unele familii au dificultăți cu banii, cu organizarea sau cu anumite obiceiuri greu de schimbat. Asta nu înseamnă că este vina copilului și nu e un motiv să râdem de el sau să îl judecăm. Dacă un coleg nu are mâncare, putem fi atenți unii cu alții și putem cere ajutorul unui adult.”

Urmărire

- Verificăm situația copilului — cât de des vine fără mâncare, dacă e vorba de neglijare, dificultăți financiare sau alt context de viață.
- Putem discuta cu familia, cu grijă: „Am observat că X nu a avut pachet de câteva ori. Cum vă putem ajuta?”.
- Pe parcurs, observăm dacă trebuie implicată și Asistența Socială.

Capcane frecvente

- Nu spune „Mama lui nu ar trebui să mai fumeze” sau alte remarci la adresa familiei, chiar dacă vin dintr-un impuls moral firesc. Copilul poate simți rușine și loialitate față de părinte.
- Nu discuta alegerile familiei în fața clasei.
- Nu pune responsabilitatea pe ceilalți copii să îl hrănească; ajutorul trebuie coordonat de adulți.
- Nu intra în detalii despre adicție cu copiii.

Situația 4

Un copil întreabă: „De ce eu nu am și ceilalți au? Cu ce am greșit?”

Vârstă recomandată: 8–10 ani

De ce e dificilă

Este genul de întrebare care poate veni dintr-un loc de tristețe și rușine; e important să asigurăm copilul că posibilitățile financiare nu reflectă un defect personal. De asemenea, situația poate stârni emoții puternice și pentru cadrul didactic.

Replică recomandată

„Mă bucur că ai venit să vorbim despre asta, fiindcă vreau să fii sigur că nu ai greșit cu nimic.

Cred că e tare supărător să vezi că alții au mai multe.

Imaginează-ți că viața e ca un maraton în care unii sportivi pornesc mai aproape de linia de sosire. La fel și în viață, unele familii pornesc din start cu mai mulți bani și atunci le este mai ușor.

Tu nu ai făcut nimic greșit și ești un copil minunat exact așa cum ești, indiferent de câte lucruri ai.”

Urmărire

- Întreabă-l discret cum se mai simte pe parcursul următoarelor zile.
- Asigură-te că nu este supus bullying-ului din cauza diferențelor financiare.
- Verifică dacă există vreo bursă socială pe care ar putea să o acceseze.

Capcane frecvente

- Nu-i promite că, dacă va învăța bine, va câștiga bine — deși ar putea motiva elevul, este o perspectivă suprasimplificată.
- Nu-i spune că nu contează lucrurile materiale — în realitate, aceste diferențe pot fi tare dureroase și e nevoie să îi validăm experiența și emoțiile.
- Nu compara cu alți copii („Sunt copii care au și mai puțin decât tine”) — asta minimizează durerea reală pe care o simte.

Situația 5

Întrebare: „Părinții copilului X nu muncesc? De ce nu au nimic?”

Vârstă recomandată: 8–10 ani

De ce e dificilă

Întrebarea reproduce un stereotip frecvent: oamenii săraci sunt săraci pentru că nu muncesc. Cadrul didactic are de corectat această generalizare fără să rușineze copilul care întreabă și fără să expună familia vizată. E important să explicăm, pe înțelesul copiilor, că veniturile unei familii depind de mai mulți factori.

Replică recomandată

„Mulțumesc pentru întrebare! Cum te-ai gândit la asta? Câți bani are o familie nu depinde doar de cât muncesc părinții. Sunt familii în care adulții muncesc mult și totuși câștigă puțini bani. Alteori pot apărea lucruri dificile, cum ar fi boala sau pierderea locului de muncă. Faptul că o familie are mai puține lucruri nu înseamnă că părinții nu muncesc sau că nu își iubesc copilul.

În clasa noastră, fiecare copil merită respect, indiferent de banii familiei. Nu judecăm o familie după câți bani are și nu vorbim niciodată despre situația financiară a unui coleg.”

Urmărire

- Putem verifica după oră cum se simte copilul vizat.
- Putem gândi o lecție despre nevoi, resurse și diferențe economice, folosind exemple neutre (copii fictivi, cu situații diferite).
- Observă dacă există glume sau comentarii recurente despre haine, pachetel, rechizite și încearcă să intervii ori de câte ori poți.

Capcane frecvente

- Nu spune că „banii nu contează” — pentru copiii care simt lipsuri, banii chiar contează în viața de zi cu zi.
- Nu da detalii reale despre familia copilului în fața clasei.
- Nu invalida întrebarea — este o ocazie foarte bună de a corecta un stereotip.

E. Gen

Situația 1

Băieții spun că „fetele nu sunt bune la fotbal”. Cadrul didactic explică egalitatea și încurajează echipe mixte.

Vârstă recomandată: 8–10 ani

De ce e dificilă

Cadrul didactic are de-a face cu unul dintre cele mai comune mituri legate de fete.

Replică recomandată

„Stop! Am auzit o idee care nu este adevărată — și anume că fetele nu ar fi bune la fotbal. Pentru nimeni nu este plăcut să nu aibă voie să joace ce vrea. Astăzi joacă fotbal fiecare persoană care dorește, indiferent dacă e fată sau băiat.”

Așa cum cadrul didactic deja a făcut, ghidăm formarea de echipe care includ pe toată lumea și corectăm generalizarea (activitățile și jocurile nu sunt doar pentru băieți sau doar pentru fete; fiecare copil are dreptul să participe). Poate interveni și profesorul să facă echipele (numărătoare 1-2, 1-2).

Poți explica, de asemenea, că fetele ar ajunge să fie și mai bune la fotbal dacă ar avea ocazia să joace mai des.

Urmărire

- Vezi dacă mai există și alte mituri despre ce pot face „doar fetele” / „doar băieții”.
- Găsește un prilej în care să discutați despre sportive celebre; poți să le arăți imagini sau videoclipuri.
- Dacă este posibil, organizează o excursie cu clasa la un meci de fotbal feminin sau proiectează un video în clasă.

Capcane frecvente

- O capcană pe care cadrul didactic a evitat-o a fost menținerea echipelor separate pe bază de gen — asta ar fi putut întări stereotipul.
- Nu reduce intervenția la „și fetele pot”, pentru că mesajul implicit devine „dovedește că poți”. Mai bine: „Nu trebuie să dovedești nimic. Doar joacă, ca toți ceilalți”.

Situația 2

Un băiat refuză să stea lângă fete în bancă.

Vârstă recomandată: 8–10 ani

De ce e dificilă

Cadrul didactic are de-a face cu o preferință care poate părea inofensivă și e foarte întâlnită la această vârstă, dar care de fapt poate ascunde stereotipuri bazate pe gen.

Replică recomandată

„Ajută-mă să înțeleg mai bine — cum e pentru tine când stai lângă fete? Ce crezi că s-ar întâmpla dacă ai sta lângă fete uneori?”

Înțeleg că ești mai apropiat de prietenii tăi băieți, este firesc. La vârsta voastră, mulți copii preferă să petreacă timp cu cei de același gen. Dar la școală suntem o echipă mare și avem de învățat unii de la ceilalți, fie că sunt băieți, fie că sunt fete.”

Urmărire

- Găsește imagini sau videoclipuri cu echipe mixte de succes din domenii variate — medicină, astronomie, sport etc. — ca să-i ajuți pe copii să înțeleagă cât de prețios este să lucrăm împreună și să trecem peste diferențe.
- Poți testa un sistem de rotație pentru așezarea în bănci, astfel încât copiii să schimbe controlat interacțiunile cu care sunt obișnuiți și să cunoască mai bine persoane noi.
- Introdu activități cooperative cu sarcini specifice: „Ana și Andrei, voi sunteți responsabili împreună de... [sarcina]”. Cooperarea pe sarcini concrete contracarează reticența între genuri.

Capcane frecvente

- Nu folosi replici care să-l rușineze (de tipul „Dar ce-ți fac fetele, te mănâncă?”) — nu vrem să simtă că reticența lui e anormală, ci să înțelegem de unde vine și să schimbăm treptat stereotipurile din spate.
- Nu ceda din prima — încearcă treptat să creezi contexte prin care el să poată petrece timp și cu fetele.
- Nu îl ținti doar pe el în acest demers, fiindcă s-ar putea să fie și alți colegi cu aceeași tendință.

Situația 3

Un băiat se lovește în pauză și plânge. Un coleg îi spune „Băieții nu trebuie să plângă”, iar câțiva copii râd.

Vârstă recomandată: 8–10 ani

De ce e dificilă

Această replică întărește ideea că băieții trebuie să își ascundă durerea și emoțiile. Copilul rănit poate simți rușine exact când are nevoie de sprijin. Cadrul didactic are de normalizat exprimarea emoțiilor și de corectat stereotipul fără să rușineze copilul care l-a spus.

Replică recomandată

„Stop. Nu râdem de cineva care s-a lovit sau plânge. E normal să plângem când ne doare, când ne speriem sau când suntem triști. Și băieții, și fetele, și adulții pot plânge. Voi ce faceți când vă doare tare?”

Către copilul rănit: „Îmi pare rău că te doare. Sunt aici. Hai să vedem unde te-ai lovit și de ce ai avea nevoie acum.”

Urmărire

- Poți organiza o discuție despre emoții în care să întărești ideea că emoțiile sunt omenești, nu „de fete” sau „de băieți”. Fetele pot simți furie, la fel cum băieții pot simți tristețe.
- Le poți oferi mai multe situații în care să descopere ce au simțit, ce le-a venit să facă și ce au făcut.

Capcane frecvente

- Nu spune „Lasă, ești băiat mare!”, pentru că întărește ideea că băieții nu se pot exprima liber.
- Nu spune, cu un ton de rușinare, „Nu râdeți, că și voi plângeți” — nu adresează cauza.
- Nu transforma copilul care a plâns într-un exemplu public („Uitați ce curajos e că plânge”) — poate crește disconfortul copilului.

Situația 4

Joc de rol: fetele primesc roluri de curățenie și servire, băieții „merg la muncă” sau așteaptă să fie serviți.

Vârstă recomandată: 8–10 ani

De ce e dificilă

Situația poate părea doar un joc, dar reproduce roluri de gen rigide. Cadrul didactic are ocazia să discute ideea despre ce „fac fetele” și ce „fac băieții”, fără să critice familia copiilor sau modelele văzute acasă.

Replică recomandată

Haideți să ne oprim puțin și să ne uităm la cum ați împărțit rolurile. Observ că fetele au primit rolurile de curățenie și servire, iar băieții merg la muncă sau stau la masă. Mă întreb: doar fetele pot face curat? Doar băieții pot merge la muncă?

Probabil unii dintre voi vor spune: „Dar la mine acasă, mama face curat și tata muncește”. E adevărat, multe familii arată așa, și asta e ok. Dar nu e singura variantă și nu e singurul mod corect. Să gândim împreună: cunoașteți tați care gătesc? Mame care lucrează la birou? Bunici care îngrijesc copii? (Lăsați-i să răspundă cu exemple.) Aha — deci familiile chiar arată în multe feluri. În viața reală, și femeile, și bărbații pot munci, găti, avea grijă de casă, conduce, repara, îngriji copii.

Hai să reluăm jocul și să rotim rolurile, ca fiecare copil să poată încerca mai multe variante. În jocul nostru, nu alegem rolurile în funcție de băiat sau fată, ci după ce vrea fiecare să încerce.

Urmărire

- Propune rotația rolurilor în jocurile de rol: bucătar, mecanic, doctor, șofer, îngrijitor, casier, constructor etc.
- Folosește povești și imagini cu femei și bărbați în roluri variate: tați care gătesc, mame inginer, bărbați educatori, femei pompier.
- Poți face o activitate: „Cine poate face asta?”. Copiii ridică mâna pentru „fete”, „băieți” sau „oricine”, apoi discutați, pentru a corecta din stereotipuri și roluri de gen.

Capcane frecvente

- Nu spune „Asta e învechit” sau „așa se făcea pe vremuri”, pentru că unii copii pot simți că familia lor este criticată.
- Nu forța un copil să joace un rol care îl face să se simtă foarte incomfortabil în acel moment; rotația se introduce gradual și ca regulă de joc.
- Lasă spațiu pentru disconfort, dar continuă să oferi rotația ca opțiune.

Situația 5

Un elev refuză să spună că îi este frică de un experiment sau de o probă sportivă, pentru că se teme că va fi numit „fetiță” de colegi. Frica este asociată cu feminitatea, iar curajul cu masculinitatea.

Vârstă recomandată: 8–10 ani

De ce e dificilă

Situația combină două stereotipuri: că frica este rușinoasă și că „fetiță” poate fi folosit ca insultă. Copilul poate ajunge să își ascundă emoțiile și să intre în situații pentru care nu este pregătit. Cadrul didactic are sarcina dificilă de a redefini curajul și de a opri folosirea genului ca jignire.

Replică recomandată

Vreau să ne oprim puțin la ceva important. Am auzit ideea că, dacă unui băiat îi este frică, ar putea fi numit „fetiță”. În clasa noastră nu folosim cuvântul „fată” sau „fetiță” ca insultă. A fi fată nu este ceva rușinos.

Și frica nu este o emoție rușinoasă. Frica este un semn că ceva pare greu, nou sau nesigur. Toți oamenii simt frică: fete, băieți, copii, adulți.

Curajul nu înseamnă să nu îți fie frică deloc. Curajul înseamnă să observi frica, să spui ce simți și să alegi ce pas poți face în siguranță, cât poți în acest moment.

Vă încurajez pe toți să spuneți când vă e teamă de ceva sau când aveți nevoie de timp de gândire înainte de a face ceva. Vrem să fim curajoși, dar în ritmul fiecăruia.

Urmărire

- Puteți implica consilierul școlar să vorbească copiilor despre emoții.
- Corectați de fiecare dată folosirea termenilor „fată”, „fetiță”, „băiat” ca insulte.
- Folosiți-vă de ocazii în care le puteți prezenta exemple de curaj: a cere ajutor, a recunoaște o greșeală, a spune „îmi e teamă”.

Capcane frecvente

- Nu spune „Hai, nu fi fricos”, pentru că rușinează copilul.
- Nu spune „Nu ai de ce să-ți fie frică”, pentru că emoția există, chiar dacă adultului i se pare irațională.
- Nu lăsa necorectată folosirea cuvântului „fetiță” ca insultă; altfel, stereotipul se întărește.

Capitolul 8

Lecții pe baza cărților CUAC

15 planuri de lecție gata de aplicat la clasele I–IV

autoare: **Maria Kovacs**

Capitolele anterioare au construit fundamentul: cum recunoaștem prejudecățile, cum intervenim, cum alegem și cum folosim literatura incluzivă. Acest capitol transformă toate aceste principii în practică. Vei găsi aici 15 planuri de lecție complete — câte trei pentru fiecare dintre cele cinci cărți CUAC — fiecare gândit pentru 50 de minute și structurat în același mod: activitate de deschidere, lectura și explorarea textului, activitate centrală și reflecție finală.

Lecțiile integrează metodele cooperative prezentate în Capitolul 6, explicate pas cu pas în căsuțe dedicate, și includ fișe de lucru gata de multiplicat, în anexe. Nu sunt rețete rigide: adaptează durata, întrebările și gruparea elevilor la clasa ta. Important este ca lectura să fie mereu însoțită de discuție ghidată — acolo se produce, de fapt, învățarea.

Bariș. De vorbă cu ploaia.

Lecția 1 — „Meserii tradiționale ale romilor”

Cartea	Bariș. De vorbă cu ploaia
Clasa	III–IV
Temă	Etnie
Durată totală	50 de minute

La finalul lecției elevii vor putea:

- Numi cel puțin trei meserii tradiționale rome și uneltele specifice fiecăreia.
- Realiza, în pereche, un afiș cu un meseriaș și uneltele lui, însoțit de un text scurt.
- Oferi colegilor cel puțin un feedback scris, respectuos, despre afișele lor.

Materiale necesare

- Cartea „Bariș. De vorbă cu ploaia” — un exemplar pentru fiecare pereche (sau un singur exemplar, citit clar și rar de profesor)
- Fișa de lucru (vezi Anexa) pentru fiecare elev
- Instrument de scris pentru fiecare elev
- Coală albă și creioane colorate pentru fiecare pereche
- Post-it-uri pentru feedback
- Bandă sau gumă adezivă pentru expunerea afișelor pe pereți

1. Activitate de deschidere • 10 min

Anunță titlul și obiectivele lecției. Spune-le că vor citi cartea „Bariș de vorbă cu ploaia”.

Întreabă-i: „Ce vă spune termenul «meserii tradiționale»?”

Folosește metoda „Gândeți – lucrați în perechi – comunicați” (vezi căsuța de mai jos).

Metoda: Gândeți – lucrați în perechi – comunicați

Le dă elevilor timp să gândească singuri înainte de a vorbi, astfel încât toți să aibă o idee proprie.

1. Fiecare elev se gândește singur, în tăcere, circa 1 minut.
2. Apoi își spune ideea colegului de bancă; împreună pregătesc un răspuns comun.
3. Câteva perechi prezintă răspunsul comun în fața clasei.

Invită 3-4 perechi să prezinte răspunsul comun. Încurajează răspunsuri diverse.

Întreabă: „Ce ați mai adăuga la cele spuse de colegi?”

2. Lectura și explorarea textului • 15 min

Asigură-te că elevii cunosc următoarele cuvinte. Explică-le și, unde poți, arată imagini:

- **fes** = un fel de pălărie mică, purtată mai ales de bărbați musulmani
- **a spoi** = a acoperi un vas sau un obiect de metal cu un strat subțire de metal protector (de ex. cositor)
- **grațios** = gingaș și fermecător (de ex. mișcările grațioase ale unei balerine)
- **țambal** = instrument muzical cu coarde, lovite cu două ciocănele speciale

Citește povestea. În mod ideal, elevii citesc în perechi, pe rând câte o pagină, cu voce șoptită.

Dacă ai un singur exemplar: citește tu rar și clar, oprindu-te ca să arăți imaginile.

3. Activitatea centrală • 20 min

Dă fiecărui elev fișa de lucru (vezi Anexa).

Cere perechilor să recitească fragmentele și să completeze tabelul din fișă.

Spune-le să facă legătura între denumirea meseriei și cuvintele din text. Pot reexamina cu atenție ilustrațiile.

Exemplu de legătură: fier → încălțări pentru cai = potcoave → potcovar.

Cere fiecărei perechi să aleagă meseria cea mai interesantă și să deseneze împreună „meseriașul” cu uneltele lui. Scrie alături numele personajelor în limba romani (care sunt de fapt cuvintele rome pentru meserii). Adaugă un text scurt care descrie meseria. Fiecare elev contribuie la desen și la text.

Expuneafișele pe măsură ce sunt gata și organizează „Turul galeriei” (vezi căsuța de mai jos).

Metoda: Turul galeriei

Elevii expun lucrările pe pereți, apoi circulă prin clasă ca într-o galerie de artă: privesc lucrările colegilor și lasă feedback scris.

Regula pentru elevi:

1. Uită-te atent la cel puțin alte trei afișe.
2. Scrie pe un post-it un feedback sau o apreciere și lipește-l lângă afiș.

4. Reflecție și încheiere • 5 min

Condu o scurtă discuție. Întreabă: „De ce credeți că e valoros să cunoaștem meseriile tradiționale? Ce putem învăța de la meșterii care le practică?”

Dacă timpul permite, vizionați scurte secvențe din aceste filme:

- Potcovar: youtube.com/watch?v=2SpaPBhamQQ
- Argintar: youtube.com/watch?v=P1BPcO293OY
- Ibricar: youtube.com/watch?v=1r7gyUS3EzY

Întrebări dificile anticipate

„De ce să învăț despre meseriile tradiționale ale romilor?”

Pentru că te ajută să înțelegi oamenii din jurul tău și să descoperi lucruri interesante despre o cultură care face parte din cultura țării noastre. Astfel cunoști mai bine bogăția culturală din jurul tău.

„Există meserii practicate mai mult de unele etnii decât de altele?”

Da, dar nu pentru că oamenii de o anumită etnie ar fi „mai potriviți” pentru anumite meserii. Istoria și condițiile de viață i-au îndreptat în acele direcții, așa cum povestește ploaia. Azi, oricine poate face orice meserie.

Anexă — Fișă de lucru

Despre ce meserii tradiționale rome aflăm din poveste? Alege dintre meseriile: aurar/argintar, căldărar, geambaș, muzicant, fierar/potcovar, spoitor, ursar. (Un cuvânt din listă este în plus.)

Completează coloana a doua cu numele potrivit al meseriei și cu numele persoanei care o practică, conform textului.

Fragment din „Bariș. De vorbă cu ploaia”	Meseria și numele persoanei care o practică

Bariș. De vorbă cu ploaia.

Lecția 2 — „Învăță de la tot ce te înconjoară”

Cartea	Bariș. De vorbă cu ploaia
Clasa	I–II / III–IV
Temă	Etnie
Durată totală	50 de minute

La finalul lecției elevii vor putea:

- Răspunde pe rând la întrebări dintr-o fișă, ascultându-se respectuos unii pe alții.
- Da exemple personale despre ce putem învăța de la oameni, animale sau elemente ale naturii.
- Numi cel puțin un lucru de preț pentru ei, pornind de la sfatul bunicilor lui Bariș.

Materiale necesare

- Cartea „Bariș. De vorbă cu ploaia”
- Fișa de lucru (vezi Anexa)
- Instrumente de scris pentru fiecare elev
- Un caiet pentru reflecția finală

1. Activitate de deschidere • 10 min

Anunță titlul și obiectivele lecției.

Întreabă-i:

„Ce crezi că te-ar putea învăța ploaia, dacă ar vorbi și ai asculta-o atent?”

Lasă copiii să se gândească 1 minut.

Moderează o scurtă discuție: ascultă 3-4 răspunsuri.

Concluzionează:

„Astăzi vom citi o poveste în care ploaia îl învață pe Bariș multe lucruri.”

2. Lectura și explorarea textului • 15 min

Vei citi povestea pe fragmente, oprindu-te de 4 ori. La fiecare oprire pui o întrebare.

Fragmentul 1 — de la început până la: „...Nu-i place și ei să se joace?”

Înainte de a citi, spune-le:

„Ascultați și urmăriți ce aflăm despre Bariș.”

Citește. Apoi întreabă:

„Ce am aflat despre Bariș?”

Fragmentul 2 — până la scena cu Polul Nord: „...m-am topit.”

Înainte de a citi:

„Ascultați și urmăriți pe unde a umblat ploaia.”

Citește. Apoi întreabă:

„Pe unde a umblat ploaia?”

Fragmentul 3 — până la scena cu țambalul: „...cântau neîncetat.”

Înainte de a citi:

„Ascultați și urmăriți ce persoane cunoscute de Bariș a întâlnit ploaia.”

Citește. Apoi întreabă:

„Pe cine a întâlnit ploaia?”

Fragmentul 4 (final)

Înainte de a citi:

„Ascultați ce lecție importantă a învățat ploaia de la bunicii lui Bariș.”

Citește până la final. Apoi întreabă:

„Ce lecție a învățat ploaia de la bunici?”

3. Activitatea centrală • 20 min

Împarte clasa în grupuri de 4-5 elevi (grupuri eterogene).

Dă fiecărui elev fișa de lucru (vezi Anexa).

Explică metoda „Creioanele la mijloc” (vezi căsuța de mai jos).

Metoda: Creioanele la mijloc

Asigură-te că toți elevii din grup vorbesc pe rând, fără ca unul dintre ei să domine discuția.

Reguli pentru elevi (anunță-le clar înainte):

1. Fiecare elev ia un creion în mână.
2. Răspunde, pe rând, la prima întrebare de pe fișă. După ce ai vorbit, pui creionul în mijlocul mesei.
3. Nu poți vorbi a doua oară până când toate creioanele nu sunt pe masă.
4. Când toate creioanele sunt pe masă, fiecare își ia creionul din nou și începe o nouă rundă.
5. Dacă nu vrei să răspunzi, spui „pas” și pui creionul jos.

Regula ta de control:

Când treci pe la o masă, ridici un creion. Posesorul trebuie să-ți spună cu ce a contribuit la discuție.

Cere unui elev să repete instrucțiunea. Oferă clarificări dacă e nevoie. Poți mima rapid cu un grup cum se procedează.

Lasă grupurile să discute, trecând pe la fiecare masă.

La final, concluzionează (poți implica elevii):

„Sfatul bunicilor lui Bariș era să nu te dai bătut, să nu te oprești din învățare, să fii curajos și temerar. Fiecare poate prețui alte lucruri — și asta se poate schimba pe parcursul vieții.”

Menționează câteva idei pe care le-ai auzit de la grupuri ca răspuns la „Ce putem învăța de la oameni și de la natură”.

4. Reflecție și încheiere • 5 min

Cere elevilor să răspundă în scris, individual, pe scurt:

„Care e cel mai important lucru pe care l-ai învățat din această lecție?”

Întrebări dificile anticipate

„De ce trebuie să lucrăm în grupuri? Colegii mă deranjează și nu învăț nimic de la ei...”

Înțeleg de ce te deranjează — uneori lucrul în grup poate fi obositor. Nu toți colegii lucrează la fel și asta poate încurca. Lucrăm în grupuri pentru că sunt câteva lucruri pe care nu le poți exersa la fel de bine singur: să ascuți ideile altora respectuos, chiar dacă nu ești de acord, sau să îți exprimi ideile astfel încât colegii să te înțeleagă cât mai bine.

Anexă — Fișă de lucru

Recitiți fragmentul de mai jos, apoi răspundeți pe rând, oral, la întrebări:

[fragmentul cu sfatul bunicilor]

1. Cum înțelegi sfatul bunicilor lui Bariș: „să mergi înainte ca să ajungi tot mai departe”?
2. Ce prețuiești tu? (ce e important pentru tine?)
3. Ce lecții poți tu învăța de la oameni / vânt / stele / foc / păsări / ploaie?

De reținut (regulile discuției):

- Ascultă-ți colegii respectuos.
- Așteaptă-ți rândul cu răbdare.
- Gândește-te bine înainte să răspunzi.
- Răspunde la întrebare cât mai clar, fără să te abați.

Bariș. De vorbă cu ploaia.

Lecția 3 — „Istoria și tradițiile romilor”

Cartea	Bariș. De vorbă cu ploaia
Clasa	IV
Temă	Etnie
Durată totală	50 de minute

Notă

Această lecție este potrivită după o altă lecție pe tema cărții „Bariș. De vorbă cu ploaia”. Elevii ar trebui să cunoască deja povestea.

La finalul lecției elevii vor putea:

- Potrivi fragmente din „Bariș. De vorbă cu ploaia” cu ideile dintr-un text informativ despre romi.
- Numi cel puțin o informație din istoria romilor și trei elemente ale tradițiilor lor.
- Completa, individual, cel puțin trei lucruri noi învățate în coloana „Am învățat”.

Materiale necesare

- Cartea „Bariș. De vorbă cu ploaia”
- Anexa 1 (textul „Istoria și tradițiile romilor”) — un exemplar pentru fiecare elev
- Anexa 2 (fragmente decupate) — un set de bilete pentru fiecare grupă
- Anexa 3 (tabelul sintetizator) — un exemplar pentru fiecare grupă
- Instrument de scris pentru fiecare elev

1. Activitate de deschidere • 10 min

Prezintă titlul și obiectivele lecției.

Desenează pe tablă un tabel cu trei coloane: „Știu / Vreau să știu / Am învățat”. Explică metoda (vezi căsuța de mai jos).

Metoda: Știu / Vreau să știu / Am învățat

Pornește de la ce știu deja elevii, le stârnește curiozitatea și, la final, îi ajută să vadă concret ce au învățat nou.

- **Știu** — ce cred elevii că știu deja despre temă.
- **Vreau să știu** — întrebările la care vor să afle răspuns.
- **Am învățat** — se completează la final, cu ce au descoperit.

Spune-le:

„Desenați și voi acest tabel în caiet.”

Arată-le cum să țină caietul rotit, ca să aibă coloane mai late.

Spune-le:

„Gândiți-vă la ce știți deja despre istoria și tradițiile romilor. Notați în prima coloană – «Știu».”

După 2-3 minute, cere câtorva elevi să spună o idee. Nu corecta răspunsurile și nu le scrie pe tablă.

Spune-le:

„Acum gândiți-vă ce ați vrea să aflați. Scrieți cel puțin două întrebări în coloana «Vreau să știu».”

După circa 5 minute, cere-le câtorva elevi câte o întrebare. Scrie-le pe tablă în coloana „Vreau să știu” (fără să le corectezi).

2. Lectura și explorarea textului • 20 min

Împarte clasa în grupe de câte 4 elevi.

Dă fiecărei grupe:

- un set de bilete cu fragmente din carte (Anexa 2);
- câte 4 exemplare din textul „Istoria și tradițiile romilor” (Anexa 1);
- un exemplar din tabelul sintetizator (Anexa 3).

Cere elevilor din fiecare grupă să împartă biletele egal — câte două de elev.

Explică diferența dintre textul literar („Bariș. De vorbă cu ploaia”) și textul informativ („Istoria și tradițiile romilor”).

Explică sarcina: să citească textul informativ și, pentru fiecare propoziție subliniată, să caute printre bilete fragmentul care o ilustrează.

Dă tu exemplu cu propoziția subliniată nr. 6.

Apoi instruește elevii pas cu pas (poți scrie pașii pe tablă):

1. Fiecare elev citește în gând cele două fragmente de pe biletele lui.
2. Împreună, citiți cu voce șoptită „Istoria și tradițiile romilor”. La fiecare propoziție subliniată, alegeți biletul (sau biletele) care ilustrează ideea. Elevul care are biletul potrivit îl anunță și îl citește. Marcați litera lângă propoziție.
3. Completați împreună tabelul din Anexa 3, scriind în ultima coloană literele fragmentelor (ca în exemplul de pe ultima linie).
4. Alegeți un coleg care va prezenta tabelul completat.

3. Activitatea centrală • 10 min

Verifică împreună cu toată clasa tabelul din Anexa 3.

Cere elevilor din grupe diferite să citească cu voce tare pasaje din carte care justifică literele alese.

4. Reflecție și încheiere • 10 min

Cere elevilor să verifice individual dacă au găsit răspuns la întrebările din coloana „Vreau să știu”.

Cere-le să completeze coloana „Am învățat” cu cel puțin trei idei.

Invită câțiva elevi să citească cu voce tare ce au scris la „Am învățat”.

Întrebări dificile anticipate

„Romii de ce sunt leneși?”

Ideea că romii sunt leneși nu este adevărată — este o generalizare, adică se spune același lucru despre toți oamenii dintr-un grup, deși ei sunt foarte diferiți între ei. Gândește-te: sunt toți copiii din clasă la fel doar pentru că sunt în aceeași clasă? Sigur că nu. La fel e și cu romii: unii sunt foarte muncitori, alții mai puțin, ca în orice grup. Uneori oamenii par că nu muncesc pentru că nu au avut aceleași șanse — poate nu au putut merge mult la școală sau au fost tratați nedrept. Asta nu înseamnă că sunt leneși, ci că le-a fost mai greu. E important să judecăm fiecare om după ce face el, nu după ce am auzit despre un grup întreg.

„De ce nu vorbesc romii românește între ei tot timpul? Doar trăim în România!”

Romii trăiesc în România, alături de români și de alte grupuri, dar au și limba lor, numită romani, pe care o folosesc între ei. Este firesc — fiecare grup etnic vrea să-și păstreze limba, care face parte din cine este. Majoritatea romilor știu și româna și o folosesc la școală, la magazin sau cu oameni care nu știu romani. A vorbi mai multe limbi nu e ceva greșit — e un avantaj.

Anexa 1 — Istoria și tradițiile romilor

Romii sunt un popor care trăiește astăzi în multe țări din Europa și din lume, inclusiv în România. Istoria lor este foarte veche și interesantă. Cercetătorii au descoperit că

(1) strămoșii romilor au plecat, cu mult timp în urmă, dintr-o regiune din nord-vestul Indiei și au călătorit spre Europa, acum aproximativ 1000 de ani.

De-a lungul timpului, romii au ajuns în diferite țări și au învățat să trăiască alături de alte popoare, păstrându-și limba și tradițiile. Limba romani este foarte importantă pentru identitatea lor și seamănă cu unele limbi din India.

În trecut, viața romilor nu a fost întotdeauna ușoară. Aproape 500 de ani, în Țările Române, romii au fost ținuți în sclavie (munceau pentru stăpâni, fără să fie plătiți) și nu au fost liberi; au fost eliberați abia acum aproximativ 170 de ani. Mai târziu, în timpul celui de-al Doilea Război Mondial, mulți romi au fost duși cu forța departe de casele lor și au suferit foarte mult. În ciuda acestor nedreptăți, **(2) romii au reușit să-și păstreze cultura și obiceiurile.**

Romii au tradiții bogate, pe care le trăiesc în multe feluri diferite. **(3) Muzica și dansul ocupă un loc important în viața lor.** Mulți romi sunt cunoscuți pentru talentul lor muzical și pentru felul în care transmit emoții prin cântece. Totuși, ca în orice grup, oamenii sunt diferiți: nu toți romii cântă sau dansează, așa cum nu toți copiii dintr-o clasă fac aceleași lucruri.

(4) Familia este foarte importantă în cultura romă. Membrii familiei se ajută între ei și petrec mult timp împreună.

Un alt aspect important este respectul pentru tradiții și pentru cei mai în vârstă. **(5) Bătrânii sunt considerați înțelepți și sunt ascultați** atunci când se iau decizii importante.

(6) De-a lungul timpului, romii au avut diferite meserii, cum ar fi meșteșugurile (de exemplu, lucrul cu metalul sau lemnul), muzica sau comerțul. Unele familii călătoreau din loc în loc, altele s-au stabilit în comunități.

Astăzi, romii fac parte din societate la fel ca toți ceilalți: sunt elevi, profesori, artiști, medici sau muncitori. De pildă, chiar autorul acestei cărți, Alexandru Zamfir, este rom: a crescut într-o familie de lăutari și astăzi este profesor de limba romani la universitate. Este important să învățăm despre istoria și cultura romilor, ca să ne înțelegem mai bine unii pe alții și să ne respectăm reciproc.

Anexa 2 — Fragmente din „Bariș. De vorbă cu ploaia”

Se decupează în bilete separate (A–H), câte un set pentru fiecare grupă.

A
B
C
D

E
F
G
H

Anexa 3 — Tabel sintetizator

#	Citat din „Istoria și tradițiile romilor”	Idee ilustrativă din „Bariș. De vorbă cu ploaia”
1	Strămoșii romilor au plecat, cu mult timp în urmă, dintr-o regiune din nord-vestul Indiei.	
2	Romii au reușit să-și păstreze cultura și obiceiurile.	
3	Muzica și dansul fac parte din patrimoniul cultural al comunității rome.	
4	Familia este foarte importantă în cultura romă.	
5	Bătrânii sunt considerați înțelepți și sunt ascultați.	
6	De-a lungul timpului, romii au avut diferite meserii: meșteșuguri (lucrul cu metalul sau lemnul), muzica (...)	Exemplu: C, D, E, F, G

Cu ochii curați și sufletul deschis.

Lecția 1 — „Pictorul Eugen Raportoru”

Cartea	Cu ochii curați și sufletul deschis
Clasa	III–IV
Temă	Etnie, statut social
Durată totală	50 de minute

La finalul lecției elevii vor putea:

- Completa, în pereche, o „Hartă a povestirii” cu personajele, locul, timpul, problema și soluția.
- Explica, cu detalii din text, cum a reușit Eugen Raportoru să devină pictor.
- Da un exemplu din viața proprie legat de cum poți deveni ceea ce îți dorești.

Materiale necesare

- Cartea „Cu ochii curați și sufletul deschis”
- Fișa de lucru „Harta povestirii” (vezi Anexa) — un exemplar pentru fiecare pereche
- Instrumente de scris
- Videoproiector sau tablă smart

1. Activitate de deschidere • 10 min

Anunță titlul și obiectivele lecției. Spune-le că vor face cunoștință cu un pictor contemporan de etnie romă, Eugen Raportoru, citind cartea „Cu ochii curați și sufletul deschis”.

Întreabă:

„Gândește-te la un artist pe care îl cunoști. Cum crezi că a devenit un artist renumit?”

Pune-i să facă schimb de idei cu un coleg înainte de a răspunde în fața clasei.

Moderează o discuție cu toată clasa, încurajând opinii diverse.

Proiectează câteva secvențe din filmul despre Eugen Raportoru:

youtube.com/watch?v=90S_EUBe9jo

2. Lectura și explorarea textului • 15 min

Citește elevilor biografia lui Eugen Raportoru de la finalul cărții.

Explică cine a fost Corneliu Baba și proiectează o fotografie a lui (de ex. de pe Wikimedia Commons).

Trece la prima lectură a cărții, proiectată pe tablă.

Citește tu sau cere unor elevi care citesc fluent și expresiv să citească textul cu voce tare.

3. Activitatea centrală • 15 min

Dă fiecărei perechi fișa „Harta povestirii” (vezi Anexa).

Explică sarcina și reamintește-le ce înseamnă fiecare element (vezi căsuța de mai jos).

Harta povestirii — ce notăm în fiecare căsuță

- **Personaj principal** = cel despre care e povestea în primul rând.
- **Personaje secundare** = cei care apar în poveste și îl ajută sau îl influențează pe personajul principal.
- **Loc** = unde se petrece povestea (poate fi general sau mai multe locuri specifice).
- **Timp** = când se petrece, deseori raportat la personajul principal („când era copil”, „la 40 de ani”).
- **Problemă** = o dificultate întâmpinată de personajul principal.
- **Soluție** = acțiunea care duce la depășirea dificultății, deseori cu ajutorul unui personaj secundar sau al unei întâmplări fericite.

Realizează a doua lectură. Cere elevilor să urmărească atent aspectele pe care le au de notat în fișă.

După ce termină, invită câteva perechi să își prezinte fișa, accentuând mai ales secțiunile „problemă” și „soluție”.

4. Reflecție și încheiere • 10 min

Condu reflecția. Întreabă, pe rând:

„Ce putem învăța din povestea pictorului rom Eugen Raportoru?”

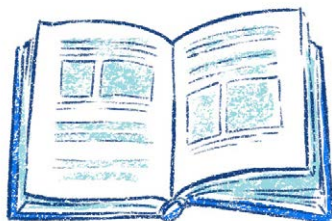
„Cum a reușit el să devină ceea ce și-a dorit?”

„Tu cum crezi că ai putea deveni ceea ce îți dorești?”

Întrebări dificile anticipate

„Există pictori romi și în alte țări sau doar în România? Nu e o excepție?”

Da, există pictori de etnie romă în multe țări, nu doar în România — de exemplu în Spania, Ungaria, Franța sau Serbia. Ca orice alți oameni, și persoanele de etnie romă pot deveni artiști, muzicieni, profesori sau orice își doresc. Talentul și munca nu țin de etnie, ci de pasiune și de oportunități.

Anexă — Fișa de lucru „Harta povestirii”

Completați harta povestirii pe baza cărții „Cu ochii curați și sufletul deschis”.

Personaj principal	
Personaje secundare	
Loc	
Timp	
Problemă	
Soluție	

Cu ochii curați și sufletul deschis.

Lecția 2 — „De ce depinde succesul în viață?”

Cartea	Cu ochii curați și sufletul deschis
Clasa	IV
Temă	Etnie, statut social
Durată totală	50 de minute

La finalul lecției elevii vor putea:

- Aduna, în pereche, dovezi din carte pentru fiecare dintre cele două enunțuri despre succes.
- Să se plaseze pe „Linia valorilor” în funcție de poziția proprie și s-o explice printr-un argument.
- Completa fișa cu cele mai convingătoare argumente pentru fiecare enunț.

Materiale necesare

- Cartea „Cu ochii curați și sufletul deschis”
- Videoproiector sau tablă smart (dacă nu sunt destule exemplare)
- Anexa 1 (cele două enunțuri tipărite în format mare)
- Anexa 2 (fișa de argumente) — un exemplar pentru fiecare elev

1. Activitate de deschidere • 10 min

Anunță titlul și obiectivele lecției.

Oferă elevilor enunțul:

„Unii oameni nu pot reuși în viață din cauza originii.”

Cere-le să se gândească dacă sunt de acord sau nu și de ce, apoi să discute cu un coleg.

Moderează o discuție cu toată clasa, încurajând opinii diverse.

2. Lectura și explorarea textului • 15 min

Citește biografia lui Eugen Raportoru și explică cine a fost Corneliu Baba; proiectează o fotografie a lui.

Treci la lectura cărții, proiectată pe tablă sau urmărită de copii în propriile exemplare.

Înainte de a citi, spune-le:

„Când terminăm de citit, vă voi ruga să-mi spuneți ce ați reținut despre viața pictorului Eugen Raportoru.”

După lectură, ascultă răspunsuri. Spune-le că fiecare prezintă un singur lucru și să fie atenți să nu repete ce s-a spus deja.

3. Activitatea centrală • 15 min

Organizează o dezbatere de tip „Linia valorilor” (vezi căsuța de mai jos).

Metoda: Linia valorilor

Elevii își exprimă poziția față de o afirmație plasându-se fizic pe o linie imaginară între două enunțuri opuse. Cei total de acord cu un enunț stau lângă el; cei nehotărâți, la mijloc; ceilalți, undeva între mijloc și enunțul spre care înclină.

Scrie fiecare enunț pe câte o coală (Anexa 1):

Enunț 1: „Succesul omului în viață depinde în cea mai mare parte de noroc.”

Enunț 2: „Succesul omului în viață depinde în cea mai mare parte de efortul propriu depus.”

Spune-le că vor susține unul dintre enunțuri cu argumente din carte, inclusiv din biografia lui Eugen Raportoru.

Etapa 1 (în perechi): elevii adună dovezi pentru oricare sau ambele enunțuri. Dă-le exemplu:

Dovezi pentru noroc:

- mutarea familiei în cartierul unde locuia pictorul Corneliu Baba;
- întâlnirea întâmplătoare cu Corneliu Baba pe stradă;
- găsirea pensulei.

Dovezi pentru efort:

- Eugen a căutat activ ocazia să-l cunoască pe Corneliu Baba;
- a lucrat mult în timpul liber;
- la 40 de ani a început să studieze la Universitatea Națională de Arte.

Pot adăuga și experiențe proprii sau ale altora despre care au citit ori auzit.

Expune cele două coli în capete opuse ale clasei.

Cere elevilor să se plaseze de-a lungul liniei imaginare dintre cele două coli, după cât de mult sunt de acord cu fiecare enunț.

Lasă-i circa 2 minute să-și verifice poziția, comparând-o cu a vecinilor.

Moderează dezbaterea: invită pe rând grupe de 3-4 elevi de-a lungul liniei să explice de ce s-au plasat acolo.

Important: nu participa la dezbatere, moderează neutru și nu arăta spre ce răspuns înclini. Elevii se pot muta pe linie dacă argumentele colegilor îi conving.

4. Reflecție și încheiere • 10 min

Cere elevilor să noteze cele mai convingătoare argumente pentru fiecare enunț și să completeze fișa din Anexa 2.

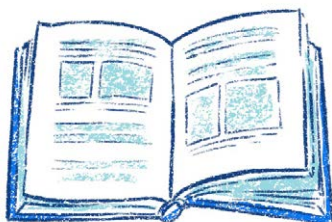
Concluzionează (fără a impune un răspuns): pe lângă noroc și efort, reușita depinde și de șansele pe care le primește fiecare - de a fi tratat corect și de a avea aceleași oportunități ca ceilalți. Eugen Raportoru a reușit în ciuda unor obstacole nedrepte, care n-ar fi trebuit să existe. A munci mult ajută, dar nu toți pornesc de la aceeași linie — de aceea contează ca toți să aibă șanse corecte.

Temă de casă (opțional): scrieți argumente și contraargumente pentru enunțul „Unii oameni nu pot reuși în viață din cauza originii.”

Întrebări dificile anticipate

„De ce sunt oameni săraci în lume?”

Oamenii nu sunt săraci dintr-un singur motiv, ci din mai multe. Uneori se nasc în locuri unde nu sunt destule locuri de muncă sau școli. Alteori, familiile nu au avut șansa să învețe sau să câștige destui bani. Pot exista și situații grele — boli sau discriminare — care îi împiedică să aibă aceleași oportunități ca alții. Important e să știi că sărăcia nu înseamnă că cineva e mai puțin capabil sau mai puțin valoros; de multe ori e vorba despre lipsa de oportunități. De aceea mulți oameni încearcă să ajute prin educație, sprijin și legi mai corecte, ca toți să aibă șanse mai bune.

Anexa 1 — Enunțuri (de tipărit în format mare, vizibile de la distanță)

Enunț 1

Succesul omului în viață depinde în cea mai mare parte de noroc.

Enunț 2

Succesul omului în viață depinde în cea mai mare parte de efortul propriu depus.

Anexa 2 — Fișă de argumente

Deși înțeleg că _____ (enunț 1 /
enunț 2)

1. _____

2. _____

(3.) _____

consider că _____

(enunț 2 / enunț 1) deoarece:

1. _____

2. _____

3. _____

(4.) _____

Cu ochii curați și sufletul deschis.

Lecția 3 — „Ce vezi? Ce crezi?”

Cartea	Cu ochii curați și sufletul deschis
Clasa	III–IV
Temă	Etnie, statut social
Durată totală	50 de minute

Notă

Dacă această lecție urmează după una în care s-a citit deja cartea, treci direct la activitatea centrală — vei avea mai mult timp pentru ea.

La finalul lecției elevii vor putea:

- Distinge între „ce vede” și „ce crede sau presupune” privind o fotografie.
- Explica, în cuvinte proprii, ce este un stereotip și da un exemplu din poveste.
- Formula un lucru pe care nu ar trebui să-l presupunem despre oameni.

Materiale necesare

- Cartea „Cu ochii curați și sufletul deschis” — un exemplar pentru fiecare elev sau videoproiector / tablă smart pentru proiectare (dacă nu sunt destule exemplare)
- Anexa 1 (fotografia și tabelul)
- Anexa 2 (rolurile) — un exemplar pentru fiecare grup

1. Activitate de deschidere • 10 min

Anunță titlul și obiectivele lecției.

Arată copiilor imaginea din Anexa 1.

Cere-le să spună mai întâi ce văd, apoi ce cred (la ce se gândesc văzând imaginea). Oral sau, într-o primă etapă, în scris.

Moderează o discuție, încurajând răspunsuri diverse la a doua întrebare.

Concluzionează:

„Mintea noastră completează o imagine cu informații imaginate — din experiențe, din ce am auzit. Uneori corect, alteori nu.”

2. Lectura și explorarea textului • 10 min

Dacă e prima lecție pe temă, citește cartea, proiectată pe tablă sau urmărită de copii în propriile exemplare.

Explică cine este Corneliu Baba în timp ce citești.

3. Activitatea centrală • 20 min

Formează grupuri de câte patru elevi. Stabilește cine este elevul 1, 2, 3 și 4.

Dă fiecărui elev un rol (vezi Anexa 2).

Spune-le că informațiile se pot lua din text, din ilustrații și din biografia lui Eugen Raportor de la final.

După ce s-au documentat, elevii fac schimb de informații în grup și pregătesc răspunsul comun la întrebările din fișă.

Cere grupelor să prezinte în fața clasei. Discutați răspunsurile.

Concluzionează:

„Uneori, oamenii sunt judecați după origine sau etnie, mai ales când nu cunosc destul alte persoane sau culturi. Când nu știm, creierul încearcă să simplifice și spune «toți sunt la fel». Asta se numește stereotip și poate duce la judecăți greșite. Alteori, oamenii preiau idei de la alții fără să le verifice. Dar originea sau etnia nu spun totul despre un om — de aceea trebuie să ne cunoaștem mai bine.”

Apoi întreabă:

„Ce stereotip l-ar fi putut face pe Corneliu Baba să râdă de copilul Eugen și să-i spună în zeflemea: «Tu, să pictezi? Ha, ha!»?”

Condu discuția ca să stabiliți ce l-ar fi putut influența pe Corneliu Baba.

4. Reflecție și încheiere • 10 min

Cere elevilor să completeze individual, în scris, fraza:

„Un lucru pe care NU ar trebui să-l presupunem despre oameni este...”

Ascultați și discutați câteva completări, în funcție de timp.

Întrebări dificile anticipate

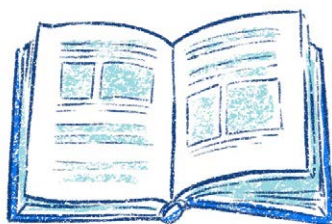
„Cum ar putea fi mai dreaptă lumea?”

O lume mai dreaptă este una în care oamenii au șanse corecte și sunt tratați cu respect: toți copiii pot merge la școală indiferent de unde vin, toți oamenii sunt respectați chiar dacă vorbesc altă limbă sau au mai puțini bani, iar regulile sunt corecte pentru toată lumea. Lumea nu devine mai dreaptă doar prin lucruri mari — și tu poți, prin lucruri mici: când îți cunoști mai bine colegii, când ajuți pe cineva sau când spui „nu e corect” când vezi o nedreptate.

„Eu ce pot face ca să nu judec pe cineva greșit?”

Cu toții putem învăța să fim mai corecți. Iată câteva lucruri simple:

- Oprește-te puțin înainte să judeci și întreabă-te: „Știu sigur sau doar presupun?”
- Cunoaște persoana, nu o eticheta. În loc de „este așa pentru că...”, încearcă „Cum este el/ea, de fapt?”.
- Pune întrebări, nu te pripești: „De ce faci așa?” sau „Mă poți ajuta să înțeleg?”.
- Gândește-te cum te-ai simți tu dacă cineva te-ar judeca fără să te cunoască.
- Corectează-te dacă îți dai seama că ai greșit: „Cred că m-am grăbit. Vreau să înțeleg mai bine.”

Anexa 1 — O fotografie

Proiectează fotografia de la linkul de mai jos și cere elevilor să completeze tabelul.

„Privește imaginea și completează tabelul de mai jos.”

Ce vezi?	Ce crezi? (La ce te duce cu gândul fotografia?)

Sursa foto: <https://images.pexels.com/photos/14058025/pexels-photo-14058025.jpeg>

Anexa 2 — Roluri și sarcini de realizat în grup

- **Elevul 1:** adună informații despre familia lui Eugen.
- **Elevul 2:** adună informații despre cartierul și mediul în care a crescut Eugen.
- **Elevul 3:** adună informații despre relațiile lui Eugen cu ceilalți copii.
- **Elevul 4:** adună informații despre interacțiunile lui Eugen cu pictorul Corneliu Baba.

După ce v-ați documentat fiecare, răspundeți împreună, în scris, la întrebările:

- Ce elemente îl definesc pe Eugen?
- Ce nu aflăm despre el?
- Cum ar putea fi judecat greșit acest copil?

Cea mai dragă familie din lume.

Lecția 1 — „Există familia perfectă?”

Cartea	Cea mai dragă familie din lume
Clasa	III–IV
Temă	Familie
Durată totală	50 de minute

La finalul lecției elevii vor putea:

- Explica, în cuvinte proprii, ce a aflat Miruna despre „familia perfectă”.
- Realiza un desen al propriei familii, etichetând fiecare membru cu o trăsătură la superlativ.
- Scrie un scurt text (75–100 de cuvinte) despre ce face propria familie să fie „cea mai dragă din lume”.

Materiale necesare

- Cartea „Cea mai dragă familie din lume”
- Videoproiector sau tablă smart pentru proiectarea cărții (dacă nu sunt destule exemplare)
- Instrumente de scris și de desenat
- Coală de desen pentru fiecare elev
- Caiet sau foaie de scris

1. Activitate de deschidere • 10 min

Anunță titlul și obiectivele lecției.

Întreabă:

„Cum ai descrie familia perfectă?”

Spune-le să se gândească la componența familiei și la relațiile dintre membri.

Pune-i să lucreze în perechi: se gândesc câte doi și notează ideea agreată — doar idei cu liniuțe, nu propoziții întregi.

După circa 5 minute, invită perechile să răspundă.

După primele două răspunsuri, întreabă:

„A mai descris cineva la fel sau asemănător? Cine a descris diferit?”

Cere să răspundă întâi elevii care au descrieri diferite.

2. Lectura și explorarea textului • 15 min

Anunță elevii că vor citi povestirea „Cea mai dragă familie din lume”.

Citește titlul și numește autoarea și ilustratoarea, Georgiana Chițac.

Folosește lectura interactivă (vezi căsuța de mai jos): citești pe fragmente, proiectând paginile cărții pe tablă, ca elevii să urmărească textul.

Metoda: Lectura interactivă

Citești textul pe fragmente și te oprești la momente-cheie ca să pui întrebări.
Elevii prezic ce urmează, verifică pe parcurs și înțeleg mai bine povestea.

Fragmentul 1 — paginile 6–8

Înainte de a citi, spune-le:

„Ascultați prima parte și urmăriți: despre cine este vorba și cu ce problemă se confruntă.”

Citește paginile 6–8. Apoi întreabă:

- a) „Despre cine este vorba în povestire?”
- b) „Cu ce problemă se confruntă? Ce îi cauzează dificultăți?”

Discută scurt despre Miruna. Scoate în evidență că părinții ei s-au despărțit (au divorțat).

Întreabă:

„Credeți că Miruna va fugi de acasă? De ce (da/nu)?”

Ascultă câteva răspunsuri.

Fragmentul 2 — paginile 9–15

Citește paginile 9–15. Apoi întreabă:

- c) „De ce nu a fost perfectă familia din casa roșie?”
- d) „Ce fel de familie credeți că va mai întâlni Miruna?”

Ascultă câteva răspunsuri după fiecare întrebare.

Fragmentul 3 — paginile 16–21

Citește paginile 16–21. Apoi întreabă:

- e) „De ce nu a fost perfectă familia din casa albastră?”
- f) „Credeți că Miruna va găsi familia perfectă? De ce (da/nu)?”

Ascultă câteva răspunsuri după fiecare întrebare.

Fragmentul 3 — paginile 16–21

Citește paginile 16–21. Apoi întreabă:

e) „De ce nu a fost perfectă familia din casa albastră?”

f) „Credeți că Miruna va găsi familia perfectă? De ce (da/nu)?”

Ascultă câteva răspunsuri după fiecare întrebare.

Fragmentul 4 — paginile 22–31

Citește paginile 22–31. Apoi întreabă:

g) „Din cine se compunea familia din casa verde? Dar cea din casa indigo? De ce Mirunei nu i s-au părut perfecte aceste familii?”

Ascultă câteva răspunsuri.

Fragmentul 5 (final) — paginile 32–37

Înainte de a citi, spune-le:

„Ascultați povestirea până la capăt, ca să aflați ce a descoperit Miruna despre familia perfectă.”

Citește paginile 32–37. Apoi întreabă:

h) „Așadar, ce a aflat Miruna despre familia perfectă?”

3. Activitatea centrală • 15 min

Invită elevii să revină la gândurile despre „familia perfectă” de la începutul lecției.

Atrage atenția asupra titlului cărții. Întreabă:

„Ce înseamnă titlul? Care e diferența dintre «cea mai dragă familie» și «familia perfectă»?”

Concluzionează:

„Fiecăruia ne e cea mai dragă propria familie, chiar dacă ne mai și supărăm unii pe alții. Familiile sunt diferite — și e firesc. O familie e formată din oamenii care te iubesc și au grijă de tine: poate avea doi părinți, un singur părinte, bunici, frați sau un părinte vitreg — toate sunt familii adevărate. Membrii unei familii țin unii la alții și au încredere unii în alții.”

Cere fiecărui elev să deseneze familia lui — oamenii pe care îi simte ca familie — și să eticheteze persoanele desenate cu numele și cu ceva ce iubește la fiecare (poate fi o trăsătură la superlativ: „cel mai / cea mai...”).

Spune-le că trăsăturile pot fi fizice, dar preferabil morale (de ex. cel mai amuzant, cea mai blândă, cel mai curajos, cea mai harnică).

Oferă ca sprijin o listă de adjective pozitive, ordonate alfabetic.

4. Reflecție și încheiere • 10 min

Cere fiecărui elev să scrie un text scurt (75–100 de cuvinte) despre propria familie: de ce este „cea mai dragă familie din lume” pentru el.

Invită voluntari să citească ce au scris sau să-și arate desenul.

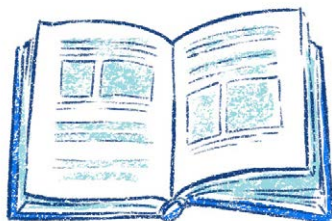
Întrebări dificile anticipate

„De ce divorțează părinții?”

Uneori, oamenii mari care au fost împreună nu mai reușesc să se înțeleagă sau să fie fericiți împreună. Se ceartă des sau nu mai pot colabora bine, așa că decid să locuiască separat, ca să fie mai liniștiți. Chiar dacă nu mai sunt împreună, ambii părinți își iubesc copilul în continuare.

„Cum poate Miruna să aibă «doi tați»?”

După ce părinții se despart, un părinte poate avea, mai târziu, un nou partener. Așa, un copil poate ajunge să aibă un tată și încă un adult care îi ține loc de tată (un tată vitreg). Pe Miruna o încurcă faptul că cei doi îi cer lucruri diferite — nu că ar avea „doi tați” deodată.

Cea mai dragă familie din lume.

Lecția 2 — „Familia mea”

Cartea	Cea mai dragă familie din lume
Clasa	III–IV
Temă	Familie
Durată totală	50 de minute

La finalul lecției elevii vor putea:

- Potrivi citatele din carte cu fiecare casă, completând fișa de lucru.
- Numi un lucru important pe care l-ar spune unui copil oaspete despre propria familie.
- Formula, în grup, un gând de consolare pentru o „problemă” de familie identificată de alți colegi.

Materiale necesare

- Cartea „Cea mai dragă familie din lume”
- Videoproiector sau tablă smart pentru proiectarea cărții (dacă nu sunt destule exemplare)
- Fișa de lucru 1 (vezi Anexa 1) — un exemplar pentru fiecare pereche
- Fișa de lucru 2 (vezi Anexa 2) — un exemplar pentru fiecare grupă
- Instrumente de scris

1. Activitate de deschidere • 10 min

Anunță titlul și obiectivele lecției.

Spune-le:

„Imaginați-vă că primiți vizita unor copii din altă localitate, poate chiar din altă țară, și veți găzdui un copil oaspete. Care e cel mai important lucru pe care ați vrea să-l știți despre familia voastră înainte s-o cunoască?”

Spune-le să se gândească, apoi să povestească unui coleg.

Cere voluntari care să împărtășească câteva gânduri.

2. Lectura și explorarea textului • 15 min

Citește cartea în fața clasei, proiectată pe tablă, sau urmărită de copii în propriile exemplare.

Împarte elevii în perechi.

Dă fiecărei perechi fișa de lucru (vezi Anexa 1) și explică sarcina.

Spune-le să se orienteze după indiciile din coloanele deja completate. Dacă nu se descurcă, pot reveni la carte.

Pentru verificare, citiți fiecare linie pe roluri:

- Miruna (alt elev la fiecare linie);
- povestitorul (alt elev la fiecare linie);
- persoana (sau persoanele) care vorbesc în fiecare casă.

3. Activitatea centrală • 15 min

Realizează activitatea „Schimb de probleme” (vezi căsuța de mai jos și Anexa 2).

Metoda: Schimb de probleme

Fiecare grup notează o problemă, apoi dă fișa altui grup, care răspunde cu un gând de consolare. Așa exersează empatia și ajutorul reciproc.

Grupează elevii câte 4.

Cere fiecărei grupe să completeze coloana 1 din Anexa 2 cu o problemă: Ce te deranjează/ supără câteodată la cei din familia ta?

Ajută grupele să dea fișa mai departe altei grupe.

Cere fiecărei grupe să răspundă la problemele primite, cu un gând de consolare în coloana 2.

Spune-le că se pot inspira din problemele și „răzgândirile” Mirunei.

4. Reflecție și încheiere • 10 min

Cere elevilor să reflecteze și să răspundă:

„Dacă Miruna ar fi venit la ușa familiei tale, cum ai fi încercat s-o convingi să rămână (sau să nu rămână) la voi?”

Moderează o scurtă discuție și concluzionează:

„Orice familie poate întâmpina dificultăți sau neînțelegeri. Tocmai pentru că membrii ei se iubesc și țin unii la alții, reușesc să le depășească. Iar atunci când o familie se schimbă — de pildă, când părinții se despart — ei își iubesc copiii la fel de mult.”

Întrebări dificile anticipate

„De ce unii copii nu au mamă și tată?”

Sunt situații diferite. Uneori, părinții pot muri sau pot fi foarte bolnavi. Alteori, nu pot avea grijă de copii din motive serioase. Nu este niciodată vina copilului. În astfel de cazuri, alți adulți — bunici, rude sau alți oameni — au grijă de copil.

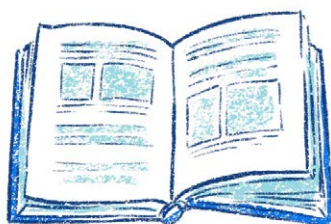
Anexa 1 — Fișă de lucru

Completați spațiile goale cu litera (A / B / C / D) a citatului potrivit dintre cele de mai jos. Orientați-vă după celelalte două coloane completate pe fiecare linie.

Culoarea casei	Ce spune Miruna că nu-i convine la familia sa?	Ce află despre familia din casa...	Cum se răzgândește Miruna?
roșie	„Întârzie tot timpul. În fiecare zi sunt ultima care ajunge la grădi’ și tot ultima care pleacă.”		„O mică întârziere nu-i mai pare acum așa de catastrofală.”
albastră		„Aici o să ai doi frați mai mari, pe care nu-i interesează păpușile. Așa cum i-am adoptat pe ei, te putem adopta și pe tine.” „(...) băieții o privesc de sus și-i strigă: – Aici, la noi în joc, pentru pitici nu-i loc!”	„Scâncetul frățiorului nu-i mai pare acum așa de supărător.”
verde	„Părinții mei au divorțat, totul s-a dat peste cap, iar eu m-am trezit dintr-odată cu doi tați... Unul zice într-un fel, celălalt în alt fel, și nu mai știu de cine să ascult!”	„Să știi că eu nu am niciun tată. Trebuie să ascult doar de mama.”	

indigo	„Păi, mă pune să mă mut în fiecare săptămână, când la mama, când la tata. Parcă aş fi o minge de ping-pong. Vreau să stau într-un singur loc!”		„Miruna gustă printre strâmbături, dar visează la friptura şi îngheţata mamei. Sau la cartofii prăjiţi şi clătitele tatălui. Dintr-odată, faptul că trebuie să meargă când la mama, când la tata nu i se mai pare aşa o problemă.”
--------	--	--	--

- A.** „Dintr-odată, două-trei reguli în plus nu o mai deranjează aşa de tare.”
- B.** „Nu-mi place fratele meu mai mic, care mă enervează rău de tot. Orăcăie ca un broscoi şi-mi strică toate păpuşile!”
- C.** „Ne dorim de mult un copil, adaugă domnul. – Bine-ai venit! Hai, e gata masa! Avem piure de spanac cu conopidă!”
- D.** „Când vin părinţii mei de la muncă din străinătate, noi ajungem la aeroport cu o oră înaintea avionului, ca să nu pierdem aterizarea. La şcoală, suntem mereu înaintea portarului, iar la doctor cu cel puţin juma’ de oră mai devreme, ca nu cumva să ratăm programarea!”

Anexa 2 — Fișă de lucru „Schimb de probleme”

Ce te deranjează/ supără câteodată la cei din familia ta?	Ce te-ar putea consola?

Cea mai dragă familie din lume.

Lecția 3 — „Pune-te în locul său”

Cartea	Cea mai dragă familie din lume
Clasa	III–IV
Temă	Familie
Durată totală	50 de minute

Notă

Această lecție merge cel mai bine ca o continuare a uneia dintre celelalte două lecții pe aceeași temă. Dacă e prima lecție pe temă, vei citi cartea în secțiunea „Lectura și explorarea textului”.

La finalul lecției elevii vor putea:

- Reda întâlnirea cu Miruna din perspectiva unuia dintre copiii întâlniți (oral sau scris).
- Recunoaște, ascultând textul altei grupe, din perspectiva cărui copil a fost scris.
- Explica, prin exemple, de ce e important să te pui în locul celuilalt.

Materiale necesare

- Cartea „Cea mai dragă familie din lume”
- Videoproiector sau tablă smart pentru proiectarea cărții (dacă nu sunt destule exemplare)
- Coli A3 sau un sfert de coală de flipchart pentru fiecare grupă
- Instrumente de scris și de desenat
- Fișa de lucru 1 (vezi Anexa) — un exemplar pentru fiecare grupă

1. Activitate de deschidere • 10 min

Anunță titlul și obiectivele lecției.

Realizează activitatea „Hârtia uriașă” (vezi căsuța de mai jos).

Metoda: Hârtia uriașă

Elevii scriu sau desenează în tăcere pe o coală mare, comună, apoi citesc ideile colegilor și le leagă cu linii. Așa „discută” în scris și descoperă mai multe perspective.

Grupează elevii câte patru. Dă fiecărei grupe o coală A3.

Scrie pe mijlocul hârtiei sarcina:

„Pune-te în locul unei persoane cu care ai avut o neînțelegere sau un dezacord (poate fi una reală sau una imaginată; fără să folosești numele colegilor). Cum se văd, din perspectiva acelei persoane, lucrurile pe care le-ai făcut tu?”

Spune-le să scrie sau să deseneze în liniște, fără să vorbească.

Apoi să citească ce au scris colegii și să traseze linii între ideile proprii și cele ale colegilor.

După 5–7 minute, la un semn, elevii se mută la altă grupă ca să vadă ce au scris colegii — în liniște, fără discuții.

Spune-le că veți reveni la „Hârtia uriașă” spre finalul lecției.

2. Lectura și explorarea textului • 20 min

Dacă elevii cunosc deja povestea, nu o reciti.

Dacă e prima lecție pe temă, citește cartea (proiectată pe tablă sau urmărită de copii în propriile exemplare).

Cere grupelor (aceleași ca la deschidere) să aleagă perspectiva unui copil întâlnit de Miruna — din casa roșie, albastră sau verde. (Poți decide tu ce grupă ia ce casă.)

Spune-le să recitească fragmentele relevante și să se pregătească să redea întâlnirea cu Miruna din perspectiva aceluia copil.

Reamintește-le că fiecare copil întâlnit de Miruna este iubit și fericit în familia lui. Redați poveștile cu demnitate, nu cu milă: nicio familie nu este „mai săracă” pentru că e diferită (are un singur părinte, e adoptiv sau are un copil care folosește scaunul cu roțile).

Oferă sprijin cu începuturile de propoziție din Fișa de lucru 1 (vezi Anexa). Spune-le că le pot schimba sau pot adăuga elemente noi, atâta timp cât redau perspectiva copilului întâlnit de Miruna.

3. Activitatea centrală • 10 min

Cere fiecărei grupe să aleagă un mesager care citește textul, fără să spună din perspectiva cărui copil l-au scris.

Ceilalți ascultă și ghicesc cine „vorbește” în text.

Oferă feedback despre cât de bine au reușit să se pună în locul celuilalt.

4. Reflecție și încheiere • 10 min

Cere elevilor să revină la „Hârtia uriașă” a grupei și să discute ce au scris sau desenat și cum și-au legat ideile.

Cere-le să reflecteze la întrebarea:

„De ce este important să mă pot pune în locul celui alt?”

Moderează o scurtă discuție și concluzionează:

„Să te pui în locul altuia înseamnă să-ți imaginezi cum se simte sau ce gândește el. Te ajută să eviți certuri, să iei decizii mai bune și să fii un prieten mai bun. E ca o superputere: poți vedea lumea nu doar prin ochii tăi, ci și prin ochii altora.”

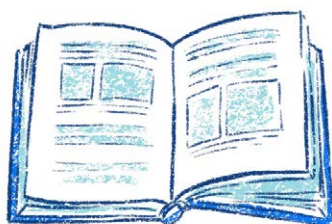
Întrebări dificile anticipate

„De ce pleacă unii părinți în altă țară și își lasă copiii cu bunicii?”

Unii părinți pleacă să muncească în altă țară ca să câștige mai mulți bani pentru familie — pentru mâncare, haine, școală sau o casă mai bună. De multe ori e o alegere grea și le e dor de copii, dar cred că așa îi pot ajuta pe termen lung.

„De ce unii copii sunt adoptați?”

Unii copii nu pot fi crescuți de părinții lor biologici. Atunci, alte familii îi primesc și îi cresc cu dragoste — asta se numește adopție. Copiii adoptați sunt iubiți și îngrijiți la fel ca orice alt copil. Indiferent de situație, copiii nu sunt de vină, iar toți merită să fie iubiți și îngrijiți.

Anexă — Fișa de lucru 1

Începuturi de propoziție pentru textul scris din perspectiva copilului întâlnit de Miruna. Elevii le pot completa, schimba sau adăuga idei noi.

Casa _____

Într-o zi, a apărut la ușa casei _____

Părea _____

—

S-a prezentat și ne-a spus că o cheamă _____

Ne-a povestit că _____

—

Eu / mama / tata / bunicii i-am spus _____

Dar apoi Miruna _____

—

După ce a plecat, m-am gândit că _____

Puțin curaj.

Lecția 1 — „Inspirație pentru curaj”

Cartea	Puțin curaj
Clasa	III–IV
Temă	Etnie, statut social
Durată totală	50 de minute

La finalul lecției elevii vor putea:

- Identifica în poveste un moment surprinzător, un obstacol depășit de Ali, o reușită și o lecție de viață.
- Formula, în grup, întrebări pe care le-ar adresa actriței Alina Șerban.
- Exprima în scris ce emoție le-a trezit cartea și ce înțeleg acum prin curaj.

Materiale necesare

- Cartea „Puțin curaj”
- Videoproiector cu acces la internet sau tablă smart
- Fișa de lucru 1 (vezi Anexa) — un exemplar pentru fiecare pereche
- (Opțional) Fișa de lucru 2 cu exemple de întrebări (vezi Anexa 2)

1. Activitate de deschidere • 10 min

Anunță titlul și obiectivele lecției.

Pune-i să lucreze în perechi: fiecare îi povestește unui coleg o întâmplare din viața lui când a avut nevoie de curaj.

Atenționează-i să asculte atent ce relatează colegul.

Cere voluntari care să povestească întâmplarea auzită de la coleg. Ascultă 3-4 relatări.

Concluzionează:

„Curajul se manifestă diferit la fiecare, în diferite acțiuni, dar înseamnă întotdeauna înfrângerea unei temeri.”

2. Lectura și explorarea textului • 15 min

Anunță elevii că vor citi cartea „Puțin curaj” în perechi.

Spune-le că această carte a fost inspirată de o persoană reală: actrița și regizoarea de etnie romă Alina Șerban.

Proiectează câteva secvențe din interviul cu Alina Șerban (de ex. primele 3 minute, realizat de Euronews).

Citește biografia Alinei Șerban de la finalul cărții. Punctează informațiile reținute de copii. Punctează deopotrivă reușitele și talentul Alinei (studiile la Londra și New York, premiile, faptul că e prima regizoare romă din România) — nu doar greutățile.

Trece la citirea cărții, proiectată pe tablă. Citește tu sau cere unor elevi care citesc fluent și expresiv.

Dă elevilor sarcina de a urmări, în timp ce citesc, ca să identifice (vezi Fișa de lucru 1):

- un moment surprinzător;
- un obstacol depășit de Ali, care a cerut curaj;
- o reușită;
- o lecție de viață.

Subliniază că răspunsurile pot fi diferite.

După prima citire, elevii completează fișa în perechi.

Realizează a doua citire; elevii pot să-și revizuiască sau completeze notițele.

Moderează o discuție în care elevii împărtășesc ce au notat.

Numește nedreptatea: oprește-te asupra momentelor de excludere (copiii care râd de hainele ei, băiatul care o arată cu degetul) și ajută elevii să le recunoască drept nedreptate, nu doar drept „obstacole” depășite prin curaj.

„A fost corect ce i s-a întâmplat? De ce sunt uneori oamenii tratați nedrept din cauza etniei? Ce ai putea face dacă vezi pe cineva tratat așa?”

3. Activitatea centrală • 20 min

Cere elevilor să-și imagineze că Alina Șerban vine în vizită la școală și pot să-i adreseze întrebări.

Pune-i să lucreze în grupuri de câte patru, timp de 5 minute, ca să pregătească întrebări pentru actriță.

Încurajează întrebări imaginative, care ies din informațiile aflate din carte.

Ca ajutor, le poți oferi exemple de întrebări (vezi Anexa 2).

Cere fiecărei grupe să desemneze o „Alina” și un „reporter” (care va pune întrebările).

Metoda: Jocul de rol — interviu

Un elev răspunde ca Alina Șerban, altul o interviează ca reporter. Așa exersează empatia și folosirea informațiilor din text.

Cum se desfășoară:

1. Cheamă în față o „Alina” și un „reporter” din grupe diferite (pot fi fete sau băieți).
2. „Reporterul” pune doar întrebările notate de grupa lui.
3. „Alina” folosește informațiile din carte, dar are voie să-și folosească și imaginația.
4. După câte două întrebări, schimbă rolurile: cheamă altă „Alina” și alt „reporter”.

4. Reflecție și încheiere • 5 min

Cere fiecărui elev să scrie individual răspunsul la:

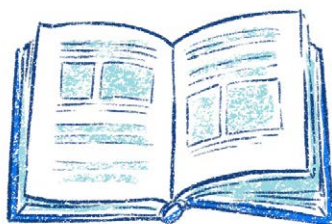
„Ce emoție mi-a trezit cartea «Puțin curaj?»”

„Ce înțeleg acum prin curaj?”

Întrebări dificile anticipate

„Sunt copii în România și azi care trebuie să adune și să vândă sticle goale ca să aibă ce mânca?”

Da, din păcate, mai sunt copii care trăiesc în familii foarte sărace și uneori trebuie să ajute cum pot, inclusiv adunând sticle sau alte lucruri de reciclat. Nu este ceva ce ar trebui să facă copiii, dar se întâmplă acolo unde familiile nu au destule resurse. Fiecare copil merită să fie în siguranță, să învețe și să se joace — nu să muncească pentru a supraviețui. Sărăcia este o circumstanță legată de resurse, nu o trăsătură a etniei: nu toți romii sunt săraci și nu toți cei săraci sunt romi.

Anexa 1 — Fișa de lucru 1

Desprindeți din text și notați:

Un moment surprinzător	
Un obstacol / o dificultate depășită de Ali, care a necesitat curaj	
O reușită / un succes	
O lecție de viață	

Anexa 2 — Fișa de lucru 2: Exemple de întrebări

a) „Am citit în povestea despre tine / am observat în imaginile din carte că...”

- în locul unde v-ați mutat, în casa din chirpici, oamenii erau îmbrăcați diferit de tine și mama ta. Cum te-ai acomodat în comunitatea nouă?
- când erai mică, mergeai cu mama să adunați sticle goale prin parc. Cât de des? Cum te simțeai atunci?
- în bănci sunt desenați monstruleți, nu copii. Cum te-ai simțit la școală? Ce relație ai avut cu colegii și cu profesorii?
- te-ai împrietenit cu Mona. Ce alți prieteni ai avut la școală?
- ți-ai dorit să devii actriță. Cum te-ai hotărât? Te-a influențat cineva?
- te vedeai pe scenă, jucând un rol cu o sabie. În ce roluri ai jucat?

b) „Curajul pare să fie un lucru important pentru tine.”

- Când ai avut nevoie de cel mai mult curaj?
- De ce te temeai cel mai mult în copilărie?

c) „Pana cocoșului pare să simbolizeze curajul și perseverența.”

- De ce tocmai pana de cocoș? Ce semnificație are cocoșul pentru tine? Are vreo legătură cu domnul Marian Cocoș din biografia ta?

Puțin curaj.

Lecția 2 — „O poveste de viață: Alina Șerban”

Cartea	Puțin curaj
Clasa	III–IV
Temă	Etnie, statut social
Durată totală	50 de minute

La finalul lecției elevii vor putea:

- Anticipa, la fiecare oprire, ce se va întâmpla și completa tabelul predicțiilor.
- Identifica pe copertă și în ilustrații ce ne arată cartea despre viața și comunitatea Alinei: limba romani din text, familia și comunitatea, portul, dar și viața ei de artistă.
- Realiza, în grup, o axă a timpului cu momentele importante din viața Alinei Șerban.

Materiale necesare

- Cartea „Puțin curaj”
- Fișa de lucru 1 – Tabelul predicțiilor (vezi Anexa)
- Coală A4 pentru axa timpului „Viața Alinei Șerban”
- Instrumente de scris și de desenat

1. Activitate de deschidere • 10 min

Anunță titlul și obiectivele lecției.

Arată elevilor coperta cărții.

Scrie pe tablă cuvintele:

a ațipi, a strânge, cocoș, scenă, misterioasă

Spune-le că aceste cuvinte apar în carte și că, înainte de a citi, vor inventa ei o poveste cu ele.

Grupează elevii câte 3-4 și cere-le să scrie acțiunea unei povestiri care include cele cinci cuvinte. (Forma cuvintelor se poate schimba: ațipise, am strâns, cocoșul, scena, misterios.)

După 5 minute, cere câtorva grupe să citească. Ascultă 2-3 texte; clasa verifică dacă apar toate cuvintele și dacă povestirea are sens.

2. Lectura și explorarea textului • 20 min

Folosește lectura predictivă (vezi căsuța de mai jos).

Metoda: Lectura predictivă

Citești textul cu opriri planificate. La fiecare oprire, elevii prezic ce urmează și spun pe ce se bazează. Apoi, după ce citesc mai departe, verifică dacă au ghicit.

Proiectează textul, ca elevii să nu treacă de locul unde trebuie să se oprească.

La fiecare oprire, elevii completează pe scurt tabelul predicțiilor (vezi Anexa).

Oprirea 1 — pag. 4

„...niște foșnete venind dintr-un tufiș”

Elevii completează primele două coloane, pe linia „Oprire 1”.

Cere câteva predicții și întreabă: „Ce te face să crezi asta?”.

Oprirea 2 — pag. 8

„...Ai încredere în mine, a rostit cocoșul”

Elevii completează ultima coloană de la „Oprire 1”, apoi primele două de la „Oprire 2”.

Întreabă ce s-a întâmplat; cere-le să compare predicțiile cu povestea înainte de a anticipa mai departe.

Oprirea 3 — pag. 17

„...dar fata dispăruse”

Elevii completează ultima coloană de la „Oprire 2”, apoi primele două de la „Oprire 3”.

Întreabă ce s-a întâmplat; cere-le să compare predicțiile cu povestea.

Oprirea 4 — pag. 22

„...Ai nevoie doar de puțin curaj.”

Elevii completează ultima coloană de la „Oprire 3”, apoi primele două de la „Oprire 4”.

Întreabă ce s-a întâmplat; cere-le să compare predicțiile cu povestea.

Final

Elevii completează ultima coloană de la „Oprire 4”.

Întreabă ce s-a întâmplat; comparați predicțiile cu întreaga poveste.

3. Activitatea centrală • 15 min

Verifică înțelegerea recitind povestea și privind imaginile.

Insistă nu doar pe copertă și pe paginile 12–14 (portul), ci și pe limba romani de pe fiecare pagină, pe familie și comunitate și pe viața de artistă a Alinei. Amintește că nu există un singur „fel de a arăta” rom — Ali e luată în râs tocmai pentru blugii ei (pag. 15).

Citește biografia Alinei Șerban de la finalul cărții.

Notă: Alina nu e o excepție, la fel ca posibili colegi romi din clasă. În axa timpului include și reușitele ei: studiile la Londra și New York, premiile, faptul că e prima regizoare romă din România și distincția primită.

Cere elevilor (în aceleași grupe de patru) să realizeze o axă a timpului cu momentele importante din viața Alinei Șerban.

Spune-le să deseneze și elemente care redau viața Alinei și apartenența ei, inclusiv reușitele ei ca artistă, nu doar portul.

Cere-le să ordoneze cronologic evenimentele din carte (povestire și biografie).

Afișează lucrările pe perete; dacă timpul permite, faceți turul galeriei (altfel, în lecția următoare).

Criterii de apreciere: ordonarea cronologică corectă și bogăția și acuratețea elementelor care arată viața Alinei (inclusiv reușitele ei ca artistă).

4. Reflecție și încheiere • 5 min

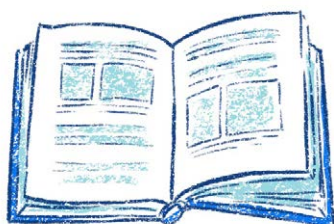
Condu o discuție:

„Ce momente importante ar include axa vieții mele? Dacă s-ar scrie o carte despre viața mea, care ar fi momentele cele mai semnificative?”

Întrebări dificile anticipate

„Ce este meritul cultural în grad de cavalier? Cine îl primește?”

Este o distincție importantă. O primesc oamenii care fac lucruri foarte valoroase pentru cultură — scriu cărți, fac filme, creează muzică — și care ajută cultura să fie cunoscută și apreciată, după ce au muncit mult timp și au obținut rezultate importante.

Anexa — Fișa de lucru 1: Tabelul predicțiilor

Oprire	Ce crezi că se va întâmpla?	Ce te face să crezi asta?	Ce s-a întâmplat?
1			
2			
3			
4			

Puțin curaj.

Lecția 3 — „Oameni care au reușit: drumuri diferite, valori comune”

Cartea	Puțin curaj
Clasa	IV
Temă	Etnie, statut social
Durată totală	50 de minute

La finalul lecției elevii vor putea:

- Colabora în grup, fiecare cu un rol, pentru a analiza povestea Alinei.
- Extrage din text și din ilustrații informații despre personaj, loc, timp și dificultăți.
- Reda povestea din perspectiva altui personaj (mama, Mona sau băiatul de la pagina 14).

Materiale necesare

- Cartea „Puțin curaj” — un exemplar pentru fiecare elev
- Fișa cu rolurile (vezi Anexa) — un exemplar pentru fiecare grupă

1. Activitate de deschidere • 10 min

Anunță titlul și obiectivele lecției.

Spune-le:

„Amintiți-vă de o ocazie când ați reușit să faceți ceva dificil datorită efortului depus. Amintiți-vă cum v-ați simțit când ați reușit. Povestiți unui coleg.”

Moderează o discuție, încurajând o diversitate de reușite.

Concluzionează:

„Reușita nu vine ușor — cere efort, perseverență și să nu te dai bătut.”

„Uneori, oamenii întâmpină și piedici nedrepte — de pildă, când sunt tratați diferit din cauza etniei. Asta nu e vina lor — e o nedreptate.”

2. Lectura și explorarea textului • 5 min

Anunță elevii că vor citi cartea folosind „Cercul literar cu roluri” (vezi căsuța de mai jos).

Metoda: Cercul literar cu roluri

Fiecare elev din grup primește un rol diferit de cititor-analist și privește textul dintr-un anumit unghi (vezi Anexa Roluri pentru Cercul Literar). Apoi împărtășesc ce au descoperit, ca să înțeleagă povestea mai adânc.

Împarte elevii în grupuri de câte patru. (Dacă sunt mai puțin de 4, un elev ia două roluri; dacă sunt 5, un rol se repetă.)

Stabilește cine sunt elevii 1, 2, 3 și 4. Rolul 4 revine celui mai avansat elev din grupă.

Împarte cărțile și fișa cu rolurile (vezi Anexa).

Explică: activitatea începe cu citirea cu voce șoptită a textului, împreună, apoi continuă cu rolurile 1, 2, 3 și 4, în această ordine.

3. Activitatea centrală • 30 min

Lasă elevii să desfășoare cercul literar cu roluri.

Monitorizează activitatea și timpul; atenționează elevii când e momentul să treacă la alt rol.

Sprijină grupele dacă e nevoie.

4. Reflecție și încheiere • 5 min

Cere elevilor să răspundă în scris, pe scurt:

„Ce am învățat din povestea Alinei?”

Notă

Răspunsurile elevilor pot fi un bun punct de pornire pentru o lecție viitoare despre perseverență și depășirea situațiilor dificile.

Întrebări dificile anticipate

„Este adevărat că părinții care își pun copiii să muncească nu îi iubesc?”

Nu neapărat — depinde mult despre ce fel de „muncă” vorbim. Uneori, părinții îi roagă pe copii să ajute în casă (să strângă jucăriile, să spele vasele, să ducă gunoiul). Asta e normal și îi ajută să devină mai responsabili. Alteori însă, copiii trebuie să muncească mult sau greu, în loc să meargă la școală sau să se joace, iar asta nu e corect. De obicei, astfel de situații apar pentru că familia se confruntă cu lipsuri, nu pentru că părinții nu îi iubesc copiii.

Anexă — Roluri pentru Cercul literar

Rolul	Ce face?
1. Analist al personajului principal	Citește toată cartea, privește atent ilustrațiile și adună informații despre Alina. Răspunde la întrebările: • Cine este Alina? Cum arată? • Ce relații are? Cum o văd alții? • Ce face? Cum se simte în diferite momente? • Ce își dorește? Ce visează? • De unde știm că a reușit în viață?
2. Analist al locului și timpului	Citește toată cartea, privește atent ilustrațiile și adună informații despre locul și timpul acțiunilor. Răspunde la întrebările: • Unde se întâmplă ceea ce se povestește? • Când se întâmplă, raportat la viața Alinei? • Când se întâmplă, raportat la anotimp? • Când se întâmplă, raportat la perioada zilei?
3. Analist al dificultăților	Citește toată cartea, privește atent ilustrațiile și adună informații despre dificultățile pe care Alina le înfruntă. Răspunde la întrebările: • Ce lucruri dificile are de făcut Alina? • Ce efort depune ca să le depășească? • Care dintre dificultăți vin din nedreptate? Ce ar putea face un coleg care observă aceste dificultăți? • Ce te-ar putea învăța Alina despre cum să depășești dificultățile în viață?
4. Schimbător de perspectivă	Citește toată cartea, privește ilustrațiile și gândește-te la perspectiva diferitelor personaje (cum văd ele situația, ce gândesc și ce simt). Decide tu ce ai răspunde, apoi moderează o discuție în grupă pornind de la întrebările: • Cum s-ar schimba povestea dacă ar fi spusă din perspectiva mamei Alinei? • Dar din perspectiva Monei? • Dar din perspectiva băiatului de la pagina 14, care o arată cu degetul? Spune și tu ce crezi doar după ce au răspuns colegii.

Unde e Sara?

Lecția 1 — „Filip și Sara”

Cartea	Unde e Sara?
Clasa	III–IV
Temă	Neurodiversitate și incluziune
Durată totală	50 de minute

La finalul lecției elevii vor putea:

- Analiza perspectiva unui personaj urmărind un set de repere (ce face, ce simte, cum se schimbă).
- Asocia ceea ce au descoperit în text cu experiențe din propria viață.
- Colabora respectuos cu colegi diferiți de ei.

Materiale necesare

- Cartea „Unde e Sara?” — un exemplar pentru fiecare pereche (sau un singur exemplar, citit clar și rar de profesor).
- Fișa de lucru „Analiza personajului – Filip” (vezi Anexa) pentru fiecare elev.
- Instrument de scris și de desenat pentru fiecare elev.
- Coală de desen / hârtie A4.

1. Activitate de deschidere • 10 min

Anunță titlul și obiectivele lecției. Spune-le că vor citi cartea „Unde e Sara?”.

Cere-le să se gândească la relațiile pe care le au cu frații, surorile sau verii lor și să se pregătească să răspundă la două întrebări:

„a) Ce apreciați în aceste relații?”

„b) Ce poate fi greu pentru voi în aceste relații?”

Dă-le un exemplu din propria experiență, ca să arăți cum se evită răspunsurile generale.

Lasă 2 minute de gândire, apoi aplică metoda „Amestecă-te și discută” (vezi căsuța de mai jos).

Metoda: Amestecă-te și discută

Elevii discută pe rând cu colegi diferiți, în mișcare. Fiecare are timp egal de vorbire.

1. Elevii se ridică și se mișcă liber prin clasă.
2. La semnalul tău, se opresc lângă colegul cel mai apropiat și discută răspunsul la întrebarea (a) — câte un minut fiecare.
3. La următorul semnal, își părăsesc perechea și se mișcă din nou.
4. La al treilea semnal, se opresc lângă alt coleg și discută întrebarea (b).

Reamintește-le să se încadreze în câte un minut, ca fiecare din pereche să aibă timp să vorbească. Apoi cere-le să se așeze la locuri.

2. Lectura și explorarea textului • 15 min

Anunță că vor citi povestirea „Unde e Sara?”. Subliniază că totul este văzut din perspectiva unui băiat, Filip: aflăm doar ce vede și simte el.

Verifică înțelegerea cuvântului „exasperat”. Cere-le elevilor să spună ce înseamnă, apoi concluzionează:

„exasperat = enervat deosebit de tare.”

Împarte fișa de lucru nr. 1. Spune-le că întrebările 1–4 se referă la Filip și că trebuie să urmărească atent povestirea.

Citește povestea. Dacă sunt destule exemplare, elevii citesc în perechi. Dacă ai un singur exemplar, citește tu rar și clar, ținând cartea spre copii ca să vadă ilustrațiile.

Cere-le să noteze răspunsurile prin cuvinte-cheie, lucrând în perechi și sprijinindu-se reciproc.

Recitește cartea, ca elevii să-și completeze răspunsurile.

Invită perechile să prezinte răspunsurile, insistând pe întrebările 4 și 5. Concluzionează:

„Filip nu se schimbă cu totul — îi trece exasperarea și își vede sora din altă perspectivă. Povestea e despre cât de greu poate fi să ne înțelegem emoțiile și despre cum învățăm să trăim în armonie cu oameni care văd și comunică altfel decât noi.”

3. Activitatea centrală • 15 min

Cere-le elevilor să se gândească la o persoană dragă cu care nu reușesc întotdeauna să se înțeleagă bine.

Spune-le că, la fel ca Filip, vor scrie și desena pe o coală împărțită în două:

„Ce mă enervează la ... / Ce îmi place la ...”

Încurajează-i să se gândească la cât mai multe situații concrete și să pună în balanță cele două aspecte.

Subliniază că, de multe ori, ceea ce ni se pare greu ține de situație (zgomot, grabă, o neînțelegere), nu de persoană — iar unele situații se pot schimba ca să fie mai ușor pentru amândoi.

Organizează grupuri de câte patru. Fiecare elev își prezintă desenul, iar ceilalți ascultă atent.

4. Reflecție și încheiere • 10 min

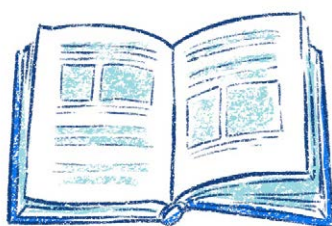
Cere-le să completeze în scris propoziția:

„Un lucru pe care voi încerca să-l fac mai bine atunci când interacționez cu (persoana de mai sus) este ...”

Întrebări dificile anticipate

„Este nedrept să ai mai multe de făcut pentru că ai un frate sau o soră cu dizabilitate.”

Da, uneori poate fi nedrept și greu. Când ai un frate sau o soră cu dizabilitate, se întâmplă ca părinții să aibă mai multă grijă de el sau de ea, iar tu să primești mai multe responsabilități. Este normal să simți că nu e corect. Dar asta nu înseamnă că părinții iubesc pe cineva mai puțin. Ei încearcă să ajute mai mult pe cel care are nevoie mai mare — nu pentru că îl preferă, ci pentru că are nevoie de mai mult sprijin.

Anexă — Fișa de lucru: Analiza personajului FILIP

Urmărește-l pe Filip de-a lungul poveștii și completează, prin cuvinte-cheie, răspunsurile de mai jos.

1. Ce face Filip?

2. Ce gândește și ce simte?

3. Ce gândesc alții despre el? (Observă și imaginile.)

4. Cum se schimbă?

5. Despre ce este vorba în această povestire?

Unde e Sara?

Lecția 2 — „Recunoaștem emoții”

Cartea	Unde e Sara?
Clasa	III–IV
Temă	Neurodiversitate și incluziune
Durată totală	50 de minute

La finalul lecției elevii vor putea:

- Identifica emoțiile personajelor și ce anume le declanșează.
- Privi aceeași situație din mai multe perspective.

Materiale necesare

- Cartea „Unde e Sara?” — un exemplar pentru fiecare pereche (sau unul singur, citit de profesor).
- Fișa de lucru „Inventarul emoțiilor lui Filip” (vezi Anexa) pentru fiecare pereche.
- Unelte de scris pentru fiecare elev.

1. Activitate de deschidere • 10 min

Anunță titlul și obiectivele lecției.

Scrie pe tablă trei cuvinte: furie, tristețe, bucurie. Apoi întreabă:

„Când ați simțit ultima dată una dintre aceste emoții și în ce situație?”

Lasă-le timp să se gândească și să noteze, apoi cere câteva răspunsuri orale.

Moderează o discuție cu toată clasa, încurajând exemple diverse. Nu insista ca un elev să răspundă dacă nu dorește.

2. Lectura și explorarea textului • 15 min

Verifică înțelegerea cuvântului „exasperat”, atrăgându-le atenția că îl vor întâlni în carte. Cere-le să spună ce înseamnă, apoi concluzionează:

„exasperat = tare furios, foarte enervat.”

Anunță că vor citi „Unde e Sara?” și că vor regăsi în carte toate emoțiile discutate: furie, tristețe, bucurie. Îndeamnă-i să urmărească atent unde apar.

Citește povestea o dată, fără opriri. La final întreabă:

„Ce ați simțit ascultând povestea? Ce emoție v-a stârnit?”

Moderează o scurtă discuție pe baza răspunsurilor.

3. Activitatea centrală • 15 min

Citește povestea a doua oară. De data aceasta, perechile completează fișa „Inventarul emoțiilor lui Filip” (vezi Anexa).

Verifică frontal rezolvarea. Elevii care nu au surprins toate cuvintele își completează tabelul pe baza colegilor.

Concluzionează:

„Deși Filip trece prin emoții puternice de-a lungul zilei, sentimentele lui față de Sara sunt iubirea și grija. Uneori, când nu înțelegem comportamentul cuiva, ne supărăm mai ușor — dar putem învăța să înțelegem mai bine.”

Joacă împreună „Mima” cu cuvintele și expresiile identificate în tabel (vezi căsuța de mai jos).

Metoda: Mima

Un elev mimează în tăcere un cuvânt sau o expresie din tabel (o emoție sau o reacție), iar ceilalți ghicesc. Cine ghicește mimează următorul. Nu sunt permise sunete sau cuvinte.

4. Reflecție și încheiere • 10 min

Invită-i să reflecteze la întrebările:

„Cu ce culori, arome sau temperatură ați asocia povestea „Unde e Sara?”?”

„Ce ați învățat de la Filip despre gestionarea emoțiilor?”

„Cum putem proceda ca să ne cunoaștem mai bine emoțiile proprii?”

Întrebări dificile anticipate

„Care este diferența dintre emoție și sentiment?”

Emoția apare repede, ca o reacție. Este scurtă și intensă — de exemplu, te sperii când auzi un zgomot puternic sau te bucuri când primești o veste bună. Sentimentul durează mai mult și este mai liniștit; apare după ce te gândești la emoție. De exemplu, după ce te-ai bucurat, poți simți dragoste, recunoștință sau încredere.

Anexă — Inventarul emoțiilor lui Filip

Pentru fiecare emoție, notați cuvintele, expresiile sau imaginile din carte care o exprimă și ce anume o declanșează.

Emoția	Ce cuvinte / expresii / imagini exprimă emoția?	Ce declanșează emoția?
Furie		
Tristețe		
Bucurie		

Unde e Sara?

Lecția 3 — „Cum m-aș comporta cu Sara?”

Cartea	Unde e Sara?
Clasa	III–IV
Temă	Neurodiversitate și incluziune
Durată totală	50 de minute

La finalul lecției elevii vor putea:

- Descrie trei moduri prin care pot relaționa pozitiv cu colegi care gândesc și comunică în feluri diferite (neurotipici și neurodivergenți).
- Lucra împreună cu colegii pentru a rezolva o sarcină comună.

Materiale necesare

- Cartea „Unde e Sara?” — un exemplar pentru fiecare elev sau în format digital + videoproiector.
- Fișa de lucru (vezi Anexa).
- Coală de flipchart și marker pentru regulile clasei.

1. Activitate de deschidere • 10 min

Anunță titlul și obiectivele lecției. Apoi întreabă:

„Fiecare dintre noi face unele lucruri în felul său. Ați observat colegi care se joacă, vorbesc sau reacționează altfel decât voi? Ce ați observat?”

Reamintește-le că, atunci când răspund, nu spun nume și evită etichetele.

Ascultă câteva răspunsuri, apoi concluzionează:

„Oamenii, inclusiv copiii, sunt diferiți — și asta e normal. Unii au creiere care înțeleg și simt lumea în alt fel: poate observă detalii pe care alții nu le văd, poate au idei neașteptate, poate au nevoie de mai mult timp sau de liniște, poate comunică altfel. Fiecare fel de a fi are punctele lui forte. Cuvântul pentru asta este neurodiversitate, adică diversitatea felului în care funcționează creierul nostru.”

2. Lectura și explorarea textului • 15 min

Anunță că vor citi „Unde e Sara?”, o carte în care întâlnim un copil neurodivers.

Scrie pe tablă (sau proiectează) întrebările pe care elevii le urmăresc în timpul lecturii, atenți și la expresiile de pe fețele personajelor:

„Ce face Sara diferit? De ce îi este uneori greu lui Filip? Dar mamei? Cum credeți că se simte Sara?”

Citește povestea cu voce clară.

Moderează la final o discuție. Invită elevii să recitească fragmente sau să arate ilustrații care le susțin răspunsurile.

3. Activitatea centrală • 15 min

Împarte clasa în grupuri de 3–4 elevi. Fiecare grup primește o situație din fișă (vezi Anexa).

Oferă câteva exemple de acțiuni potrivite, ca model:

„Îi vorbesc calm. / Îl aștept cu răbdare, îi dau timp. / Îl invit fără să insist. / Cer ajutorul unui adult.”

Cere fiecărui grup să noteze, după discuție, cel puțin două exemple de „Așa da!” și două de „Așa nu!”.

Invită grupele să prezinte, apoi sintetizează pe o coală de flipchart regulile comune:

„Cum ne comportăm cu toți colegii? Cum ne-am comporta cu Sara dacă ar fi colega noastră?”

- Vorbim calm.
- Avem răbdare.
- Nu râdem de nimeni.
- Ne ajutăm colegii.
- Cerem ajutor dacă e greu.
- Schimbăm ce putem ca să fie mai ușor pentru toți: facem liniște, dăm timp, explicăm altfel.

Expune coala de flipchart pe peretele clasei.

4. Reflecție și încheiere • 10 min

Cere-le elevilor să completeze individual, în caiet, enunțurile de mai jos, ca să-și personalizeze regulile:

„Vorbesc calm atunci când ...”

„Am răbdare cu ... atunci când ...”

„Îl / o ajut pe ... atunci când ...”

„Cer ajutor atunci când ...”

„Îl / o invit la joacă pe ...”

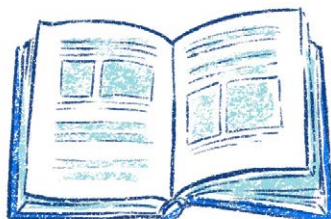
Întrebări dificile anticipate

„De ce sunt copii care gândesc diferit?”

Pentru că fiecare copil este unic. Creierul nu funcționează exact la fel la toți oamenii: unii învață mai repede din imagini, alții din povești ascultate, unii sunt mai buni la matematică, alții la sport. În plus, fiecare copil crește în alt mediu, cu alte experiențe — toate îi influențează felul de a gândi. Unii copii gândesc mai diferit decât majoritatea, având alte moduri de a înțelege sau de a comunica. Asta nu înseamnă că au ceva „greșit”, ci doar că sunt diferiți.

„De ce nu merg la altă școală copiii care sunt răi, care nu știu să se comporte? Ei deranjează foarte mult lecția.”

Mai întâi, e important de știut: a gândi sau a comunica diferit (neurodiversitatea) nu are legătură cu a te purta urât — sunt lucruri complet diferite, iar un copil neurodivergent nu este un copil „rău”. Uneori, unii copii au comportamente care îi deranjează pe ceilalți. Dar copiii nu sunt „răi”. Când un copil se poartă așa, există un motiv: poate îi este greu să înțeleagă lecția și se frustrează, poate are probleme acasă, poate nu știe încă să-și controleze emoțiile sau vrea atenție. Școala nu este doar pentru copiii care se comportă perfect — este pentru toți copiii, inclusiv pentru cei care încă învață cum să se poarte.

Anexă — Fișa de lucru

Fiecare grup primește una dintre situațiile de mai jos:

- Situația 1: Un copil nu răspunde când îl chemi la joacă.
- Situația 2: Un copil se enervează repede.
- Situația 3: Un copil preferă să stea singur.
- Situația 4: Un copil nu respectă regulile jocului.

Discutați în grup:

- Ce ar putea simți acel copil?
- Ce puteți face voi ca să fie mai bine? (Așa da!)
- Ce ar trebui să evitați să faceți? (Așa nu!)

Așa da!	Așa nu!

Bibliografie

Lucrările citate în ghid, în ordine alfabetică

Referințe științifice

Adams, M., Bell, L. A., Goodman, P., & Joshi, K. Y. (Eds.). (2016). *Teaching for Diversity and Social Justice* (3rd ed.). New York: Routledge.

Allport, G. W. (1954). *The Nature of Prejudice*. Reading, MA: Addison-Wesley.

Bigler, R. S., & Liben, L. S. (2007). Developmental Intergroup Theory: Explaining and reducing children's social stereotyping and prejudice. *Current Directions in Psychological Science*, 16(3), 162–166.

Bishop, R. S. (1990). Mirrors, windows, and sliding glass doors. *Perspectives: Choosing and Using Books for the Classroom*, 6(3), ix–xi.

Bolger, K. E., Patterson, C. J., Thompson, W. W., & Kupersmidt, J. B. (1995). Psychosocial adjustment among children experiencing persistent and intermittent family economic hardship. *Child Development*, 66(4), 1107–1129.

Cameron, L., & Rutland, A. (2006). Extended contact through story reading in school: Reducing children's prejudice toward the disabled. *Journal of Social Issues*, 62(3), 469–488.

Derman-Sparks, L., & ABC Task Force. (1989). *Anti-Bias Curriculum: Tools for Empowering Young Children*. Washington, DC: National Association for the Education of Young Children (NAEYC).

Derman-Sparks, L., & Edwards, J. O. (2010). *Anti-Bias Education for Young Children and Ourselves*. Washington, DC: National Association for the Education of Young Children (NAEYC).

Faber, A., & Mazlish, E. (2012). *How to Talk So Kids Will Listen & Listen So Kids Will Talk*. New York: Scribner. [ed. rom.: Cum să vorbim copiilor dacă vrem să ne asculte și cum să-i ascultăm dacă vrem să ne vorbească]

Freebody, P. & Luke, A. (1990). Literacies programs: Debates and demands in cultural context. *Prospect: Australian Journal of TESOL*, 5(7), 7–16.

Freire, P. (1970). *Pedagogy of the Oppressed*. New York: Continuum. [ed. rom.: Pedagogia celor oprimați]

Gaertner, S. L., & Dovidio, J. F. (2000). *Reducing Intergroup Bias: The Common Ingroup Identity Model*. Philadelphia: Psychology Press.

González-Gómez, A., Becerra-Cano, M., & Recio-Saucedo, A. (2020). Restorative practices and their benefits for education: An integrative review. *Social Sciences & Humanities Open*, 2(1). Elsevier. <https://doi.org/10.1016/j.ssaho.2020.100030>

Gordon, M. (2005). *Roots of Empathy: Changing the World Child by Child*. Toronto: Thomas Allen Publishers.

Gregory, A., Clawson, K., Davis, A., & Gerewitz, J. (2014). The promise of restorative practices to transform teacher–student relationships and achieve equity in school discipline. *Journal of Educational and Psychological Consultation*, 26(4), 325–353.

Hetherington, E. M. (2003). Social support and the adjustment of children in divorced and remarried families. *Childhood*, 10(2), 217–236.

Humphrey, N., & Symes, W. (2011). Peer interaction patterns among adolescents with autistic spectrum disorders (ASDs) in mainstream school settings. *Autism*, 15(4), 397–419.

Johnson, D. W., & Johnson, R. T. (2009). An educational psychology success story: Social interdependence theory and cooperative learning. *Educational Researcher*, 38(5), 365–379.

Martin, C. L., & Ruble, D. N. (2004). Children's search for gender cues: Cognitive perspectives on gender development. *Current Directions in Psychological Science*, 13(2), 67–70.

Nesdale, D. (2004). Social identity processes and children's ethnic prejudice. În M. Bennett & F. Sani (Eds.), *The Development of the Social Self* (pp. 219–245). Hove: Psychology Press.

Ochs, E., Kremer-Sadlik, T., Solomon, O., & Sirota, K. G. (2001). Inclusion as social practice: Views of children with autism. *Social Development*, 10(3), 399–419.

Pettigrew, T. F., & Tropp, L. R. (2006). A meta-analytic test of intergroup contact theory. *Journal of Personality and Social Psychology*, 90(5), 751–783. (Cap. 6)

Piaget, J., & Inhelder, B. (1969). *The Psychology of the Child*. New York: Basic Books. [ed. rom.: Psihologia copilului]

Quintana, S. M. (1998). Children's developmental understanding of ethnicity and race. *Applied and Preventive Psychology*, 7(1), 27–45.

Shonkoff, J. P., & Phillips, D. A. (Eds.). (2000). *From Neurons to Neighborhoods: The Science of Early Childhood Development*. Washington, DC: National Academies Press.

Sigelman, C. K., & Rider, E. A. (2018). *Life-Span Human Development* (9th ed.). Boston, MA: Cengage Learning.

Vasquez, V. M., Janks, H., & Comber, B. (2019). Critical literacy as a way of being and doing. *Language Arts*, 96(5), 300–311.

Vezzali, L., Stathi, S., Giovannini, D., Capozza, D., & Trifiletti, E. (2015). The greatest magic of Harry Potter: Reducing prejudice. *Journal of Applied Social Psychology*, 45(2), 105–121.

Vygotsky, L. S. (1978). *Mind in Society: The Development of Higher Psychological Processes*. Cambridge, MA: Harvard University Press.

Wachtel, T. (2016). *Defining Restorative*. Bethlehem, PA: International Institute for Restorative Practices (IIRP). Disponibil la: iirp.edu/defining-restorative

Resurse practice și ghiduri recomandate

Inclusive Schools Network. (2023). The 2023 Inclusive Schools Week Activity Guide. Resursă practică pentru promovarea incluziunii școlare. Disponibil la: inclusiveschools.org

Institute of Education Sciences (IES). (2020). Developing Trauma-Sensitive Classrooms to Support Students and Educators. Washington, DC: U.S. Department of Education.

International Institute for Restorative Practices. (2024). JCPS Implementation Guide. Bethlehem, PA: International Institute for Restorative Practices. Ghid de implementare a practicilor restaurative în școli.

Southern Poverty Law Center / Learning for Justice. (2020). Responding to Bias Incidents in Middle and High Schools: Resources and Best Practices for School Administrators & Educators. Montgomery, AL: Learning for Justice.

Unangst, J., & Walker, R. (2021). The Healing Racial Stress Workbook for Black Teens: Skills to Help You Manage Everyday Racism, Overcome Trauma, and Thrive. Oakland, CA: Instant Help Books.

UNESCO. (2014). Teaching Respect for All: Implementation Guide. Paris: UNESCO. Resursă privind integrarea educației pentru respect și anti-discriminare în școli.

Wright, T., & Boles, K. (2021). Finding Her Voice Workbook. Ghid practic și fișe de lucru pentru dezvoltarea încrederii și exprimării de sine la tinere.

Cărțile CUAC

Cele cinci cărți pentru copii pe care se construiesc lecțiile din Capitolul 8.

Crăciun, A., Ciupercă, E., Neacșu, V. (2024). Cu ochii curați și sufletul deschis. Asociația Cu Alte Cuvinte. Poveste biografică despre pictorul rom Eugen Raportoru. Ediție bilingvă română–romani. (Cap. 6, Cap. 8)

Epure, S., Smărăndache, A. (2022). Unde e Sara? Asociația Cu Alte Cuvinte. Editura Portocala Albastră. Povestea lui Filip și a surorii sale Sara. Temă: neurodiversitate, relația frate–soră. (Cap. 6, Cap. 8)

Costea, A., Moisa, M. L., Bănescu, A. (2025). Puțin curaj. Asociația Cu Alte Cuvinte. Poveste inspirată de viața actriței și regizoarei Alina Șerban. Temă: identitate romă, discriminare, curaj. (Cap. 6, Cap. 8)

Zamfir, A., Olaru, D. (2024). Bariș. De vorbă cu ploaia. Asociația Cu Alte Cuvinte. Temă: cultură romă, originile romilor. (Cap. 6, Cap. 8)

Chițac, G. (2021). Cea mai dragă familie din lume. Asociația Cu Alte Cuvinte. Temă: diversitate familială, divorț, echilibru emoțional. (Cap. 6, Cap. 8)

Documente curriculare

Ministerul Educației. Profilul absolventului clasei a IV-a. (Cap. 6) ORDIN 6731/2023 privind aprobarea Profilului de formare al absolventului, MONITORUL OFICIAL AL ROMÂNIEI, PARTEA I, Nr. 1099/5.XII.2023

Ministerul Educației. Programa școlară pentru disciplina Istorie, clasa a IV-a. (Cap. 6) Ministerul Educației Naționale. Programa școlară pentru disciplina ISTORIE CLASA a IV-a, Anexa nr. 2 la ordinul ministrului educației naționale nr. 5003 / 02.12.2014

Ministerul Educației. Programa școlară pentru disciplina Educație civică, clasele a III-a – a IV-a. (Cap. 6) Ministerul Educației Naționale. Programa școlară pentru disciplina EDUCAȚIE CIVICĂ CLASELE a III-a – a IV-a, Anexa nr. 2 la ordinul ministrului educației naționale nr. 5003 / 02.12.2014

ISBN 978-973-0-44530-5

9 789730 445305